

**T.C.
MİMAR SİNAN
GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**CENGİZ HAN YASALARI'NIN DAYANDIĞI TARİHİ
TEMELLER
VE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
20076042
Esra KONUKSEVER**

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL**

Mayıs 2009

**T.C.
MİMAR SİNAN
GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**CENGİZ HAN YASALARI'NIN DAYANDIĞI TARİHİ
TEMELLER
VE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
20076042
Esra KONUKSEVER**

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL**

Mayıs 2009

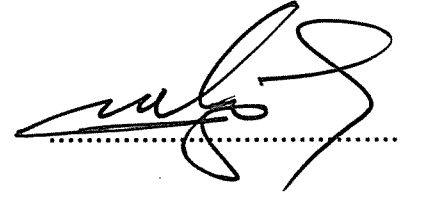
Esra KONUKSEVER tarafından hazırlanan Cengiz Han Yasaları'nın Dayandığı Tarihi Temeller ve Etkileri adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 01 / 06 / 2009

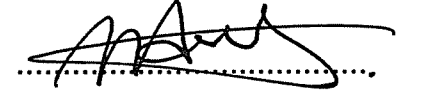
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

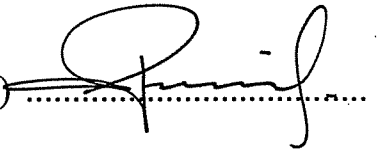
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL (Danışman)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Hayrunnisa ALAN

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.İsmail MANGALTEPE (İ.Ü.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	V
RESİMLER VE HARİTALAR LİSTESİ.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve yöntemi.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.2.1. Cengiz Han'ın Ortaya Çıkışı.....	2
1.2.2. Cengiz Han Yasaları'nın Doğuşu.....	4
2. CENGİZ HAN.....	8
2.1. Cengiz Han'ın Han Oluşu ve Faaliyetleri.....	8
2.2. Cengiz Han'ın Ölümü ve Karakteri.....	11
3. MOĞOL DEVLET YAPISI.....	17
3.1.Cengiz Han'dan Önce Moğolistan ve Moğollar.....	17
3.2. Cengiz Han Zamanında Moğollar.....	18
3.3. Cengiz Han'ın Halefleri Döneminde Moğollar.....	24
3.4. Moğolistan'ın Son Durumu.....	25
4. CENGİZ HAN YASALARI.....	26
4.1. Cengiz Han Yasaları'nın Genel Özellikleri.....	26
4.2. Cengiz Han Yasaları'nın Dayandığı Tarihi Temeller.....	38
4.2.1. Daha Önceki Toplumlarda Hukuki Yapı.....	38
4.3. Türk Devletleri'ndeki Hukuki Yapının Cengiz Han Yasaları'na Etkileri.....	40
4.3.1. Hun Devleti ve En Eski Türk Hukuk Sistemi.....	49

4.3.2. Göktürk Devleti ve Hukuk Sistemleri.....	51
4.3.3. Uygur Devleti ve Hukuk Sistemleri.....	53
4.4. Cengiz Han Yasaları.....	54
4.4.1. Yasa'da Siyasi Teşkilat (Hanlık Meselesi).....	56
4.4.2. Yasa'da Askeri Teşkilat.....	59
4.4.3. Yasa'da Avcılık Konusu.....	69
4.4.4. Yasa'da Din Meselesi.....	71
4.4.5. Yasa'da Ulaştırma-Haberleşme Teşkilatı.....	75
5. YASA'NIN TOPLUMSAL ETKİLERİ.....	78
5.1. Yasa'nın XIII. Yüzyıllarda Toplumsal Etkileri ve Uygulanış Şekli.....	78
5.2. Yasa'nın Cengiz Han'dan Sonraki Toplumlara Etkisi.....	92
5.2.1. Cuci, Altın Orda, Çağatay ve İlhanlı Devletlerinde Etkileri.....	92
6. SONUÇ.....	106
7. EKLER.....	109
8. KAYNAKLAR.....	120
9. ÖZGEÇMİŞ.....	125

ÖN SÖZ

Cengiz Han Yasaları konusunda bazı çalışmalar yapıldıysa da, bugüne kadar müstakil bir araştırmaya konu olmamıştır. Hâlbuki Moğolları Moğol yapan, isimlerinin duyulmasını sağlayan Cengiz Han İmparatorluğu'nun dayandığı en temel güç bu yasalardır. İşte biz bu çalışmamızda Cengiz Han Yasaları'nı, bu yasaların dayandığı tarihi temelleri ve yasanın toplumlara olan etkilerini incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş kısmında, amacımızı, kapsamını ve çalışmanın yöntemlerini belirttik. Bu çalışmaya neden ihtiyaç duyduğumuzu anlatmaya çalıştık. Cengiz Han'ın ortaya çıkışı ile birlikte Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşunu inceledik. Asıl konumuz Cengiz Han Yasaları olduğu için, yasaların içeriği ilgili genel bir anlatım yaptık.

Birinci bölümde, Cengiz Han'ın hayatı hakkında bilgi verdik. Karakterini inceleyerek, yasalara nasıl bir ruh kattığını anlamaya çalıştık.

İkinci bölümde, Moğol devlet yapısını inceledik. Cengiz Han'dan öncesinde, onun kendi zamanında ve halefleri zamanında Moğolistan devlet yapısı ve Moğolların yaşama şekilleriyle ilgili bilgiler verip, karşılaştırmalar yaptık.

Üçüncü bölümde, esas konumuz olan Cengiz Han Yasaları'nın genel özelliklerini anlattık. Bizim bu araştırmayı yapmamıza sebep olan yasanın, dayandığı tarihi temelleri inceledik. Bu bağlamda, daha önce, özellikle o bölgede kurulmuş olan devletlerin hukuk kaidelerini inceleyerek benzerlikleri ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca yasanın içerdiği maddelere çeşitli yönleriyle değindik.

Dördüncü ve son bölümde ise yasanın toplumsal etkilerini inceledik. Çıkarıldığı kendi döneminde ve daha sonra Cengiz Han'ın ardıllarının kurduğu devletler döneminde, yasanın uygulanışındaki benzerlik ve farklılıkları karşılaştırdık. Bu etkilenmenin hangi dönemlere kadar eriştiğini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız süresince karşılaştığımız zorluklara gelince, hiç şüphesiz bunların başında isim, unvan ve yer adlarının muhtelif yazılışları gelmektedir. Moğolca isim ve unvanlar ile yer adları arasında kaynaklarda farklılıklar mevcuttur. Kullandığımız batı dillerindeki çalışmalarda ise transkripsiyon sorunu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmamızda Moğolca, Türkçe, Farsça ve Arapça isim, unvan, kitap ve yer adlarının yazımında, büyük ölçüde DİA'nın transkripsiyon sistemini esas aldık. Cengiz Han'ın ailesi ile ilgili isimlerde, ana kaynak olarak kullandığımız "Moğolların Gizli Tarihi"nin Türkçe tercümesindeki imlayı kullandık.

Karşılaştığımız bir başka güçlük ise, bu konuya dair fazla kaynak olmamasıdır. Mevcut kaynak ve araştırma eserlerinin, yabancı lisanda yazılmış olanlarının Türkçe tercümelerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında ana kaynak ve araştırma eserlerine kolayca ulaşmamı sağlayan ve çok nezih bir çalışma ortamı bulunan İSAM Kütüphanesi yetkililerine en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Gerek bu çalışmam sırasında, gerekse lisans eğitimim süresince her zaman destek ve yardımlarını gördüğüm, bilgi ve tecrübesini benimle paylaşan değerli danışman hocam Pr. Dr. Ahmet Taşağıl'a sonsuz saygılarımı sunarak ona şükran borçlu olduğumu belirtmek istiyorum.

ÖZET

XIII. yüzyılın başlarında Cengiz Han tarih sahnesine çıkarak Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kurmuştur. Bu bölgede daha önce Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk Devleti, Uygur Devleti ve Karahıtay Devletleri hâkim olmuştur. Bu devletlerden sonra Moğol İmparatorluğu'nun kurulması ve büyümesi çok hızlı olmuştur.

Cengiz Han, bu hızlı büyümeyle birlikte, artık bir imparatorluk olmanın gereğince, kurulacak esaslı müesseselerin teşkilatlanması meselesiyle uğraştı. İmparatorluğunu düzenlerken, geleneksel göçebe kavimlerinin, yaşama şekillerinden çok farklı bir düzen yarattı. Cengiz Han Yasaları'nı meydana getirdi. Bu yasanın temel amacı, Cengiz Han ve ondan sonra gelenler için sonsuz güç sağlamaktı. Bu sebeple yasanın tatbikine son derece önem vermiş, büyük bir disiplinle yasayı uygulamıştır.

Yasaları oluştururken, bu bölgede daha önce kurulmuş olan devletlerin örf ve adetlerinden faydalanmıştır. Aslında Cengiz Han, Moğol İmparatorluğu'ndan önce kurulmuş Türk devletlerinin, töre ve yasalarının büyük bir kısmını yazılı hale getirmiş denilebilir.

Yasa, Moğol hukukunun ana kaynağı olarak kabul edilir. Yasa, hukuk hayatını çeşitli yönlerden emirler ve yasaklar halinde hükme bağlayan kaideler yığını olarak görülmektedir. İdare, Askeri Teşkilat, Maliye, Örf ve Âdet Hukuku ve Ceza Hukuku'na ait hükümler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Cengiz Han, Moğollar, yasa, töre, hukuk.

ABSTRACT

In the beginning of XIIIth century, Genghis Khan emerged in history and founded the Great Mongol Empire. The Hunnic Empire, Göktürk Empire, Uyghur State and Kara-Khitan State dominated this geography before. Short after these states perished, the Mongol Empire was founded.

As the Empire enlarged quickly, Genghis Khan, accepting the necessities of governing an empire, dealt with the issue of establishing main institutions. As he organized his empire, he created an order, quite different from the life styles of traditional nomad tribes and put together the Genghis Khan "Yassa"s (Laws). The basic purpose of this law was to provide endless force to Genghis Khan and his successors. For this reason, Genghis Khan placed great value on the execution of this law and enforced it very strictly.

During legislation, he leveraged the tribal customs of predecessor states. Actually, we can say that Genghis Khan put most of the "Lex Communis" of these states into writing.

"Yassa" is expected to be the main source of Mongol Law. Yassa is viewed as a mass of principles ruling the legal field with various commands and restrictions. It contains provisions on Administration, Military Organization, Finance, Lex Communis and Criminal Law.

Keywords:

Genghis Khan, Mongols, yassa, custom, law.

KISALTMALAR

A.g.k.	Adı geçen kitap
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren.
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Haz.	Hazırlayan
İÜEFY	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
S.	Sayı
TDAV	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları

RESİMLER VE HARİTALAR LİSTESİ

Resim 1.1. Moğolların Gizli Tarihi.....	107
Harita 1.2. 1206-1227 Cengiz Han.....	113
Harita 2.1 1229-1241 Ögedey Han.....	114
Harita 2.2 1246-1259 Güyük Han ve Mengü Han.....	115
Harita 2.3. 1260-1294 Kubilay Han.....	116
Harita 2.4 2005 Günümüz Moğolistan.....	117
Resim 3.1. Moğol atlıları ve tutsaklar.....	109
Resim 3.2. Düşman kovalayan atlı savaşçılar.....	110
Resim 3.3 Bir Moğol hükümdarının tahta çıkış töreni.....	111
Resim 3.4. Bir Moğol hükümdarının tahta çıkış töreni.....	112
Resim 4.1. Taht-ı Süleyman'da Sasani üzerinde kurulmuş olan ilhanlı külliyesi...	108
Resim 4.2. Taht-ı Süleyman'daki saray külliyesi.....	108

1.GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma, Cengiz Han Yasaları'nın bir analizidir. Cengiz Han hüküm sürdüğü topraklarda bu yasaları katı bir şekilde uygulamıştır. Peki, Cengiz Han bu yasaları nasıl oluşturdu? Neden oluşturdu? İşte bu sorular bizi bu çalışmayı yapmaya yöneltmiştir. Bu soruların cevabını bulabilmek için Cengiz Han 'dan önce, özellikle o bölgede kurulan toplumların hukuki yapılarını inceledim. Böylece tez konumuz olan Cengiz Han Yasaları'nın dayandığı tarihi temelleri ortaya çıkarmaya çalıştım. O bölgede kurulmuş olan Türk toplumlarının töreleri Cengiz Han Yasaları'nda görülmektedir. Bu töreler yasanın içine girdikten sonra tabii ki bazı değişikliklere uğramıştır. Fakat temellerinin aynı kaldığını görüyorum. Bir de, uygulamışta üslup değişmiştir. Cengiz Han'ın çok sert bir şekilde yasaları dikte ettiğini görmekteyiz.

Yasaları inceleyebilmek için çalışmamızın ilk bölümünde, Cengiz Han'ın hayatı ile ilgili bilgi vermek gerekmektedir. Bu sebeple fazla ayrıntıya girmeden Cengiz Han'ın ortaya çıkışı, Moğolları bir devlet, hatta bir imparatorluk haline getirişi hakkında bilgi verdim. Moğolları yükseltirken, Cengiz Han'ın en büyük silahı yasalar olmuştur. Cengiz'in karakteristik özellikleri de yasanın şekillenmesini sağlamıştır.

Cengiz Han'ın hayatını, seferlerini anlatan, yasaya da değinen eserler bulunmaktadır. Ancak bu eserlerde yasa her yönüyle ele alınmamıştır. Eserler genellikle Cengiz Han'ın hayatıyla ve yaptıklarıyla ilgilidir. Bu nedenle biz de bu alandaki boşluğu doldurmaya çalıştık. Bu döneme dair birçok kaynak ve araştırma eseri inceledik. Dönemi anlatan en önemli kaynak Moğolların Gizli Tarihi'dir. Kendisinden sonra yazılmış olan birçok esere de kaynak olmuştur. Burada yasaya

girmiş olan emirler açıkça görülmektedir. Yine kaynak eser olarak Cami'ü't-tevarih, Tarih-i Cihangüşa ve Abu'l-Farac Tarihi gibi eserleri gösterebiliriz.

Bu döneme ait eserleri, Moğol ulusunun ve Cengiz'in kariyerinin tarihini bir kabile konfederasyonu siyasetinin ve kişisel yönetimin altında yatan mantığı anlayabilmek için kullandım. Başına geçtiği bu ilkel toplulukların, kendisine nasıl bir sonsuz sadakatle bağlandığını görüyorum. Cengiz Han bu bağlılığı elde ettiği başarılarla pekiştirmiştir. Uygulamış olduğu yasayla da imparatorluğun büyümesini ve devamını sağlamıştır. Cengiz Han, yaşamı boyunca yasayı düzenlemiş ve Moğol toplumunun yaşayış tarzına uydurabilmeyi başarmıştır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

1.2.1. Cengiz Han'ın Ortaya Çıkışı

Her milletin hukuk tarihi o milletin genel tarihinin bir parçasıdır. Moğolların bir zamanlar ki kudretlerinin Doğu Avrupa'da ve Asya'nın büyük kısımlarında bırakmış olduğu derin izler, bu milletin hukukunun gelişmesi üzerinde inceleme yapmak gerekmektedir. Moğollar en fakir edebiyatlar arasında sayılan bir edebiyat meydana getirdiler; bunun da büyük bir kısmı kayboldu. Hukuk kaideleri ise, bir kanun koyucu, yeni bir hukuk yarattığından veya yazılı olmayan örf ve adet hukukunu, yazılı hukuk haline getirilir değerde bulunduğu zaman yazıyla tespit edildiler. Bu kanunlar göçebe örf ve adet hukukunu içine alır.

Cengiz Yasası deyince aklımıza bütün Moğollar için Moğollar tarafından çıkarılmış olan kanunlar akla gelmelidir.¹

Moğollar 12.yüzyıl civarında tarih sahnesinde görülmeye başladılar. Moğol tarihi Cengiz Han'la başlar. Moğollar ilk olarak, Hun ve Türk kabilelerinin anavatanı olan Çin'in kuzey bölgelerinde ortaya çıkmışlardır. Moğollar, Gobi Çölü'nün kuzeyinde dolaşan göçebe kabileler halinde bulunuyorlardı. Onları 12.yüzyılda,

¹ Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, çev. Coşkun Üçok, 1.

Çin'in kuzey bölgelerini fetheden Kin hanedanına boyun eğen kabilelerden biri olarak görüyoruz. Moğollar, çadırlarda yaşayan göçebe süvari kabilelerden olup, en önemli gıdaları at eti ve kısırak sütünden üretilen maddelerdir. Çölde yaşayan diğer milletlerde olduğu gibi onlar da barış zamanında koyun çobanlığı ve avcılık, savaş zamanında da silah taşımayı sanat haline getirmişlerdi. Hıtaylı akrabaları veya Türk ve Çinlilerle deri ve hayvan gibi eşya ve malları mübadele etmek suretiyle ticaret yapıyorlardı.

Moğolların eski dini Şamanizm'di. Şamanistler Allah'ın varlığını kabul etmekle beraber ona karşı herhangi bir ibadet yapmıyorlardı. Onlar, putlara, özellikle kendilerine zarar verebilecek bir kuvvet ve güce sahip olduğuna inandıkları yırtıcı hayvanlara ve onların suretinde yapılmış putlara tapıyorlardı. Onlara yaklaşmak için kurban keserlerdi. Ayrıca kendi hayatlarının üzerinde büyük rol sahibi olduğuna inandıkları atalarının ruhlarına da taparlardı.²

Cengiz Han'ın tarih sahnesine çıkmasıyla Moğolların yaşayış şekillerindeki değişiklikler yasayla birlikte gelmiştir.

Yesügey, 1175 tarihinde ölünce, saltanat henüz 13 yaşını geçmemiş olan oğlu Temuçin'e geçmişti. Temuçin, saltanatının ilk yıllarını, harp aletlerini günün şartlarına göre modernleştirmek, Moğolları ve civar kabileleri düzenli bir orduda birleştirmek için harcadı.

Temuçin otuz yılını içteki düşmanlarıyla yaptığı sürekli mücadelelerle geçirdi. Bu süre içinde, kendi kabilesi ve etraftaki civar kabileler üzerinde tam bir hâkimiyet kurmaya muvaffak olmuştu. Daha sonra, imparatorluğun topraklarını İslam ülkelerinin aleyhine genişletmek için harekete geçti.

Temuçin 1206 yılında kabile reisleri için bir ziyafet düzenledi. Ülke liderlerini ve seçkinlerini bir araya getiren bu büyük toplantıda, Şaman, gökteki iyi ruhlar tarafından Temuçin'e Cengiz Han unvanının verildiğini ilan etti.

² Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi: Moğol İstilas-Bağdat'ın Düşmesi**, 164-165.

1.2.2. Cengiz Han Yasaları'nın Doğuşu

Cengiz Han, iç huzuru sağladıktan sonra yönetim işlerinde ve her türlü ilişkiler hususunda tatbik edilecek bir kanun hazırlattı. Bu maksatla halkı için “Yasak” veya “Yasa”yı çıkarttı. Yani ülkede uyulacak emirleri ve ceza hükümlerini “Yasa” ismini verdiği bir kitaba yazdırdı. Yasa eski Türkçe bir kelime olup “kanun” manasına gelmektedir.³

Cengiz Han tarafından siyasi bir birlik haline getirilinceye kadar her Moğol boyu yazılmamış örf ve adet hukukuna göre yaşamakta idiler. Kendisinin bir millet haline soktuğu bu halka ilk yazılı hukuku “Büyük Yasa”yı vermişti. Bu yasanın orijinal metni ele geçmemiştir. Ancak bunun bazı parçaları veya muhtevası hakkında bazı bilgiler Arap ve İranlı tarih yazarlarının ve seyyahlarının eserlerinde bulunmaktadır. Ayrıca Moğol kroniğinde ve Yüan sülalesinin 1320 tarihli kanun mecmuasında ve Altın Orda Hanlarının yarlıklarında yasaya dair işaretler bulunmaktadır. Yasanın bütünü yıllarca süren bir çalışmanın sonucunda ve Cengiz'in emri ile kendi tarafından veya onun adına verilmiş olan hükümlerin veya ihtiyaçlara göre çıkarılmış olan emirlerin tespiti olarak görebiliriz. Yasa'nın her hükmü ayrı bir zamana ait olmalıdır.

Cengiz yalnız Moğolistan'da değil bütün ele geçirdiği ülkelerde Yasa'sının yürürlükte olmasını istemişti. Sırf Moğol adet ve görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olan bazı hükümleri hâkimiyet altına alınmış olan bazı milletlere zorla kabul ettirmeye çalışmamıştır. Yürürlükte bulunduğu sıralarda Yasa'nın görmüş olduğu saygı olağanüstüdür.⁴

Bu Yasa'da Cengiz Han'ın vazettiği bazı hükümler şunlardır:

- Zina eden, bilerek yalan söyleyen, sihir yapan, bir kimsenin ayıp ve kusurlarını araştıran veya düşman iki kişinin arasına girip birisine yardım eden kimse öldürülür.

³ Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi: Moğol İstilas-Bağdat'ın Düşmesi**, 168–169.

⁴ Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, çev. Coşkun Üçok, 31–33; Mahmut Arslan, **Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasal Yapı**, 83–91.

- Kendisine teslim edilen bir eşyayı tahrip eden bir kişi bu suçu üç defa tekrar ederse öldürülür.
- Kavminin iznini almadan, başka bir kavmin esirine yemek yediren veya elbise giydiren kişi de öldürülür.
- Kaçan bir köleyi veya esiri bulduğu halde onu sahibine teslim etmeyen kimse de öldürülür.

Cengiz Han'ın vazettiği bazı esaslar ise şöyledir:

- Eti yenilecek hayvanların ayakları bağlanır, ölünceye kadar kalbi ovulur ve ondan sonra eti yenilir. Kim bir hayvanı Müslümanların kestiği gibi keserse, kendisi de o hayvan gibi boğazlanır.
- Savaşırken hücum eden veya kaçan bir kimsenin elbisesi veya herhangi bir eşyası yere düşerse, onun arkasından gelen kimsenin atından inmesi ve düşen şeyi alıp sahibine vermesi gerekir. Eğer arkada bulunan şahıs o eşyayı alıp sahibine vermezse, ölümle cezalandırılır.
- Bütün milletlere karşı saygı göstermek gerekir.
- Yemeği veren köle, yiyecek emir olsa bile, yemek sahibi yemek yemeden önce, hiç kimsenin yemek yememesi gerekir.
- Hiç kimse başkaları kendisini gördüğü halde, yalnız başına yemek yiyemez; kendisini görenleri de yemeğine ortak etmesi gerekir. Arkadaşları arasında olan herhangi bir kimseye, yalnız başına karnını doyurmak imtiyazı verilmemiştir. Bir şahıs yemek yemekte olan bir topluluğun yanından geçtiği zaman, onların iznini almadan onlarla beraber yemek yiyebilir. O topluluktan hiç kimse onu yemekten alıkoyamaz.
- Hiç kimse elini suya daldıramaz, akarsularda yıkanamaz. Suyu bir kapla alması gerekir. Eskiyip çürüyünceye kadar elbiselerin suyla yıkanması yasaktır. Temiz ve pis şeyleri birbirinden ayırmak yaktır.
- Övgü ifade eden lakaplarla insanları yüceltmek ve onlara unvan vermek yasaktır. Sultana ve onun dışındakilere yalnız imleriyle hitap edilir.⁵

⁵ Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi: Moğol İstilas-Bağdat'ın Düşmesi**, 169–170.

Cengiz Han, ayrıca komutanlarına savaşa çıkacak askerlerini ve silahlarını denetlemelerini şart koşmuştu. Her askerin iğne ve iplik dâhil, yanında bulundurması gereken her şeyi göstermesi lazımdı. Denetleme anında seferde ihtiyaç duyulan şeylerden bir noksanlığı olan şahıslar derhal cezalandırılırdı. Askerler seferde oldukları zamanlar, onların sultana karşı yaptıkları vazifeleri, kadınlarının yapması gerekirdi. Ayrıca hanın kendisi veya evlatlarına beğendiği kızları seçebilmesi için halkın her yılbaşında bakire kızlarını hükümdara göstermesi mecburiyeti getirilmişti. Askerler için çeşitli rütbelerde komutanlar tayin etti. Komutanlardan bazıları bin askere, bazıları yüz, bazıları da on askere komuta edecekti.

Kumandanlardan biri yüksek rütbeli bile olsa suç işlediğinde Cengiz'in kendisini cezalandırmak için gönderdiği elçinin isteğini yerine getirmek zorundadır. Hükümdarın emrettiği ceza ölümüne yol açsa bile, boyun eğmesi gerekir. Ayrıca kumandanların hükümdardan başka kimsenin yanına sık sık gidip gelmemesi emredilmişti.

Cengiz Han, ülkesinde cereyan eden hadiseleri herkesten önce haber almak için posta idaresini kurmuştu. Yasa'da bulunan hükümleri yürütmekle oğlu Çağatay'ı görevlendirdi. Makrizi bu hususta şöyle diyor: *“Cengiz ölünce ilk Müslümanların Kur'an hükümlerine sarıldıkları gibi, onun çocukları ve halkı da bu yasanın hükümlerine sarıldılar ve onu bir din haline getirdiler. Onlardan hiç kimse, hiçbir zaman ona muhalefet etmedi.”*

Şüphesiz ki bu kanunlar Moğolların askeri ve sosyal bakımdan ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Bu kanunla, din ve mezhepler hakkında tartışma yapmak yasak edildiği için, Müslümanların başına birçok felaket ve musibetler getiren din ve mezhep kavgaları önlenmiştir. Bu kanun araç gereç ve disiplin bakımından mükemmel kuvvetli bir ordunun kurulmasına ve hükümdarın itaati ile vatan sevgisinden başka bir şey bilmeyen kumandanların yetişmesine yardım etmiştir. Kadınlar, ihtiyaç zamanında kendilerine güvenilir bir unsur haline getirilmiştir. Yasa'nın pis ve temiz şeylerin birbirinden ayrılmasını yasaklamasına gelince, herhalde bunu en önemli sonucu, elbiselerin eskiyinceye kadar yıkanmamasıdır. Muhtemelen Cengiz, bu yasakla, halkını sade bir hayata alıştırmayı ve onların askeri

ruhun bozulmasına sebep olan refahı ve bolluk içinde yaşamayı terk etmelerini istemiştir.

Bazı yönlerden tenkit edilmesine rağmen “Yasak” Moğollarda idari ve sosyal müesseselerin kurulması için uygun ve yararlı bir temel olarak kabul edilir. Dinleri hususunda da ileri bir adım sayılır. Zinayı, adam öldürmeyi, hıyanet etmeyi, yalancılığı ve benzeri şeyleri yasaklamakla bazı yönleriyle semavi dinlerin etkisinde kaldığı söylenebilir. Çünkü onların eski dininde hiçbir yasağın olmadığı bilinmektedir. Neticede Cengiz Han, Yasakta bulunan hükümler sayesinde, nüfuzunu Çin ve İslam ülkelerinde yaymayı başarmıştır.⁶

⁶ Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi: Moğol İstilas-Bağdat’ın Düşmesi**, 170–172.

2. CENGİZ HAN

2.1. Cengiz Han'ın Han Oluşu ve Faaliyetleri

1100'lü yıllarda Orta Asya steplerinden büyük bir güç yükseldi. Bütün Asya'yı egemenliği altına alacak ve büyük bir kültür göçüne neden olacak bu gücün mimarı 800 yıl sonra Washington Post gazetesinin düzenlediği ankette “1000 yılın adamı” seçilecek ve National Geographic dergisine kapak olacak her işine “müngke tengri-yin küçü-dür.” (mengü tanrının gücü ile) diyerek başlayan 1000 yılın imparatoru olarak değerlendirilen Çengiz⁷ Han'dı.

İkinci bin yılın hemen başlarında Asya bozkırlarında yaşayan küçük göçer grupların kısa ömürlü ancak tarihteki en güçlü ve büyük imparatorluklarından biri haline gelişini ve bu imparatorluğun kurucusu Cengiz Han'ın öyküsünü anlatan birçok yazılı kaynak günümüze ulaşmıştır. Bu yazılı kaynaklar arasında Moğol diliyle yazılmış olan “Moğolların Gizli Tarihi” adlı yapıt hem birinci elden yazılmış tek eser olması hem de kendinden sonra yazılmış olan birçok esere kaynak oluşturması açısından elimizde bulunan en önemli kaynaktır. “Moğolların Gizli Tarihi” ilk bölümünde Moğolların türeyişini mitsel bir anlatımla yansıtırken, Asya bozkırlarında nasıl bir yaşam tarzının hüküm sürdüğünü ve geleceğin imparatoru Temuçin'in nasıl bir ortam içinde doğduğu konusunda bilgi verir.⁸

⁷ Moğol devrinin en eski ve mühim kaynaklarından olan ve Cuveyni tarafından kaleme alınan, Cihângüşâ'da asıl adı Temuçin olan Cengiz Han'a bu adın verilmesi hakkında şu malûmat verilmektedir: “Muteber Moğollardan işittim ki, şiddetli bir kışta çıplak olarak birkaç gün kırlara gidip gelen bir şahıs vardı, derdi ki: << Tanrı ile konuştum, buyurdu ki: “Bütün yeryüzünü Timuçin ve oğullarına verdim ve ona Cingiz Han adını koydum, bu adama Teb Tengri derlerdi.>> Bkz. Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 94; Osman Turan, “Çingiz Han Adı Hakkında”, **Belleten**, V/19–20 (1941), 262–263; Hara-Davan, “Çengiz” in batı Moğolca'da “güçlü”, “sağlam” anlamına geldiğini açıklamaktadır. (Hara-Davan, **Rusy Mongolskaya**, Moskova 2002, 44–45.) Rızaeddin Fahreddin'e göre, Çengiz, “zafer kazanan”, “bağımsız hükümdar” anlamına geliyor. Bkz. Rızaeddin Fahreddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, çev. İlyas Kamalov, 23.

⁸ Urungu Akgül, “Bin Yılın İmparatoru Cengiz Han”, **Bilim ve Teknik**, sayı:352, 68, Mart 1997.

Dünyaca ün kazanmış devlet adamı ve komutan olan Cengiz Han, Esugey-Bagatur adlı bir Moğol kabilesi reisinin oğludur. Cengiz Han'ın doğumu olarak verilen tarihlerden akla en yatkın olanı 1162 olarak belirlenmiştir. Esugey-Bagatur öldüğünde Temuçin henüz 13 yaşındaydı. Babasının yerine kabilenin başına geçtikten kısa bir süre sonra kabilede ona itaat etmeyen kişiler baş gösterdi. Temuçin güç kullanarak kendisine itaat etmelerini sağladı.⁹

Temuçin daha çocuk yaşlarda parlak bir zekâ, büyük bir cesaret ve olağandışı bir kararlılık sahibi olduğunu göstermiş, bu sayede de ileri görüşlü bir devlet adamı, ünlü bir komutan ve doğru yoldaşlar seçmesini sağlayacak “insan sarraflığı” özelliğine sahip bir lider haline gelmeyi başarmıştı. Ne var ki Cengiz Han'ın yaşamı kolay değildi. Annesi ve kendinden küçük erkek kardeşleriyle birlikte büyük bir yoksulluk içinde yaşamak zorunda kaldı. Diğer göçebelerin çocukları gibi hayvanları gütmesi, zengin ailelerin yanında seyis olarak çalışması gerekti. Ama annesi Högelün, çocuklarını doyurduğu gibi giydirmeyi de bilen, onlara diğer bozkır soylularının çocuklarına verdiği eğitimin aynını sağlayan, deneyimli ve zeki bir kadındı. Temuçin'nin dünya görüşünde bunların büyük bir etkisi olmuştur.

Temuçin, yetişkin yaşına geldiğinde bir hanın yapısına ve bir bozkır soylusunun kişiliğine sahipti. Dürüst, son derece çalışkan, sadık ve güvenilir. Moğol bozkır boylarının çoğu soylusu gibi Cengiz Han da çocukluğundan beri ölümsüz göğün gücüne inanmıştı. Bütün büyük eylemlerini yüce göğün eseri olarak görürdü. Kendisi Şaman değildi ve hiçbir dine karşı önyargısı yoktu. Gerçek bir Moğol savaşçısıydı. Moğol topraklarında, Moğol bir anne babadan dünyaya gelmiş ve göçebe yaşamı içinde yetişkin bir erkek olmuştu. Bunların sonucunda Moğolların büyük hanı oldu ve son derece başarılı bir siyasetçi olarak bütün yaşamı ve çabalarını Moğol halkına adadı.

Aslında Cengiz Han'ın iktidara yükselişinin öyküsünde sonsuz bir ihanet ve sadakat zinciri görmektediriz. Liderlik konumuna aday olduğunda, kendisine destek verecek bir tabanı bulunmuyordu. Yaşadığı acı deneyimler ona kimseye

⁹ Rızaeddin Fahreddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, 23.

güvenmemeyi öğretmişti. Babasının ölümünden sonra tüm ailenin kendi adamları tarafından terk edilmiş olması kötüydü. Kendini savunmak için tek başına bırakılan Cengiz Han güvenebileceği tek desteğin ancak kendisi tarafından yaratılması gerektiğini öğrenmişti. Oluşturduğu bu küçük grup, ordu komuta düzeninin omurgasını oluşturduğu gibi, daha sonraları siyasi iktidarın da temeli olacaktı.¹⁰

Dağılmış olan boyları birleştirmeye karar verdi. Bu mücadelesi sırasında en yakın dostları Ong Han, Camuka, Boğurçi ve Cemle oldu. 1178’de Merkitler’i yenerek daha önce kaçırılmış olan karısı Börte’yi kurtardı. Karısını geri aldığı bu zaferin ardından bozkır göçebeleri arasında Temuçin’in adı yayılmaya başladı. Birçok küçük boy hızla ona katılarak kısa sürede büyüyüp Moğol devletini kurmasını sağladı. 1196’da Tatarları, 1197’de Curçenlerle Merkitleri ve 1200’de de Taycigutları boyunduruğu altına aldı. Fakat dostu olan Camuka onun başarılarını kıskandı aralarında çıkan savaşta Camuka yenildi ve Cengiz Han’ın emriyle öldürüldü.

Cengiz Han 1189 yılından başlayarak, on yıldan kısa bir süre içinde otuzdan fazla savaşa girdi ve sadece Moğolları değil, Moğolistan’da bulunan tüm diğer göçebe kavimleri de tek bir yönetim altında topladı. 1206 sonbaharında Moğol boylarının beyleri ve hanlıklar, Onon ırmağı boyundaki imparatorluk toplantısı, Büyük Kurultay için bir araya geldiler. Burada Dokuz Ayaklı Ak Tuğ diktiler. Cengiz Han’ı beyaz bir keçe üstüne oturtular ve onu Moğol İmparatorluğu’nun Büyük Han’ı ilan ettiler. Devlet adı olarak “Büyük Moğol İmparatorluğu” deyimi, daha çok Cengiz Han’ın oğlu ve halefi Ögeday Han’ın, üstünde “Büyük Moğol İmparatorluğu’nun Okyanus Hanının Buyruğuyla” yazısı bulunan mührüne dayanır.

Şimdi merkezi Onon, Kerulen ve Tuul ırmaklarını kapsayan bir imparatorluğun toprakları söz konusuydu. Üç ırmak arasında kalan bu bölge, günümüz Moğolistan’ın da bölgesel temeli konumundadır.

¹⁰ Robert Marshall, **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, çev. Füsün Doruker, 15.

2.2. Cengiz Han'ın Ölümü ve Karakteri

Cengiz Han ulusal çıkarları her şeyin üzerinde tutmuştu. Onun için en önemli konular devletin bütünlüğünün korunması, monarşinin güçlendirilmesi ve buna her zaman sadık kalınmasıydı. Bu çıkarların hayata geçirilmesi sıkı bir disiplin ve net bir düzene dayanan katı bir askeri örgütlenme sayesinde sağlanıyordu.

Cengiz Han'ın yönetimi altındaki Büyük Moğol İmparatorluğu, göçebe yaşantısına uygun, esnek görevlilerle doluydu. En üst idare, bütünüyle Büyük Han'ın ellerindeydi. Cengiz han'ın devletle ilgili bütün konularda, kanun koyuculuğu, yargı ve denetleme konularında, yönetim, askeri sistem ve ekonomi üzerinde sonsuz karar yetkisi vardı. Cengiz Han devletin iç işleriyle ilgilendikten sonra dış siyasete ağırlık verdi. Gerçekleştirdiği fetih politikasının nedeni olarak Moğol ekonomisini gösterebiliriz. Moğol ekonomisi göçebe hayvancılığa dayandığından, tarım ülkelerinde yetişen ürünlere büyük talep vardı ve bu ülkelerle yapılan ticaret, göçebeler için son derece önemliydi. Bu ticaret kesildiğinde Moğollar ticaret haklarını genellikle silah zoruyla koruma altına alıyorlardı. Ayrıca Cengiz Han'ın güneye yaptığı seferlerin amacının, yeni devletin bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu söyleyebiliriz.

Cengiz Han'ın ölümü, Hsi-hsia'nın fethi sırasında gerçekleşen bir savaşta atından düşüp bu düşmeden kaynaklanan yaralar nedeniyle uzun süreli bir rahatsızlığın ardından, 1227'de Çin'in Gansu eyaletinde 66 yaşında gerçekleşmiştir.¹¹

Cengiz Han haleflerine, silah kuvvetiyle kazanılmış geniş bir imparatorluktan başka teşkilatının esas umdelerini de bırakıyordu. Cengiz Han Moğollar arasında iri cüssesi, geniş alnı ve uzun sakallarıyla tanınıyordu. Şahsiyetinin en dikkate değer tarafı, kendisine fevkalade güvenmesi ve her hangi bir durumda tek taraflı, tahrik ve tesirlerden tamamıyla beri olması idi. Bütün cihangirler gibi Cengiz Han, hâkimiyetini sağlamak için lüzum görürse binlerce insanı serinkanlılıkla imha

¹¹ Chuluun Dalai, "Büyük Moğol İmparatorluğu'nun Kurucusu Olarak Cengiz Han'ın Tarihsel Rolü", **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sakıp Sabancı Müzesi, 17-21.

edebilirdi. İradesine karşı olan her iradeyi ezerdi. Ordusunda son derece sıkı bir disiplin vardı. Orduda yalancılık ve hırsızlık hayal bile edilemezdi. Cengiz Han'ın hoşuna gitmeyen sözlerden dolayı duyduğu öfkeye hâkim olduğunu göstermektedir.

Cengiz Han yasası on dördüncü yüzyılda hala aynı manada değerlendiriliyordu. Çiftçiler ile sanatkârlar, Moğol ileri gelenlerinin faydalanacakları ham maddeleri teşkil ediyorlardı. Cengiz Han, yalnız kendisi, halefleri ve en yakın akrabası için çalışıyordu. Bütün milletin hayrı için çalışmak fikrinde olduğuna dair hiç bir delil yoktur. Göçebe hayatı ile fikri kültür gibi birbirinin zıttı olan iki şeyi barıştırmak siyaseti, Cengiz Han'ın en zayıf tarafı ve devletinin çöküşünün başlıca sebebi idi. Fakat imparatorlukta kurduğu teşkilat, kurucunun ölümünden sonra birliğini kırk yıl devam ettirmeğe kâfi gelebilmişti. İmparatorluğun bölünmesinden sonra ortaya çıkan devletlerde de Cengiz Han'ın ailesinin hâkimiyeti birkaç nesil devam etmiştir. Bu husus bilhassa dikkate değer, çünkü oğullarından ve torunlarından hiç birisi onun üstün kabiliyetine sahip değildi.¹²

Cengiz Han akıl, zekâ ve iyi yönetme bakımından üstün kabul edilmektedir. O hiçbir kitap okumadan, sırf kendi aklına ve tecrübelerine dayanarak ülke yönetmenin en güzel örneğini verdi. Düşmanın nasıl yenileceğini, dostlara nasıl davranılacağını gösterdi. Devrinin güçlü rakiplerine az sayıdaki asker ve teçhizatıyla üstün gelip doğuda ve batıda karşısına çıkanları ezip geçti. Kendi koyduğu ve herkesin uymasını şart koştuğu yasalara göre, kendisine karşı koyanları, çocukları, askerleri, kabileleri ve şehirleriyle birlikte ortadan kaldırdı. “*Onlar benim atlılarımdır; bana isyan edenlere onlarla intikam alırım.*” demiştir.¹³

Cengiz Han'ın bir dünya imparatorluğu kurmaktaki başarısını, Ralph Fox şöyle izah ediyor: “*bir taraftan Çin, diğer taraftan Orta Asya ve İran, istikrarlı bir ekonomiye sahip olmadıklarından, Cengiz Han'a mağlup olmuşlardır. Cengiz Han'ın temas ettiği bu devletlerin iç işlerindeki karışıklıklardan Moğollar istifade edebilmesini bilmişlerdir. Cengiz han'ın başarıya ulaşmasında, onun gibi okuma yazması olmayan fakat Asya'yı avuçlarının içi gibi bilen Müslüman ve Uygur*

¹² V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, 560-563.

¹³ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 86.

tüccarlarının büyük yardımı olmuştu. Devlet işlerinde de bu tüccarlar zümresi, Cengiz Han'a dünya hakkında birçok faydalı bilgiler vermişti. Cengiz Han generallerine malumat verirken bu tüccarlardan saygı ile bahsetmiştir. Kendisinde olan zekâ ile verilen bilgileri değerlendirmiş ve önünde harita dahi olmadan, dünyayı tasavvur edebilmiştir."¹⁴

Kendisi okuma yazma bilmezdi. Naymanları yendikten ve Uygur Tata-Tonga'nın yakalanmasından sonra okuma-yazma ile tanıştı. Moğolca ve Türkçeden başka hiçbir dil bilmezdi. Moğol kabilelerinin dillerine çok yakın olan Uygurca'yı akrabalarına ve silah arkadaşlarına kısa zamanda öğrenmeyi emretti.

Cengiz Han kendisine tabi olanlara karşı takındığı davranış ve tutumu sayesinde diğer Moğol kabilelerinin de kendisine katılmalarını sağladı. Moğollar kendi aralarında: *"bizim Temuçin efendimiz, bize vermek için üstündeki elbiselerini bile çıkarır. Bize vermek için atından da iner. Bir memleketi gerçekten idaresi altına alıp hükmedebilecek bir kişidir. Savaşçıları besleyecek, milletini güven içinde yaşatabilecek şeftir."* zorbalığın ve şiddetin olduğu bir cemiyette insanların güven ve huzur içinde yaşama ihtiyacı duymaları gayet tabiidir. İşte Moğollar bu hislerle Cengiz Han'ın himayesine giriyorlar ve kalıyorlardı.¹⁵

1240 yılında meydana getirilen ve "Yüan Hanedanı'nın Gizli Tarihi" olarak bilinen Moğolca destanî eserden, Moğolların Cengiz Han'ın Moğolistan dışındaki faaliyetlerine çok az sayıda katıldıkları anlaşılmaktadır. Destanda Cengiz Han ve silah arkadaşlarına atfedilen vecizelerde yalnız savaş ve avda elde edilen ganimetin üleştirilmesinden söz edilmektedir. Bütün bir kavmin, Han'ın idaresi altında toplanmasından maksat, hanın ve yanındakilerin halka karşı bütün hak ve görevleri, savaş ve av yolu ile çok ganimet ele geçirmek ve bunları usulüne göre üleştirmekten ibaretti. Cengiz Han'ın adı çok az hanedan kurucusunun kazanmış olduğu şöhreti kazanmıştı. Onun arzusu gerek sağlığında ve gerekse ölümünden sonra değiştirilmesi mümkün olmayan bir kanundu. Onun haleflerinden hiçbirisi kendisini Cengiz Han ile yan yana koymaya ve aynı saygıyı talep etmeye cesaret edemezdi. Hanedanın

¹⁴ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 139.

¹⁵ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 72–73; Zeki Velidi Togan, **Cengiz Han**, 53.

kurucusu tıpkı eski Türk hükümdarları gibi, asıl adını tamamen unutturan bir unvan almıştı.¹⁶

Onun zihniyetinin en karakteristik özelliklerinden biri de hainlere karşı duyduğu nefretidir. Kötü duruma düşmüş efendilerine ihanet ederek kendisine yaranacaklarını sanan kimseleri derhal idam ettiriyordu. Zaferden sonra hükümdarlarına sadık kalmış olanları ya kendi hizmetine alıyor ya da ödüllendiriyordu. Himayesine aldığı yoksulları sonuna kadar koruyordu. Öngütler'in başkanı Alakuş-tegin Naymanlar'a karşı kendi tarafını tuttuğu için öldürülmüştü. Onun ailesini toplamış, oğlunu himayesine almış, öz kızını bu genç adamla evlendirmiş ve sülalesinin rahata kavuşmasını sağlamıştı.

Bütün Türk-Moğol kavimlerini tek bir imparatorluk içinde toplayarak, Pekin'den Hazar Denizi'ne kadar sert bir disiplin uygulayarak, Cengiz Han sürekli muharebelere son vermiş ve kervanlara şimdiye kadar görülmemiş bir güven sağlamıştı. Ebul Gazi şöyle yazmaktadır: “*Cengiz Han saltanatı döneminde İran ile Turan arasındaki bütün ülkelerde öylesine bir sükûn vardı ki, hiç kimseden en ufak bir şiddet gösterisi gelmeksizin, kafanızın üstünde altından bir tepsi ile Doğu'dan Batı'ya gitmeniz mümkündü.*”¹⁷

Cengiz Han kimi tarihçiler tarafından acımasız bir fatih olarak bilinir. Aslında fetihleri birçok insan ve kültür hazinelerinin yıkımlarına neden oldu. Ancak bozkırların acımasız kurallarının onun faaliyetlerini belirlediğini unutmamak gerekir. Kurduğu imparatorluk onun arkasından bir yüzyıl dayandı. O Moğol korkusunu yaratan başlıca kişi oldu. Ama aynı zamanda Moğol gururunu da yarattı. Ayrıca Moğolların bu başarılarının temelinde Cengiz Yasaları'nın da payı büyüktür. Çünkü bu yasalarda katı bir ahlak ve disiplin anlayışı vardır.¹⁸

Cengiz Han'ın doğumu, hayatı ve yaptığı savaşlar Türkler arasında da derin izler bırakmış, onun hakkında çeşitli efsaneler yaratılmıştır. Rivayetlerin belli başlı

¹⁶ Wilhelm Barthold, **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev. İsmail Aka, 5.

¹⁷ Rene Grousset, **Attila/Cengiz Han/Timur**, çev. M. Reşat Uzmen, 245-247.

¹⁸ İhsan Dinç, **Cengiz Han**, 13-14.

kaynakları başta Cengizname'ler olmak üzere, Camiü't-Tevarih tercümeleri, Hanname, Şecere-i Turki ve Oğuz-nameler gibi eserlerdir.

Cengiz Han'ın ortaya çıktığı çağlarda, Orta Asya'daki pek çok devletin kendi resmi tarihçileri vardı. Cengiz Han'ın çok kısa bir sürede bu devletleri ortadan kaldırması o tarihçiler için felaketlerin en büyüğü idi. Bu yüzden Cengiz ve sülalesinin aleyhlerinde yazdılar. Diğer taraftan bu hanlıkların en önemli ortak bağı İslamiyet idi. Şimdi Müslüman olmayan dehşetli bir güç geliyor ve bu düzeni yıkıyordu. Bilhassa Batı Türkleri arasında Cengiz'in sevilmeişinin belli başlı sebepleri bunlardır. Ancak ticaret yollarını emniyet altına almış olması, insanlık tarihinde doğu-batı kültür sentezini oluşturması açısından çok önemlidir. Mesela, Anadolu'dan Buhara'ya giden bir mal, Cengiz Han'dan önce 28 ayrı ülkede gümrük vergisine tabi olurken, bu dönemde tek gümrük ödenmeye başlanmış, ucuzluk ve ticaret emniyeti sağlanmıştır. Bütün bunlar da Cengiz Han'ın hayatı hakkındaki müspet rivayetlerin sebebi olmuştur.¹⁹

Son yıllarda ise Cengiz Han'la ilgili şu gelişmeler olmuştur. 1921 yılında Cengiz Han'ın Kuzey Moğolistan'daki iktidarı, yeni bir iktidara, yani komünizme yer açmak zorunda kaldı. Eski düzenin ve eski düşünce biçiminin simgesi olan Cengiz Han istenmeyen adam ilan edildi. O kadar ki adının anılması bile yasaklandı. Yine de 1962 yılında cesur bir girişimle 800. doğum günü şenliklerle kutlandı. Moğolistan posta işletmeleri, üzerinde Cengiz Han'ın portresiyle ak tuğ resminin bulunduğu pullar hazırladı. Cengiz Han'ın doğduğu Kentey sıradağlarında adına bir heykel dikildi. Şair D. Pürevdorj, ona ithaf ettiği ve ondan övgülerle söz eden *Cinggis* adlı şiirini kaleme aldı. Moğolistan Bilimler Akademisi, önemli Moğol tarihçilerin sunumlar yaptığı bir konferans düzenledi. Bu sunumlar sırasında Cengiz Han'ın yaptıklarının olumsuz yönlerine değinilmekten de kaçınılmadı. Ama bu anma günü, onun büyük çabalarını bir kez daha dile getirmek için düşünülmüştü. Çünkü Cengiz Han Moğolları birleştirmiş ve bir Moğol devleti kurmuştu.

¹⁹ Fikret Türkmen, "Yeni Bir Oğuzname Yazmasındaki Cengiz Han'la İlgili Rivayetler", **Türk Kültürü Araştırmaları**, XXXII, S:1-2, 343-346, 1994.

Bunun hemen ardından Cengiz Han’a saygı göstermenin ideolojik açıdan yanlış olduğu ilan edildi. Kutlamaların düzenleyicisi görevden alındı. Pullar kullanımdan kaldırıldı ve *Cinggis* şiirinin basımı yasaklandı. Bir tek heykelin kalmasına göz yumuldu. O da çok uzak ve ıssız bir yerde olduğundandı.

1990’daki siyasal değişimle birlikte Cengiz Han şaşırtıcı bir hızla geri döndü. Ulan Bator’da Cengiz Han onuruna büyük bir uluslar arası kongre düzenlendi. Kongrenin düzenleniş nedeni *Moğolların Gizli Tarihi*’nin yazılışının 750. yılı gösterilse de, asıl amaç Cengiz Han’a saygınlığının iade edilmesiydi. Bir kez daha pullar hazırlandı. Onun büyüklüğünü konu alan sayısız yayın yapıldı. Cengiz Han’ın dünya görüşünü inceleyip yaşatma görevini üstlenen ve onun tarafından yaratılmış yasal düzenin adını taşıyan Büyük Yasa Yüksekokulu kuruldu. Moğol Bilimler Akademisi bünyesinde de Cengiz Han araştırmaları için ayrı bir merkez oluşturuldu.²⁰

²⁰ Klaus Sagaster, “Ölümsüz Cengiz: Cengiz Han ve Tarihe Vurduğu Damga”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sakıp Sabancı Müzesi, 26-27.

3. MOĞOL DEVLET YAPISI

3.1. Cengiz Han'dan Önce Moğolistan ve Moğollar

Moğolların oturduğu Moğolistan Orta Asya'dadır. Moğolistan dağlık ve yaylalık bir ülke olup kışın iklimi sert ve soğuktur. Bu ülke sadece Moğolların bir ülkesi olmayıp, tarihin ilk çağlarından beri, birçok Türk kavminin ülkesi de olmuştur. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Kırgızlar Moğolistan'da boy gösteren kavimler arasındadır. Çin tarihlerine göre Moğollar üç esaslı kola ayrılırlar:

1. Yabani Moğollar
2. Kara Moğollar
3. Beyaz Moğollar²¹

Moğolların menşei ve VI. Yüzyıldan önceki tarihleri oldukça karanlıktır. Moğol adının devlet ve hanedan adı olarak kullanılması Cengiz Han zamanında, millet adı olarak kullanılması ise çok daha sonra gerçekleşmiş. Arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre Moğol asıllı kabileler, daha milattan önce II. bin yıldan itibaren Türk menşeli kabilelerin doğusunda yer almakta ve Tula nehrinin kaynakları her iki ırk arasında sınır teşkil etmekteydi. Hunlardan itibaren Moğollar ile Türkler arasındaki temasların sıklaştığı görülmektedir. VI. Yüzyılın ortalarından itibaren önce Göktürk, daha sonra Uygur hâkimiyetine giren Moğollar bu dönemde Türk kültürü ve devlet geleneklerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir.²²

Moğolların milattan önceki zamanlara kadar uzanan tarihi bize onların Asya'nın çok eski kavimlerinden olduklarını göstermektedir. Moğolların anayurtları bugün Moğolistan diye bilinen yerin oldukça kuzeyinde Orta Sibirya'nın güneyinde bulunan Baykal Gölü havası ve Yenisey nehri çevresiydi. Zamanla güneye kayan Moğollar bugün Moğolistan diye bilinen mınıtkayı kendilerine yurt edindiler.

²¹ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 7.

²² Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **DİA**, XXX, 225.

Moğollar XIII. Yüzyıla kadar gerek doğunun gerekse batının medeni milletleri ile münasebette bulunmadan atlı göçebe kabileler halinde yaşamışlardır.

3.2. Cengiz Han Zamanında Moğollar

Cengiz Han'ın ortaya çıkışından önce Moğolların belli bir reisi veya yöneticisi yoktu. Çeşitli kabilelere ayrılmışlardı. Bu kabileler her zaman kendi aralarında savaş halindeydiler. Zorbalık, hırsızlık, hilekârlık kol geziyordu. En büyük yöneticilerini diğerlerinden ayıran varlığı, sadece atının demirden üzenisiydi. Cengiz Han'ın devletinin bayrağı yükselince Moğollar darlıktan bolluğa kavuştular. Cengiz Han halka toprak dağıtıp ziraatı teşvik etmesi üzerine gıda maddeleri çoğalmaya başladı.²³

XII. asır Moğolları, yaşayış tarzlarına ve iktisadi durumlarına göre, iki zümreye orman kabileleri ve bozkır kabilelerine ayrılırlar. Ormanlı kabilelerin başlıca meşgaleleri yabani hayvanlar avcılığı idi. Ağaçların kabuklarından yapılan salaşlarda yaşarlardı. Bozkır göçebeleri ise “keçe çadırlarda yaşayan kabileler” olarak bilinirlerdi. XII.-XIII asırlarda ticaret Uygurların ve Müslüman tüccarların elinde bulunuyordu. Bu ormanlı kavimlerin bulunduğu yerden ticaret yolu geçiyor ve bu yol ile un taşıyorlardı. Moğol boylarından Merkitler un kullanırlardı. Bu un uzak ülkelerden getiriliyordu. Göçebe kabileler kalabalıktı, Cengiz Han onların başbuğu idi.²⁴

Komşuları tarafından hakaretle muamele görmüş olan Moğollar, ırk bakımından kendilerini diğer milletlerden üstün gördükleri halde, dindar olduklarında şaşılacak derecede müsamahakâr idiler. Çeşitli dinler büyük bir kudretin varlığını kabul ettiklerine göre, bu inanış, Cengiz Han ve umumi olarak Moğollar için de esastır. Ayin inancın dış şeklini yansıtan bir görüntüdür. Bu sebeple Moğollar, hiçbir millete kendilerinin anlayışını zorla kabul ettirmeyi. Düşünmediler ve denemediler. Diğer milletlerin ananelerine de saygı gösterdiler. Han bir tek şey

²³ Cuveyni, **Tarih-i Cihanguşa**, çev. Mürsel Öztürk, 84-85.

²⁴ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktimai Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 56-60.

talep ediyordu: şahsına itaat edilmesi, buyruklarına kayıtsız, şartsız boyun eğilmesi. Bu şartlar kabul edilince gerisi hiçbir önem taşımıyordu.²⁵

Moğol göçebeleri sığır, koyun, keçi ve at beslerlerdi. Sürülerine otlaklar arayarak senede birkaç defa yer değiştirirlerdi. Kalabalık olarak göç edenler, âdete göre bir kabile halinde hareket eder ve bir kamp olarak konarlardı. Kamp Moğolca “küriyen-güriyen” olarak adlandırılırdı. Reşidettin bu kelimeyi şöyle izah etmektedir: *“kürenin manası halka demektir. Herhangi bir kabile herhangi bir yerde halka şeklinde dizilerek bir kamp kurar ve büyükleri dairenin ortasında bir nokta gibi bulunurdu. İşte buna küren denirdi. Bu zamanda da düşman askerlerinin yaklaştığı anlaşılırsa ortaya yabancının veya düşmanın sokulmasına mani olmak için bu şekilde vaziyet alırlar.”* Cengiz Han imparatorluğunun kurulmasıyla küriyen halinde göç etmek kaybolmuş olduğu düşünülmektedir.²⁶

Moğollar din olarak Orta Asya kavimleri arasında yaygın olan Şamanizm’i kabul etmişlerdi. Tek Tanrı’ya inanırlardı ama ona ibadet etmez kendi ruhları üzerinde etkisi olduğuna inandıkları ata ruhlarına taparlar, kendilerine kötülük yapacağına inandıkları kötü ruhlardan korunmak için onlara kurbanlar verirlerdi. Ayrıca güneşe, aya, ırmaklara taparlardı. Şaman denilen din görevlileri vardı. Moğolların birçok hurafeye dayanan bu ilkel inançları XIII. yüzyıl başında da devam ediyordu. Moğolların Budizm, Hristiyanlık, İslamiyet ile yakın temasları Cengiz Han ‘la birlikte doğu ve batıda girilen istila hareketi ile başlamıştır.²⁷

Moğollar hiçbir zaman bir Müslüman gibi Allah’a inanmış değildir. Ancak tabiattaki mevcut ruhlara, güneşe, yıldızlara ve göğün kudretine inanırlardı. Zamanla islamiyeti kabul etmişlerdir. Cengiz Han ne Müslüman oldu ne de Hristiyan; fakat Müslümanlara saygı göstermiştir.

²⁵ Manole Neagoe, **Üç Bozkırlı Atilla-Cengiz Han-Timur**, çev. Müstecip Ülküsol, 173.

²⁶ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktimai Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 60–62.

²⁷ Hilmi Daregenli, “Cengiz Han ve Büyük Moğol İmparatorluğu”, **Hayat Tarih Mecmuası**, I, S:5, 35–36.

Moğolların başlıca gıdaları et ve süt idi. Bilhassa at sütünü Kımız olarak içki niyetine içerlerdi. Yiyecek sıkıntısı çektiklerinde tilki, köpek, fare, yılan gibi hayvanları da yemekten çekinmezlerdi.

Giydikleri elbiseler deridendi. Kadınlar omuzdan bağlanan sol tarafı açık bir pantolon giyerlerdi. Zengin Moğol kadınları ve genç kızları pahalı kürk giyerlerdi.

Cengiz Han zamanında evlerin çoğu çadırdandı. Kafes şeklindeki bu çadırların etrafı keçe ile çevriliydi. Arabalar vasıtasıyla çadırlar hiç bozulmadan taşınabilirdi. Hükümdarın çadırı diğer çadırlardan ayrı bir önem taşırdı. Sırma ve altın işlemeli bu çadıra “*altın çadır*” denirdi.²⁸

Moğol iktisadi durumunu *natürel iktisat* diye karakterize edebiliriz. Parayı bilmiyorlar, ticaret mübadele şeklinde oluyordu. Cengiz Han’ın imparatorluğunun teşekkülünden ve büyük seferlerinden sonra Moğolistan ekonomisi değişti. Para meydana çıktı. Moğolistan’da yapılar ve şehirler inşa edildi. Kısmen Moğollar da medeni milletlerin şehirlerinde yaşamaya başladılar. Moğolistan büyük ticaret yollarının birleştiği ülke oldu.²⁹

Moğol Devleti’nin yapısı, Moğol ve Türk toplumları arasında Cengiz Han tarafından kurulan feodal ilişkilere dayanıyordu. Bu yapıda Türk tarafı da üçlü bir şekilde temsil edilmekteydi. Devletin bu aristokratik yapısı, boylar ve klanlar arasında var olan toplumsal uyumu etkilemese de bozkır aristokrasisinin gücü önemli ölçüde artmıştı. Çeşitli grupları bir arada tutan bağ ise devletin başına duyulan kişisel sadakatti.³⁰

Nayman krallığını ortadan kaldıran ve Merkitler’in son kabilesini kendisine tabi kılan Cengiz Han bütün Moğolistan’ın hâkimi oldu. Kingan dağlarından Altay Dağlarına kadar, Baykal gölünden Çin Duvarı’na kadar olan bir milyon kilometre kare genişliğindeki toprak üzerinde otoritesini kurdu. Düşmanlarına sayı bakımından

²⁸ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 130-131.

²⁹ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktisadi Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 71-72.

³⁰ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**, çev. Serkan Uzun, 43.

üstün olmadığı halde bütün savaşlarında daima muzaffer oldu. O'nun kuvvetini arttırmaya veya sağlamlaştırmaya yarayacağına inandığı bir topluluğa veya bir kabileye karşı çok anlayışlı davranıyordu.

Bu konuyla ilgili Marco Polo şunları aktarmıştır: *“Bir bölgeyi fethettiği zaman insanların ve bunların varlıklarının hiçbir zarar görmemeleri hususuna dikkat ediyordu. Zapt ettiği memlekette adamlarından birkaçını bıraktıktan sonra orduları ile başka memleketleri fethetmeye gidiyordu. Cengiz'in idare ve otoritesi altında kendisini güvenlik içinde gören ve başkalarına karşı korunduğuna ve neticede bundan hiçbir zarar görmediğine inanan kabileler O'na canla başla bağlanıyor ve O'nun en sadık taraftarı oluyordu. Yeni tebaaları ordularının sayılarını çoğaltıyorlardı. Cengiz Han bu sayede muazzam ordular kurmaya ve Moğolları sosyal bakımdan teşkilatlandırmaya muvaffak oldu. Bundan sonra Moğol cemiyeti gelişme imkânını bulmaya başladı ve kabile sisteminden feodal cemiyet sistemine girdi.”*

Moğol feodalizminde asillere bir çeşit senyör manasına gelen “noyan” unvanı veriliyordu. Cengiz Han'a bağlı noyanlar, birçok yurt halkının efendileri idiler. İyi aileden gelen gençler, üstünlük elde etmek istedikleri zaman, Hanın yanında olduğu gibi, noyanların yanında toplanıyorlardı. Bunlara Nokud unvanı veriliyordu. Nokudlar bir noyanın yanında yaşıyorlar ve bunun tarafından besleniyorlardı ve yetiştiriliyorlardı. Noyanın askeri birliklerini meydana getiriyorlardı.³¹ Karşımızda Moğol feodal cemiyetinin iki zümresini: 1-büyük senyörleri, yani Moğol hanının vassalları olan şehzadeleri ve 2-küçük senyörleri, yani noyanları, hanın damatlarını tümen, binlik sahiplerini görmekteyiz. İki zümreye de noyan denilmekteydi. Moğol cemiyetinin diğer zümrelerinden tamamıyla ayrı duran bir feodal sınıf idi. Azad edilmiş köleler ise Cengiz Han zamanında yalnız serbest adam vaziyetinde ve vergiyle angaryadan muaf olarak kalmayıp, büyük mevkilere ulaşabiliyorlar, böylelikle feodallerin muhitine giriyorlardı.³²

³¹ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 110–112.

³² B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İçtimai Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 175.

Moğol avamı ve vassal olan askerler, XIII. asır imparatorluğu devrindeki Moğol cemiyetinin ikinci sınıfını teşkil ediyorlardı. Bunlar birkaç guruba ayrılmaktadır. Birinci gurupta adî askerler, ikinci gurupta avam, avamdan çıkma adamlar, üçüncü gurupta uşaklar bulunmaktadır. Cengiz Han'ın yasası tarafından tasdik edilmiş feodalite ve kabile esaslarına göre, han sülalesinden bütün şehzadeler, kendi feodal vassallarıyla beraber Moğol hanının hizmetinde özellikle asker olarak bulunmak zorundaydılar. Sonra kurultaylara iştirak ederek hana müşaverede yardım etmeliydiler. Posta istasyonlarının tesisi, nakliye gibi genel işlerde işbirliği yapmaya mecburdular.³³

Moğol feodalizmi, Avrupa'daki feodal sistemden farklıydı. Moğollarda bu sistemin içinde bulunanlar istedikleri zaman ayrılabilirlerdi. Şefle maiyetleri arasında göze çarpan büyük farklar yoktu. Avrupa'dakiler arasında bu farklar çok belirgindi. Moğol feodalizminden söz ederken Doğu modaları ile giyinen prens ve prensesler hayal etmemek gerekir. Cengiz Han, *“Becerikliler ile cesaretlileri askerlere baş yaptım. Çabuk ve kıvrak hareket edenleri at koruyucuları yaptım. Beceriksiz olanların ellerine birer kısa kamçı verdim, çoban yaptım.”*

Bu sözlerden Moğol asillerinin sırtlarını dayadıkları, çobanlardan oluşan sömürülen bir sınıf yarattıkları anlaşılmasın. Onlar çadırlarını, kıymetli eşya, mücevher ve ipeklerle süslemişlerdir. Ama bunlar çobanları sömürme neticesi olmayıp, Cengiz Han'ın Çin'e İran'a ve fethettiği diğer yerlere yaptığı akınlar sırasında ele geçirdiği çeşitli ve bol ganimetlerden meydana gelmiştir.³⁴

XIII. asırda Moğol imparatorluğu devrinde Moğollar avcı-göçebe olarak kalmakta devam ediyorlardı. Başarılı fetihlerin neticesinde Moğolların ayaklarına kadar paranın, ticari kervanlarla gelmesine rağmen bu iktisadi vaziyetleri değişmiyordu. Eskisi gibi çobanlıkla avcılık yaşama kaynaklarının başlıcasıydı. Bundan dolayı hiç kimse otlak veya avlak yeri olmadan hayatını kazanamazdı.³⁵

³³ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktimai Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 176–178.

³⁴ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 113–114.

³⁵ B.Y. Vladimirtsov, **Moğolların İktimai Teşkilatı**, çev. Abdülkadir İnan, 166.

Bu sade hayat Moğol cemiyetinin feodal kadrosundaki farkların, Avrupa feodalizminde olduğu kadar, büyük olmasını önlemiştir. Tabiat Gobi Çölü'ndeki insanlar arasında sıkı bir yakınlaşma ve dayanışma mecburiyeti yaratmıştır. Bir Fransız baronu bir serf ile aynı sofrada yemek yemeyi en büyük hakaret sayar. Çünkü o bir şatoda doğmuştur, o bir efendidir. Böylece insanlar arasında aşılmayacak derecede derin bir uçurum meydana gelmiştir. Avrupalı bir feodal işkence yapmayı, şiddetli olmayı kendisine bir hak olarak tanır. Oysa bir Moğol senyörünün şatosu yoktur ve hizmetçisine karşı derin bir değer vermeme duygusu da yoktur. Cengiz Han hizmetçilerinden ikisini İmparatorluğu'nun bakanları yapıyor. Çölde esen bir fırtına sırasında eşitsizlik kayboluyor.

Moğol cemiyetindeki köle, yeri geldiğinde Cengiz Han'ın sır küpleri idiler. Moğollarda kölelik, Hunlarda olduğu gibi diyeti verilmek suretiyle içinden çıkılabilen bir durum idi. Yaptığı hizmetlerden dolayı hürriyetine kavuşan bir köle büyük bir devlet adamı olabilirdi. Çünkü Moğol cemiyetinde aşılamayacak sınıf veya derece yoktur.³⁶

Herhangi bir yerleşmeleri, hiçbir şehirleri yoktu ve gelecekte nerede oturacaklarını önceden bilemezlerdi. Her kabile reisi halkının sayısına göre otlaklarının sınırlarını tanır ve kış, yaz, ilkbahar ve sonbaharda sürülerini nerede otlatması gerektiğini bilirdi. Kışın güneye daha sıcak yerlere, yazın kuzeye serin yerlere göçerlerdi. Susuz yerlere kışın giderler, eğer oraları karlı olursa, karı su yerine kullanırlar. Dairesel bir çevre üzerinde ot örgülerinden yurtlarını yaparlar. Kışın pirinçten, darıdan, buğdaydan ve baldan şarap gibi çok güzel bir içki imal ederler. Hepsi et tüketirler. Büyük hükümdarlar, ülkenin güney kısmında kışın darı ve un elde edilen köylere sahiptirler. Buna karşılık fakir halk bu yiyecekleri koyun ve derilerini değişerek karşılar.

Moğol imparatorları fütuhattan sonra şehzade ve noyanlara ziraatla meşgul ahali ile meskûn tımar malikâneler dağıtmaya başlamışlardı. Fakat onların arazileri sadece kira kaynağı olarak kalıyordu. Çünkü Moğol hâkimler bu malikâneleri idare

³⁶ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 114–116.

etmedikleri gibi, bizzat vergileri de almıyorlardı. Bu gibi malikânelerden kiralardan bir kısmı ayniyat ile alınıyordu. Örneğin Çin'deki malikânelerden darı ve un getiriliyor ve koyun ve deri ile mübadele ediliyordu. Onlardan biri ölürse ağıt yakarlardı. Onun aile mensupları bir yıl vergiden muaf tutulurdu. Ölen soylu bırıyse, Cengiz Han'ın soyundansa, mezarının yanında daima bir çadır bulundurulur. Birisi hasta olduğu zaman çadırına yatar ve içeride hasta bulunduğunu belirten bir işaret takarak, içeriye kimsenin girmemesi konusunda uyarımış olur.³⁷

İşte Moğolların bu her türden gelenek görenekleri yasaya malzeme olmuştur.

3.3. Cengiz'in Halefleri Döneminde Moğollar

Cengiz Han'ın teşkilatçı dehası sayesinde Türk, Moğol ve diğer kavimler, bu devletin içinde yer almışlardır. Cengiz Han İmparatorluğu'nda hâkim unsuru Moğollar oluşturmasına rağmen ahalisinin, askerlerinin ve özellikle sivil idarede görev alanların çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur. Moğol ordusundaki Türk asıllı askerlerin büyük bir bölümünü Moğol istilaları sırasında ele geçirilen yerlerden toplanan insanlardan oluşan Haşerler teşkil ediyordu. Haşer orduları da onlu sisteme göre düzenlenmiş ve Moğol subaylarının emrinde muhasaralarda ön saflarda ileri sürülmüşlerdir. Yaya olan bu ordular için iki tercih vardı: Ya Moğol kılıcı altında ölmek ya da kendilerine tanınan bu fırsattan faydalanarak Moğol ordusunda yerini almak. Moğolistan'dan çıkan Moğolların büyük istilalar sonucunda ele geçirdikleri bu yerleri kontrol altında tutmaları, takip ettikleri idari ve askeri alanlardaki politikaları ile izah olunabilir. Bu politika devletin birliğini yarım asır korumasına yetmiş ise de, askerlerin ve sivil idare mensuplarının büyük bir kısmını Türklerin oluşturduğu devletin siyasi bakımdan parçalanmasına ve Türkleşmesine engel olamamıştır. Türkleşme hadisesi Moğolların batıdaki temsilcisi olan Altın Orda, Çağatay ve İlhanlılarda XIII. Yüzyıl sonlarında açıkça görölmektedir.³⁸

³⁷ Wilhelm Von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255**, çev. Ergin Ayan, 32-42.

³⁸ Abdölkadir Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü", **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)**, II, S:1, 227-228.

Yakındoğu'daki Moğol kabileleri İlhanlı devletinin yıkılması üzerine ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı. İran coğrafyasında vuku bulan iç savaşlar Moğol kabilelerinin gücünü tüketti. Azerbaycan ve Batı İran'da bulunan Moğollar XIV. yüzyıl sonlarına doğru yerlerini Akkoyunlu ve Osmanlı gibi zümrelere bırakarak yavaş yavaş tarih sahnesinden çekildi. Timur tarafından Maverâünnehir'e götürülen Kara Tatarlar dışındaki unsurlar yerli halka karışarak kayboldu. Çağatay Hanlığı 1380'lerden itibaren Emir Timur'un nüfuzunu tanımaya başladı. Altın Orda ise 1380'de Ruslara karşı uğradığı yenilgi ve sonra Timur'dan aldığı darbenin ardından iyice zayıfladı. Uzak Doğu coğrafyasında ise kendilerini Çin kültürünün karşı konulamaz cazibesine teslim ettiler. XV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Altın Orda ve Çağatay devletlerinde Moğol kimliğinden geriye Cengiz Han'a dayanan han şecereleriyle bazı Moğolca kelimelerden başka bir şey kalmamıştı.

3.4. Moğolistan'ın Son Durumu

XVI. yüzyıldan sonra ana yurtları olan Moğolistan topraklarında çeşitli kabileler çok defa birbirleriyle savaşarak yaşamaya devam ettiler. Kuzey Çin'deki Moğollar 1691'den itibaren Çinlilerin hâkimiyeti altına girdiler. Bu durum 1921'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar devam etti. Bugün Moğolistan Cumhuriyeti'nin yanı sıra, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Mançurya, Tibet ve Afganistan'da da az miktarda Moğol yaşamaktadır.³⁹

³⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **DİA**, XXX, 228-229.

4. CENGİZ HAN YASALARI

4.1. Cengiz Han Yasaları'nın Genel Özellikleri

Moğol İmparatorluğu'nun hukuk ve askerlik işlerini düzenleyen kanunlar “Cengiz Han Yasası” olarak meşhurdur. Aslında bu yasanın tamamı Cengiz Han tarafından konulmuş olmayıp nesilden nesle aktarılan Moğol hukuk ve törelerinin düzenlenmesiyle oluşmuştur. Cengiz Han kağan seçildiği 1206 kurultayında bu kurallara bazı ilaveler yapmış ve bunları yürürlüğe koymuştur. Otuz üç defter halinde tanzim edilen ve Moğol hazinesinde saklanan yasayı uygulama görevini de bu kanunları en iyi bilen oğlu Çağatay'a vermiştir. Timurlular dâhil İslamiyet'i kabul eden Moğol hanedanları bu yasaları özenle tatbik etmişlerdir. Cengiz Han Yasası bir kitap halinde tam olarak zamanımıza gelmemiştir. “Moğolların Gizli Tarihi, Cami'u't-tevarih, Tarih-i Cihangüşa ve Abu'l-Farac Tarihi gibi eserlerde çeşitli maddelerine yer verilmiştir.⁴⁰

Moğol devletini yaratan Cengiz Han'ın ruhu yasaya adeta damgasını vurmuştu. Daha birkaç yıl önce birbirlerine bağlı olmayarak göç edip duran ve birbirleriyle daimi bir mücadele içinde bulunan bozkır aristokrasisi, bir kişinin iradesine boyun eğmek zorunda kalmış ve devlet yolunda bir birlik meydana çıkmıştı. Cengiz Han bu birliği devam ettirmek ve uzak gayelerini gerçekleştirmek için, Yasa'yı kudretli bir araç vazifesinde kullanmıştır. Bundan dolayı bütün Yasa'ya bir ana fikir hâkim olmuştur; kendini savunabilir, disiplinli ve içinden birleşmiş bir millet topluluğunun devamı.⁴¹

Cengiz Han'ın zamanından önce de, yazılı olmayan ve boylar arasında değişiklik gösteren yasaklar olduğu bilinmektedir. Ancak Cengiz Han'ın yetki alanı arttıkça tüm imparatorlukta uygulanacak bir hukuk düzenine, yasalar topluluğuna olan ihtiyaç artmıştı. Bu anlamda yasanın tanımını yapmak gerekirse; “Moğolların

⁴⁰ Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, **DİA**, VII, 369.

⁴¹ Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, çev. Coşkun Üçok, 49.

atalarından kalma geleneklerinin, göreneklerinin, yasalarının ve fikirlerinin, Cengiz Han'ın kendi koyduğu yasalar da eklenerek bir araya getirildiği bir düzenlemedir,” denilebilir.

Yasa bir kerede ortaya koyulmamıştır. İlk hali 1206 kurultayında düzenlenmiş, 1218’de yenilenmiş ve Cengiz Han’ın yaşamı boyunca üzerindeki çalışmalar devam etmiştir.

Moğol devletinde Yasa’da yazılı olanlara harfi harfine uyma zorunluluğu vardı. Sivil ya da askeri itaatsizlikler aynı biçimde cezalandırılıyordu. Bu yüzden ortaya çıkan sıkı disiplin Moğolların yaşam tarzlarının en önemli belirleyicisi olmuştur. Bu disiplin yoluyla Cengiz Han kendisinden önce büyük bir karışıklık içinde bulunan Moğol halkının ahlak anlayışını köklü bir biçimde değiştirmiştir. Onun önderliğinde elde ettikleri büyüklük kendileriyle gurur duymalarına neden olmuştur. Diğer yöneticiler Cengiz Han gibi güçlü bir kişiliğin altında onun temsilcileri olarak hareket etmişlerdir.

Yasa’nın el yazmaları veya içeriğine ilişkin herhangi bir belge günümüze ulaşmadığından bahsetmiştik. Bu yüzden içinde yazılı olanlara ilişkin bir kesinlik hiçbir zaman söz konusu değildir. Elimizde sadece Cengiz Han’dan sonra yaşamış yukarıda adı geçen İranlı, Arap ve Süryani tarihçilerin Yasa hakkında yazdıkları bilgi parçaları bulunmaktadır. Bu bilgilerin Cengiz Han’ın duruma göre ortaya koyduğu davranış ilkeleri ve sözlerinin bir araya getirildiği derlemeler olduğu düşünülmektedir.

Yasa konusunda Altın Aile’nin konumu noktası da çok önemlidir. Bu göçebe topluluğu imparatorluk ailesinin sıkı denetimindeki aristokratik bir devlete dönüştürülmek zorundaydı. Yasa, Cengiz Han’a dünyayı fethetme görevinin verildiği inancı üzerine kuruluydu. Moğol İmparatorluğu’nun tüm yöneticileri Cengiz Han’ın soyundan olmalıydı. Yasa’ya göre yeni han üst düzey komutanların ve önderlerin katılacağı bir kurultayla belirlenecekti. Daha sonraları Yasa’nın gözetilmesi, bu kurultayda Moğol İmparatorluğu’nu yönetmeye talip olanlar arasındaki farkı ortaya

koymada ön plana alınacaktı. Herhangi bir kolun üyeleri, diğerlerinin sürekli Yasa'yı çiğnediklerini öne sürerken kendilerinin Cengiz Han tarafından oluşturulan kurallara bağlı kaldıklarını göstermeye çalışacaktı.

Yasa'da çok çeşitli ceza şekilleri uygulanmaktaydı. Hanedan üyelerinden birisi idama mahkûm edildiğinde bunun kan akıtılmadan yapılması gerekirdi. Yay ipiyle boğma ya da bir haliya sararak havasız bırakma yöntemlerden bazılarıdır. Bazen hüküm giyen bir suçlunun tüm ailesi de suç ortağı sayılarak kendisiyle birlikte idam edilirdi.

Yasa'daki bu tip cezalar günlük hayatı önemli ölçüde etkilemiştir. Cengiz Han döneminden önce göçebe boylar arasında oldukça yaygın olan zina, hırsızlık, yağma ve cinayet gibi suçlar oldukça azalmıştır. Fakat Yasa ile birlikte gelen aristokratik düzen sıradan insanların üzerinde oldukça büyük bir yük getirmişti. Kölelerin durumu ağırlaşmış, yaşam koşulları Yasa'yla birlikte daha kötü olmuştu. Cengiz Han'ın amacı Yasa'yı ihlal edilemez bir hale getirmektir. Bu yüzden de Yasa'nın ölümünden sonra da değiştirilmeden uygulanabilmesi için koruyucu olarak seçtiği Çağatay, tutucu bir kişiliğe sahip olup, babasının kurduğu düzenin, ilkelerinin sıkı takipçisi olmuştur.⁴² Çağatay daha babasının sağlığında yasayı en iyi bilen, örf ve adet meselelerinde en yüksek yetki sahibi olarak tanınan bir kimse idi. Yasa'yı bildiği ve koruduğu için ülke dâhilinde herkesin boyun eğmesini sağlayan bir nüfuza sahipti.⁴³

Moğolların Çin'e ve Türkistan'a doğru yayılmalarıyla idari sistemin oluşumu aynı zamanlarda gerçekleşmiştir. Çin, Uygur ve Acem ananeleri imparatorluk teşkilatı için birer örnek vazifesi görmüştür. Cengiz Han'ın ele geçirdiği kabiliyetli Çin ve Uygur devlet adamları Yasa maddelerini gözden geçirmiş ve genişleyen imparatorluğun ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlemişlerdi. 1218'de yapıldığını söylediğimiz bu çalışma 1225 senesine doğru tamamlanmıştır.

⁴² Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**, çev. Serkan Uzun, 44–46.

⁴³ İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, 1.

Moğol tarih ve hukukunu inceleyenlerin çoğu Raşid ad-Din ve Makrizi'nin zikrettiği parçaları Yasa hakkında en esaslı iki vesika kabul etmişlerdir. Raşid ad-Din'in Cami'u't-tevarih'inin üçüncü kısmı üzerinde durmuşlardır. Bu kısım Cengiz Han saltanatının tarihini ihtiva etmektedir. Burada Cengiz Han'ın bazı emirname ve sözleri vardır. Bunların bazıları Yasa'nın parçaları, bazıları da Bilik'ten ibaretti. Bilik Cengiz Han'ın söylediği sözler olarak bilinmektedir. Makrizi ise Yasa'nın özetini yapmaya çalışmış. Bunlardan başka D'Ohsson *Moğolların Tarihi* adlı eserinde Cuveyni'nin Tarih-i Cihan-guşa'sından yararlanmıştır.

Cuveyni eserinde maddelerin numaralarını vermemiş, şu şekilde yayınlamıştır.

- Diplomasi muharebelerinde şekil hakkında nizamname.
- Harp hürriyeti ve Han'ın kiliselere karşı lütufları hakkında nizamname.
- Moğol İmparatoru'nun kullandığı Kaan tabirinin ve unvanların diğer asilzadeler tarafından kullanma yasağı.
- Av nizamnamesi. Kış avları hakkında ve avcılığın ordunun asıl talimi olarak görülmesi.
- Askeri nizamname. Celb, ordunun teşekkülü, seferberlik, ihtiyat, disiplin v.s. hakkında nizamlar.
- Hudut muhafazası nizamnamesi.
- Harp ganimetlerinin paylaşılması.
- Posta hizmeti nizamnamesi.
- Veraset kanunu parçası.⁴⁴

Bunların sadece bir özet olduğu ve daha birçok kanunları olduğunu da ifade etmektedir. Diğer müelliflerin verdiği bilgileri de bir araya getirirsek Yasa ile ilgili bilgileri birleştirmiş oluruz. Hatta şu şekilde tasnif edebiliriz:

- Devletler hukuku
- Amme hukuku
 1. En yüksek kuvvet.(Han)
 2. Millet.

⁴⁴ George Vernadsky, "Cengiz Han Yasası", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 108–114.

3. Mecburi hizmet nizamnamesi.
4. Muafiyet imtiyazları.
5. Askeri nizamname.
6. Av nizamnamesi.
7. İdare ve idari emirnameler.
8. Vergiler.

- Ceza hukuku
- Hususi hukuk
- Ticaret hukuku
- Mahkemeler
- Kanun infazı.

Yasa'yı sadece Moğolların örf ve adetlerinin bir araya toplanması olarak görmemeliyiz. Yeni imparatorluğun ihtiyaçlarına göre mevzuatın ilavesi olarak düşünmeliyiz. Örf ve adetlerin boş bıraktığı alanlar Yasa ile doldurulmuştur. Eski kabile hukukunun üzerine yeni bir hukuk sistemi tesis edilmiştir. Yasa'nın birçok kanunları Cengiz Han ve ilk haleflerinin dünya imparatorluğu fikrini destekliyor niteliktedir.

Nitekim Yasa'nın ikinci maddesi Cengiz Han'ın dünyayı fethetme maksadını açıklıyor: “Benimle olmayan, bana karşı demektir. Ben yenilmez savaşçılarımın önünde savaşırım. Bütün dünya bana baş eğmedikçe, savaşı bırakmayacağım.”

“ Moğolların Han'ı yer'in sahibidir. O kılıcını kuvvetiyle hükmediyor.” “Moğolların vazifesi, benim emrime hazır olmaktır. Buyruklarıma itaat etmektir. Benim istediğim kişiyi öldürmektir.” “Vazife ve zenginlik uğrunda düşmanlarınızı daima mahvediniz ve dostlarınızı bahşişlerle doyurunuz!” “Moğol'un en büyük mutluluğu düşmanını yenmektir; varlığını gasbetmektir; ırgatlarını ulutmaktır; iyi beslenmiş atların dört nala gidişleri ile kurtulmaktır. Kadınların ve kızların karınlarından bir yuva gibi yararlanmak ve güzelliklerinden zevk almaktır.”⁴⁵

⁴⁵ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 119.

Cengiz Han'ın bu düşünceleri Yasa ile birlikte dünya çapında tarihi şekil alıyordu. Moğollar ve Moğol Devleti tarafından da kutsallıkla saygı görüyordu. Bu Yasalar sayesinde, hayatı feodal münasebetler açısından anlayan Avrupa toplumlarındaki sınıf farklılıkları oluşmamıştır. Fetihler ipekli ve eşya gibi zenginlikler sağlamış fakat bol besin maddesi getirmemişti. Bu eksikliğe rağmen hakkaniyetle paylaşım yapıldığı için çeşitli sınıflar oluşmamış, tabakalar arasında kapatılması imkânsız uçurumlar meydana gelmemiştir.

Bilindiği üzere Cengiz Han Yasası'nın tamamı elimizde mevcut değildir. Ancak tarihe geçen on altı maddesi bugüne kadar gelebilmiştir. Bu Yasa Cengiz Han'ın en büyük silahı olmuştur. Çünkü dilleri, dinleri birbirinden ayrı milyonlarca insanı bir arada tutmak, adilane olmak, ancak bu yasa ile mümkün olabilecekti.⁴⁶

Bazı psikologlar Yasa'nın üç noktaya hizmet ettiğini söylemişlerdir.

- Cengiz Han'a itaat
- Göçmen kabileleri birbirine bağlamak
- Suçlunun acımasız bir şekilde cezalandırılması

Yasalar mal ile ilgili değil insanlarla ilgili olduğu için suçlu olan itiraf etmez ise suçüstü yakalanmadan suçlu kararı verilemiyordu. Moğol toplumunda bir insanın ağzından çıkan söz çok önemliydi. Bir suçlama ile karşılaşan kişi eğer suçlu ise suçunu itiraf etmiştir. Kaan'a tam bir itaat söz konusudur. Bin mil uzakta görevli bir hudut beyi hakkında verdiği emri alan kurul itiraz edememiş, bir ulak ile emir gönderilerek idam edilmiştir.

Meşhur Avrupalı seyyah Carpini bu konuda şöyle bir anekdot kaydetmiştir: *“Liderlerini hiçbir zaman aldatmaksızın, büyük bir saygı göstererek diğer toplulukların kendi krallarına gösterdiklerinin ötesinde bir bağlılık gösteriyorlar. Kavga, yaralama ve öldürme gibi olaylara hemen hemen hiç rastlanmaz; aralarında hırsız ve soyguncu olmadığından bütün hazinelerinin, her şeylerinin içinde olduğu arabalarını hiçbir zaman kilitleme ihtiyacını hissetmiyorlar. Bir hayvan kaybolursa,*

⁴⁶ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 93.

onu bulan sorumlu subaya teslim ediyor. Yiyecekleri kıt olduğu halde seve seve paylaşacak kadar birbirlerine karşı nazik davranıyorlar. Mecbur kaldıklarında çok sabırlılar. Seyahatleri sırasında sızlanmaksızın soğuk veya sıcağa dayanırlar. Çoğu zaman sarhoş olmalarına rağmen hiçbir zaman kavga etmiyorlar.” diye Moğolları anlatıyor.⁴⁷

Cengiz Han Moğolların yazısı olmadığı için onlara Uygur yazısını öğrenmeyi emretmiş ve koyduğu Yasalar da böylece yazıya geçirilebilmiştir. Yasaların yazıldığı kâğıt tomarlardan, Han olabilecek şehzadelerin hazinelerinde birer tane bulunurdu.⁴⁸ Yeni bir bozkır imparatorluğu kurulunca başa geçen kişinin kendi hükümetinin oluşturulduğunu belirtmek için belirli buyruklar çıkarması adettendi. Cengiz Han’ın yasaı öylesine kabul görmüştür ki, kendisinden önceki tüm göçer kabile şefleriyle kıyaslanınca üstün bir yönetici ve yasa koyucu olarak kabul edilmiştir. Bazı tarihçiler Yasa olarak bildiklerimizin büyük bir kısmının aslında, daha sonraki yargılamalar için örnek halini alan çeşitli davaların sonuçlarından oluştuğunu ileri sürmektedirler. Yasa’yı imparatorluğun temel taşı olarak değil; daha çok Moğol geleneklerinin Yasa şeklinde anlatıldığı bir aydınlanma ve hurafe karışımı olarak görmektedirler.⁴⁹

Cengiz Han’ın “biliglerine” (vecize) gelince, bunlar Cengiz’in muhtelif vesilelerle söylediği düşünce ve nasihatlerinin yavaş yavaş ve pek tabii olarak yalnız kağanın işine gelen kısımlarının toplanmasından meydana gelmiş şeylerdir. Tabii, bu vecizelerden, müritlerinin ve arkadaşlarının duyup hatırlarında tuttuklarından birçoğu da bunlar tarafından muhafaza olunabilirdi. Bu, bilhassa büyük bir kolaylıkla yapılabilirdi. Çünkü o devrin bütün kabiliyetli Moğollar gibi Cengiz Han da düşünce ve vecizelerini, uzak yüzyılların mirası olan manzum şekilde ifade etmede usta idi. Ataların vasiyetleri okuma yazma bilmeyen halk tarafından bu sayede daha iyi muhafaza olunmakta idi. Sonraları Moğolların, büyük imparatorluğun dahi kurucusunun, hükümdarlık ve komutanlık eden herkes için zaruri olan tavsiye ve nasihatleri sıfatıyla büyük bir ehemmiyet verdikleri Cengiz Hanın “vecizeleri”,

⁴⁷ Harold Lamb, **Cengiz Han’ın Liderlik Sırları**, çev. Cem Erçin, 53–54.

⁴⁸ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 96.

⁴⁹ Robert Marshall, **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, çev. Füsün Doruker, 17.

muhtelif yazarların çeşitli eserlerinde parçalar halinde bize kadar gelmiştir. Bunlardan bazı parçalar Moğollarda muhafaza olunmuştur.⁵⁰

Yasaların günümüze kadar korunamamış olması bazı açılardan şaşırtıcıdır. Çünkü Moğolların Yasa'ya çok önem verdiklerini bağlı olduklarını ve ona uymamanın suç olduğunu düşündüklerini biliyoruz. Moğol önderleri İslamiyet'i seçen ve yaymaya çalışan Altın Orda hanı Özbek Han'a Yasa'nın kutsal kitapla bir tutulduğunu ve onlar için dini bir değer taşıdığını söylemişlerdir. Yasa her şeye değinen her şeyi düzenleyen temel bir başvuru kaynağıydı. Moğollar Yasa'yı toplumlarının temeli, kişiliklerinin güvencesi olarak görüyorlardı.

Yasa ahlak kurallarını savaş ve barış dönemlerinde özel ailevi ve toplumsal davranışları, kutsal olan ve olmayanı saptayarak insan yaşamının bütününe kapsadığı için, yapılan ya da yapılmayan her hareketin ona bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Cinayet işleyenin, at hırsızının, bakireye tecavüz edenin, zina yapan hem kadın hem de erkeğin, ciddi biçimde cezalandırılması görülmekteydi. Özellikle iki emir Moğolların ve Asya'nın bir bölümünün kaderine neredeyse yön vermiştir diyebiliriz. Birincisi öndere kayıtsız şartsız saygı duyulmasını ve emirlerine körü körüne bağlılığı buyuruyordu. Diğeri ise göçebeliğe sürekli bağlı kalınmasını emrediyordu.

Cengiz Han onur ya da sorumluluk içeren mevkilere çok sayıda atama yapmıştır. İnanılmaz ayrıcalıklara sahip çok sayıda *Tarkan* yarattı. Prensler, noyanlar, yüksek aristokrasiyi oluşturuyordu. Hepsi imparator ailesinin fertlerinden oluşuyordu. Tarkan'lar daha az soylu ve doğuştan değil hak ederek üye oldukları asil bir sınıf oluşturuyorlardı. Yalnızca vergiden muaf tutulmakla kalmıyorlar, ele geçirdikleri tüm ganimeti kendilerine saklama hakkına da sahiplerdi. Günün her saati Cengiz Han'ın huzuruna çıkabilirlerdi. Ancak dokuz hatadan sonra suçlu sayılabilirlerdi.⁵¹

⁵⁰ Boris Y. Vladimirstov, **Cengiz Han**, çev. Hasan Ali Ediz, 62–63.

⁵¹ Jean Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, 140–143.

Cengiz Han'ın Yasası'nda muharebenin idaresi, kalelerin muhasara ve zaptı hakkında da önemli kurallar vardı. Cengiz Han'ın kanunları, Müslümanların Kuran'a verdikleri derecede hürmet ve kutsiyete haizdi. Birçok hanlar Müslümanların Kur'an okudukları gibi günün muayyen zamanlarında kendi huzurlarında bu kanunun okunmasını emretmişlerdi.⁵²

Yasa'da Moğolların hayatlarını kolaylaştırmak adına bazı kaideler vardı.

Moğollar gök gürültüsünden o kadar yersiz ve batıl inançla korkarlardı ki Yasa'ya gök gürültüleri esnasında nasıl davranacaklarını tayin eden kaideler koyulmuştur.⁵³

Gök gürlediği zaman Tengri'nin hiddetini gösterdiği düşünüyorlar ve bunun için saklanıyorlardı. Cinlerin oturduğu kaynakları, akarsuları yıkanarak veya elbise yıkayarak kirletmemek düşüncesi, Yasa'ya elbiseler parçalanana kadar giyilmelidir maddesini sokmuştur.

Fransiskan misyonerlerinin raporlarına dayanarak Joinville “yasak” hakkında bildiklerini şöyle özetlemiştir: *“Cengiz Han'ın onlara verdiği müesseseler halkı barış ve huzur içinde tutmak içindi ve bunlar o dereceye vardı ki, elini kaybetmek istemeyen kimse ne başkasının malına el uzattı, ne de vurmaya kalktı ve elini veya hayatını kaybetmek istemeyen kimse başkasının ne karısı, ne de kızıyla ilişki kurmadı. Huzuru sağlamak için onlara başka iyi müesseseler de verdi.”*⁵⁴

Carpini yazmış olduğu seyahatnamesinde Moğolların töre ve yasalarıyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Zina yapan kadın veya erkeği, töre ve yasalarına göre öldürürler. Açıkça hırsızlık veya gasp yaptığı görülen bir kişi yakalandığında, hiç acımadan öldürürler. Savaş planlarını ifşa edenlere, kuvvetli bir kişi tarafından kalın bir değnekle yüz defa

⁵² Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı**, 34.

⁵³ Ethel G. Stewart, **Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler**, çev. Eşref Bengi Özbilen, 11.

⁵⁴ Rene Grousset, **Attila/Cengiz Han/Timur**, çev. M. Reşat Uzmen, 216–218.

*vurarak ceza verirler. Emir kulu olan ve amirine karşı bir hata yapan kişilere de hiç acımadan iyi bir dayak atılır.”*⁵⁵

Yasa dediğimiz bu kanunlar kitabı, Cengiz Han'ın da uyduğu, yasayı kağandan daha üstün tutan, herkesin uyması gereken bir anayasa niteliğindeydi. Yasa'ya göre savaş, barış ve kağan seçilmesi kurultayda oy birliğiyle tespit edilirdi. Halk ancak savaş zamanında ve avcılıkta silah taşıyabilirdi. Diğer zamanlarda silahlar devlet ambarlarında saklanırdı. Verilen cezaları gerçekleştirmek için bir şahit bile yeterli olurdu. Bir kadının kocası ölmüş ise yakınlarından birine verilir ve bunlar yapılırken kadının görüşü alınmazdı. Devletin büyümesinin ve farklı halk tabakaları arasında iyi ilişkilerin tesis edilmesinin sebebi güvenlik ve din serbestliğidir. Cengiz Han'ın hazırlatmış olduğu yasaya göre tüm din ve mezhepler eşit kabul ediliyordu.⁵⁶

Yabancı devletlere karşı nasıl davranılacağı, harp usulleri, ordu teşkilatı, posta işlerinin tertibi, vergilere ait nizamlar, aile efradının birbirleriyle münasebetleri ve miras işleri hakkında hazırlanan bu kanunların meydana gelmesinde Ögedey'le Çağatay'ın da hisseleri olmuştur. Bu kanunları kendi zamanlarında kullanmışlardır.

Moğolların ceza kanunlarına göre bazı kurban kesme ve temizlenme hususundaki emirlere itaatsizlik hallerinde de idam hükmü veriliyordu. İdam cezaları her zaman aynı olmayıp başka başka şekillerde olabiliyordu. Kafa uçurmaktan başlayarak, vücudu iki veya daha fazla parçalara bölmek, vücuttan kesilen et parçalarını cezaya çarptırılanların ağzına tıkmak veya ağza taş tıkmak, idam mahkûmunu vahşi hayvanlara ve köpeklerle atmak, mahkûmu kızgın güneşte bırakarak küçük kurt ve solucanların kemirip yemeleri için leşle birlikte asıp bırakmak, boğmak veya vurarak öldürmek, ateşte yakmak; ateşte veya kızgın yağ içinde kızartmak gibi olabiliyordu.

⁵⁵ Johann De Plano Carpini, **Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245–1247**, 49.

⁵⁶ Rızaeddin Fahreddin, **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, 27–28.

İdam edilecekler öldürölür mal ve mülkleri müsadere edilirdi. Hanedan mensupları, kan akıtmadan kement ile boğmak, halıya sarmak, okla vurmak suretiyle öldürölürdü.

Cesetlere karşı hakaretlerde de bulunulmuştur. İdam emrinin yerine getirildiğinin alameti olarak cesetlerin kafaları kesilerek hükümdara gönderilir; kelle bir mızrağın ucuna takılır ya da şehir surlarına veya atların ayakları altına fırlatılırdı. İdam edilenin el ve ayaklarını memleketin her yerine göndermek âdeti de mevcuttu. Çin’de Kubilay zamanında ölenlerin cesetleri mezarlarından çıkarılır ve sonradan asılırdı. Harpte zayıata sebep olanlarla, hırsızlık gibi hususlarda prangaya vurmak ve bedeni cezalar vermek de vardı. Hükümdar seçimi esnasında yasak bölgeye ayak basanlar ucu kör ok ile vurulup öldürölürdü. Diğer devlet ricali ile kavga eden memurlar azledilir ve para cezaları verilirdi.⁵⁷

Yasa ile birlikte Moğol ordusunun eski kabile “*küren*” sisteminden “*onlu*” sisteme geçirilmiş olması devlet hayatını bütün yönleriyle değiştirmiştir. Çünkü o devirde orduların önemi her şeyin üstünde gelmekte idi. Moğollar Çin Seddi kuzeyinde kurulmuş, gelip geçici bir kabile devleti olmaktan kurtulup imparatorluk haline gelmiştir. Bu yasaların uygulanmaya başlanması Moğol İmparatorluğu’nun var olmasının sebebi olmuştur. Bütün bunların yapılmasında Cengiz Han’ın yanında bulunan Uygur Türklerinin büyük hizmetleri olmuştur. Türk devletleri tarafından yüzyıllardır uygulanmış olan Türk ananesi bu defa da Moğol İmparatorluğu’nun kuruluşunda ve teşkilatlanması sırasında gündeme gelmiştir. Nasıl askeri ve idari bakımdan eski Türk sisteminden faydalandıysa, Yasa’nın hazırlanmasında da eski uygulamalardan istifade etmişlerdir.

Bu kural ve cezalar Uygur yazısıyla yazıya geçirilmiştir. Bu yüzden Uygur yazısını öğrenmeyi emretmiştir. Bu yazıyı bilenler bir yandan hocalık yaparken bir yandan da yasayı yazıya geçirmişlerdir. İlk yasa uygulayıcısı olarak “*Şigi-Huthu*”yu görmekteyiz. O, Cengiz Han’ın ilk yüksek mahkeme reisi “*yeke Yarguci*” olmuş ve Cengiz Han ona yapması gereken işleri şu şekilde sıralamıştı: “*Bütün halkı kendi*

⁵⁷ Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür**, çev. Cemal Köprölü, 408–415.

adlarına göre ayırarak analarımıza, bize, kardeş ve oğullarımıza taksim et, öyle ki, keçe çadırdaki oturanlar ile tahta kapılı evlerde oturanlar birbirlerinden ayırt edilsinler. Senin sözüne herkes itaat etsin. Bütün ulusun içindeki hırsızları cezalandır, yalanı ortadan kaldır, ölüm cezasına layık olanları öldürt, para cezasına müstahak olanlardan para cezası al.” demektedir. Bu işlerin yapılması sırasında “*halkın taksim işi ve mahkeme kararları koko-debter (mavi defter)’e yazılıp raptedilsin”* diye emir vermişti.

Cengiz Han’ın oğul ve torunları yasaya bağlı kalmışlarsa da, kendileri de tecrübe ve uygulamalarına dayanarak yasaya yeni hükümler ilave etmişlerdir.⁵⁸

Cengiz’in “hikmetlerinde” şunları okumaktayız: “Ondan (yani Cengiz Handan) sonra gelecek hükümdarlar ve bunların yanında bulunan asiller, bağıturlar, noyanlar, yasaya sıkı sıkıya boyun eğmeyecek olurlarsa, devletin işleri sarsılır ve bozulur. Yeniden seve seve bir Cengiz Han ararlar bulamazlar.” Yahut şu satırları görürüz: “Bundan beş yüz, bin veya on bin yıl sonra doğacak ve benim yerimi tutacak nesiller, Cengiz Hanın yasasını ve kanunlarını değiştirmez, muhafaza ederlerse... Tanrı onların refahına yardım eder.” “Büyük yasa” (casak), yalnız herkes için, sosyetenin bütün sınıfları için mecburi olmakla kalmıyor, aynı zamanda imparatorluğun başı kağan için de mecburi idi. Cengiz Han, çağdaşları kadar, bundan sonra gelecek nesillerin de edebi olarak gereğince hareket edecekleri edebi, değişmez kanunlar vermeyi düşünüyordu. Cengiz Han bu değişmez kanunları, ne karşılaşmak zorunda kaldığı ve meziyetlerini takdir etmesini bildiği daha kültürlü milletlerin kararlarında, ne de kudretli ruhunun kendisinin de itiraf ettiği, ilham ve kehanetlerinde aramıyordu. O bunları, kendi kabilesinin, kendi halkının eski masallarında, eski geleneklerinde ve görüşlerinde arıyordu. Bu gelenek ve görüşleri devlet iktidarına mecburi haklar haline kadar yükselten, yani gelenek halindeki bu hakları resmi haklar haline getiren Cengiz Han, her zaman için işe yarar edebi kaideler yarattığına kani idi. Çünkü şimdi Moğollarda mevcut olan ve şu anda kendisi, yani Cengiz Han tarafından Edebi Gök Tanrı’nın emriyle kurulmakta olan rejimden başka bir rejimin kurulabileceği imkânlarını aklına bile getirmiyordu. Fakat her şey değişiyor, her şey

⁵⁸ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri**, 130–131.

geçiyor. “Büyük Yasa”nın şimdi dünyada yürürlükte olması şöyle dursun, onu bu günkü Moğollar bile bilmiyor. Cengiz’in “karnameleri” hiçbir yerde muhafaza olunmamıştır. Yasadan ise hepsi hakkında zorla bir hüküm vermemize yarayabilecek, ancak ehemmiyetsiz artıklar kalmıştır. Bununla beraber, Cengiz yasaının, onun yarattığı imparatorluğun hayatında büyük bir rol oynadığı ve Moğollar için gerek kendilerinin, gerek itaatleri altına aldıkları halkların hayatlarının her cephesine tesir ederek, uzun zaman anayasa vazifesini gördüğü su götürmez bir hakikattir.⁵⁹

4.2. CENGİZ HAN YASALARI’NIN DAYANDIĞI TARİHİ TEMELLER

4.2.1. Daha Önceki Toplumlarda Hukuki Yapı:

Hem İslam âleminde dehşetli bir devir açıp kapamaları, hem de İslamiyet’ten önceki Türklerin hayat tarzlarını aksettirmeleri sebebiyle Moğol hukuku önemlidir. Bilindiği gibi Cengiz Han, Moğolistan’daki kabileleri itaati altına alıp han ilan edildikten sonra zamanla Kuzey Çin’i, Doğu ve Batı Türkistan’ı, Karahanlılar’ın ve Harzemşahlar’ın ülkelerini kendi ülkesine ilhak etmiş ve 1227 senesinde Çin seferi esnasında ölmüştür. Memleketini dört ulus şeklinde oğullarına taksim etmiştir. Doğu Avrupa’daki Kıpçak bozkırlarından İrtiş nehrine ve güneyde İran ve Afganistan içlerine kadar uzanan geniş ülkeyi büyük oğlu Cuci Han’a vermiş ve Altın Orda Devleti bunun çocukları tarafından kurulmuştur. Maverâünnehri, Afganistan’ı ve Doğu Türkistan’ı ikinci oğlu Çağatay Han’a vermiş, o da Müslüman olan İlhanlılar devletini kurmuştur. Üçüncü oğlu Ögedey’e imparatorluğun merkezi olan Cuncarya’yı vermiş ve kendisini Han ilan etmiştir. Moğolistan ve Kuzey Çin’i de küçük oğlu Toluy’a vermiş ve bu ulus Uluğ Yurt diye tanınmıştır.

Moğollar İslam âleminde Tatarlar diye bilinmektedir. Bazı tarihçiler tarafından Türklerle aynı soya mensup oldukları ileri sürülmüşse de bu ispatlanamamıştır. Moğolların ne yazısı ne de yazılı edebiyatı vardı. Dil, din, tarih, medeniyet ve siyasi

⁵⁹ Boris Y. Vladimirstov, **Cengiz Han**, çev. Hasan Ali Ediz, 61–62.

hayat açısından Türklerden farklı olan Moğollar, Türk kanunlarına göre idare olundu. Ordusundaki erlerin büyük bir kısmı Türklerden ibaretti.

Moğol hukukunun kaynakları arasında, milli bir kaynak olan Cengiz Yasası ve Moğol tarihçileri tarafından yazılan eserler bulunmaktadır. Moğol hukukunun temel kaynağı Büyük Yasa veya Yasaname-i Büzürk adıyla tanınan daha önce de bahsettiğimiz, Cengiz'in emriyle Uygurca yazılmış bulunan tomar halinde muhafaza edilen kanunname'dir. İslam âleminde Yasa veya Yasak diye bilinen bu kanunun, çelik levhalar üzerine yazılı olduğu ve bunu Ebu Haşim İbn-i Burhan'ın, Medrese-i Mustansırıye'de görüp tarihçi Makrizi'ye söylediği nakledilmektedir. Ancak biliyoruz ki diğer kaynaklardan da yasanın maddelerini öğrenmek mümkün olmuştur.

Başta Moğollar tarafından kurulan devletler olmak üzere, Müslüman olmayan diğer Türk devletleri tarafından da yazılı bir kanun olarak kabul edilen Cengiz Yasası'nın en önemli özelliği, ihtiva ettiği hukuki esasların çoğunluğunun eski Türk törelerinden ibaret oluşudur. Başta İlhanlılar olmak üzere bazı Türk-İslam devletlerinde tesirini devam ettirdiği inkâr edilemez.⁶⁰

Steplerdeki göçebe milletlerin hukuku olmak bakımından, eski Türk hukuku ile sonraları Cengiz Han devrinde oluşan Moğol hukuku arasında birçok ortak noktalar bulunduğu görülmüştür. Aslında Cengiz Han Moğol imparatorluğundan önce kurulmuş Türk devletlerinin töre ve yasalarının büyük bir kısmını yazılı hale getirmiş denilebilir. Çünkü Türklerin daha önce kurdukları siyasi birlikler içinde Moğol ulusları bulunduğu gibi, Cengiz Han'ın kurmuş olduğu imparatorluğun sınırları içinde de birçok Türk boyları ve devletleri kalmıştır. Moğol hukuku daha sonraki Türk hukukuna da doğrudan doğruya tesir de edecektir.

Cengiz Han henüz mücadelesinin başlangıçlarında, “*Mengü Tengri küçüdü*” diyerek ebedi Tanrı'nın yardımıyla Moğolları idaresinde topladığını söylüyordu. Cengiz Han da eski Türk kağanları gibi Tanrı'nın kendisini koruyup yardım ettiğine

⁶⁰ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 62–63.

ve kendi şamanının verdiği müjdeye göre de dünya hâkimiyetinin kendisine verildiğine inanıyordu.

Önceleri birbirine bağlı olmayarak göç edip duran ve birbirleriyle devamlı bir mücadele içinde bulunan bozkır aristokrasisi, bir kişinin idaresine boyun eğmek zorunda kalınca, devlete giden bir siyasi birlik ortaya çıkıyordu. Her siyasi birlik, kendini meydana getiren uzak gayeleri gerçekleştirmek için, varlığını devam ettirmek istiyordu. Bu yolda, Han'ın hâkimiyet iradesinin bir ifadesi olan hukuk (yasa) onun için vazgeçilmez bir araç oluyordu. Yine bu yasalar yeni hükümler getirmekle beraber, siyasi hâkimiyet altına alınan kitlelerin, atalardan kalma örf ve adetlerine, töre ve geleneklerine ne kadar uygun düşerse, o kadar geçerlilik kazanıyordu.⁶¹

Bütün bozkırlarda belki binlerce seneden beri yaşayan bir töre vardır. Mete, Attila, Tüng-yabgu, Cengiz ve Temür gibi hükümdarlar kendileri bu örfi kanunlara tabi olmuşlardır. Bu kanunlar kitaplara yazılmış değil halkın içtimai bünyesinde yaşamıştır. En iptidai bir camiada tatbik olunan bu örfi kanunların en gelişmiş cemiyetlere de tatbik edilmesi onun eksik tarafı sayılabilir; fakat fetholunan ülkelerdeki mahalli kanunları yürürlükte bırakmasını ve onlarla yan yana yaşamasını bilmekle bir elâstikiyet gösterilmiştir.⁶²

Cengiz Han Yasaları'nın tarihi temellerini eski Türk törelerine dayandırdığımıza göre bu töreleri mutlaka incelememiz gerekmektedir.

4.3. Türk Devletleri'ndeki Hukuki Yapının Cengiz Han Yasaları'na Etkileri

Bir milletin bir zümresinde, belirli bir tabakasında yaşayan hukuki örf adetler, o milletin eski devirdeki hukuk sisteminin kalıntılarıdır. Hatta bazen eskiden yazılı olan hukuki metinler bile örf ve adet kaideleri tarzında nesilden nesle intikal eder. Bu örf ve adet kaideleri, eski Türk kavimlerine ait olabileceği gibi bugün Kuzey ve Orta

⁶¹ Mahmut Arslan, *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı*, 82–84.

⁶² Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, I, 114–115.

Asya’da yaşayan diğer kavimlere de ait olabilir. Özellikle İslamiyet’in tesirinden uzak kalmış veya bu tesirden çok az etkilenmiş olan Türk kavimlerinin hukuki örf ve adetleri bu bakımdan çok önemlidir. Bunlar arasında hala yaşayan bazı örnekleri zikredebiliriz: Sibirya’nın kuzeyinde yaşayan Yakutların, Batı Sibirya ve Altay Türklerinin, Kazak-Kırgızların hukuki örf ve adetleri bunların en önemlileridir.

Yazılı bir hukuki düzenleme kadar öneme sahip ve eski Türklere ait bulunan iki örfi hukuk derlemesi vardır.

1. Farsça eski Türklere ait bir kanunname’dir. Yirmi bab üzerine Yavuz Sultan Selim devrinde yazılıp sonra Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu Kanunname’nin metni elimizde mevcut değildir. Ancak çok önemli hükümlerini Hezarfen Hüseyin Efendi, “Tenkih-i Tevarih-i Müluk” isimli eserinde nakletmektedir. Eski Türk hukuk tarihi için ilk yazılı kaynaktır denilebilir. Kanunname’nin 13. babında yazıldığına göre, eski devirlerde Doğu Türkistan’da Luzi isimli bir kadın Hakan olur. Memleketi iyi idare edebilmek için kanun vaz’ı gerekir. Çin-Güzin isimli bir hâkim, kadının aczini görerek bu işe talip olur. Hikmet ve aklın kaidelerini esas alarak kanunlar vaz eder. Bir defter halinde kanunları derler. *“sonradan ol kanunlar dütur’ul-amel olup nice bin yıldır icra olunur, değıştirmezler. Kanuna aykırı hareket etmek büyük bir suçtur. Eğer hakan dahi olursa kanuna göre azlederler. Günah, onlar yanında kanunun terkidir.”* Cengiz Han’ın yasası bundan ayırdır ve sonradan meydana gelmiştir.
2. Ruzname isimli bir risaledir. Timur oğlu Şahruh-Mirza, Horasan’da padişah iken devletin ileri gelenlerinden Şadi Hoca’yı ve ilim adamlarından Hoca Gıyaseddin Nakkaş’ı bir heyet halinde özellikle Doğu Türkistan’a (Hıtay Hanına) göndermiş ve şöyle ferman etmiştir: *“Herat’tan başlayıp bütün Türk şehirlerini gezesiniz. Tespit ettiğiniz örf ve adetleri yazasınız.”* Onlar da üç senelik seyahat neticesinde elde ettikleri bilgileri Şah Ruh-Mirza’ya arz etmişlerdir. Bu da eski

Türk hukuku için önemli ve güvenilir bir kaynaktır. Özellikle Hun ve Göktürk hukukuna ait Çin kaynaklarından elde edilen bilgiler bunlarla teyit edilmiş bulunuyor.⁶³

İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulmuş, tarihleri bilinen ve incelememize esas teşkil olan eski Türk devletleri şunlardır:

1. Hun Devleti
2. Göktürk Devleti
3. Uygur Devleti

En eski Türklerin yazılı kanunları yoktu. Fakat aralarında son derece riayet ettikleri töreleri vardı. Hun imparatoru Mo-tun şimal kavimlerinin en kuvvetlisini itaat altına aldıktan sonra memleketi dâhilinde teşkilat yapmıştı ki bu Türk teşkilatını ondan sonra diğer bütün Türk topluluklarında da aynen gördüğümüz için bunu esaslı bir Türk töresi sayabiliriz. Mo-tun'un kurduğu teşkilatın diğer Türk boylarında bilhassa Oğuz kabileleri arasında da devam ettiğini Selçuk ve Osman oğullarına kadar izlerinin geldiği görülmektedir.⁶⁴

Türk yaşayışı, düşünce tarzı, inançları, dünya görüşü, örf ve adetleri, bozkırların kökleri izlenimini taşımaktadır. Bozkır kültürünü göçebe kültürü ile karıştırmamak gerekir. Bozkır (Türk) kültürü at ve demir üzerine kurulmuştur. Göçebelerin hayatında at birinci planda görülmez. Demir ise pek çok göçebe kavmin kültüründe rastlanmaz. Bozkır kültürü daha kuruluş günlerinden yerleşik kültürden ayrılıklar göstermekteydi:

1. Yerleşik kültürlerde, iktisadi açıdan, köylü yalnız kendi ailesine yetecek kadar toprak parçası ile ilgilenirken, bozkır insanı yüz binlerce hayvanın dağıldığı geniş otlakları düşünmek zorunda idi.
2. Yerleşik kültür insanının dünyası sadece evi ve tarlası idi. Daima yeni otlaklar için bir iklimden diğerine koşan bozkırlının tecrübesi artmış, ufku genişlemiştir.
3. Yerleşik kültürdeki hareketsiz, sakin hayata karşılık, bozkır kültüründe canlılık vardır. Kalabalık sürüleri uzak otlaklara sevk etmek,

⁶³ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 22.

⁶⁴ Adliye Vekilliği, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmalar ve Düşünceler**, 5-6.

hastalıklardan korunmak, su için mücadele etmek, sürü ve sahiplerinin emniyetini sağlamak hep tecrübe isteyen işlerdi. Sürü sahipleri daha iyi korunabilmek düşmanlara karşı daha kuvvetli olmak amacıyla birleşmeye başladılar. Bu topluluklar gittikçe büyüyerek devlet teşkilatına kadar gidildi.

4. Yerleşik kültürün ilk zamanlarında daha ziyade “aile için haklar” yürürlükte iken bozkır insanı, mücadelecı ve savaşçı nüfus ile toplulukların bir arada huzurlu yaşayabilmeleri için, karşılıklı saygı, sevgi anlayış içinde bir hak ve adalet düzenine inanıyordu. Böylece bir hukuki nizam doğmuştur.⁶⁵

Türklerin yaşadıkları coğrafyanın muhtelif yerlerinde bulunan kitabe, belge ve mezar taşları gibi epigrafik ve arkeolojik kaynakların birçoğu da hukuk tarihi bakımından zengin bilgiler içermemektedir. Eski Türk devlet yapısı hakkında kısmi, ancak değerli bilgiler veren Orhun kitabelerin ayrı bir önemi olmakla birlikte bu kitabelerin M.S.730–734 tarihleri arasında dikilmiş olduğu göz önüne alınırsa bunların oldukça sonraki dönemlerin ürünü olduğu görülür. Bunlar içinde sadece Doğu Türkistan’da bulunan ve Uygurlar dönemine ait olan hukuk belgeleri sonraki dönemin ürünleri olmakla birlikte doğrudan bu dönemin hukukuyla ilgili belgeler olması bakımından dikkat çekicidir. Uygurlar döneminde yapılan satım, kefalet, evlat edinme, vefaen satış, trampa, faizli ödünç verme gibi birçok hukuki işlemle ilgili belgeler Uygur dönemi özel hukuku hakkında doğrudan çok kıymetli bilgiler vermektedir.

Yine bu dönemin hukuk tarihi hakkında kendilerinden büyük ölçüde istifade edilen yazılı edebiyat ürünlerinden Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i özellikle Uygurlar dönemi devlet teşkilatı, Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügat-i Türk’ü de Türk dil tarihi bakımından çok kıymetli bilgiler ihtiva etmekte ise de her ikisinin de on birinci asırda kaleme alındığı göz önüne getirilirse ne kadar sonraki dönemin ürünü olduğu görülür.⁶⁶

⁶⁵ Gülçin Çandarlıoğlu, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü**, 37.

⁶⁶ Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 27–28

Türk devletlerinin işleyişinde kurultay, toy, devlet meclisi, kengeş meclisi denen toplantıların önemli bir yeri vardır. Bu toplantıların çok maksatlı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar hem devlet işlerinin görüldüğü siyasi ve askeri bir meclis hem dini ayin ve ibadetlerin yapıldığı bir nevi tören ve hem de bazı eğlencelere sahne olan şöenlerdir. Bu toplantılara Hakan, ileri gelen görevliler, boy beyleri ve halkın önde gelenleri katılmaktadır. Bu toplantıya katılmayan beyler Hakana isyan etmiş kabul edilmektedir. Bunun Hun tarihinde örnekleri vardır. Dede Korkut'ta da dış Oğuz'un, Bayındır Han'ın toplantısına gelmedi diye düşman ilan edildiği belirtilmektedir.⁶⁷

Bozkır Türk devletlerinde daimi bir devlet meclisi (danışma kurulu) vardı. Meclise eski Türklerde toy denilirdi. Yılda bir kere genel kurul toplantısı yapılırdı. Bu toplantı sırasında ordu teftiş edilir, hayvan sayımı yapılır, memleket meseleleri hakkında konuşulurdu. Hükümdarlar Şan-yü, kagan, han, yabgu, ilteber gibi unvanlar taşımışlardır. Hükümdarlık belgeleri ise; otağ, örgin, tuğ, davul, kotuz idi. Hükümdarların birinci hanımına verilen unvan hatundu. Hatunlar da söz sahibi idiler. Hatunların ayrı sarayları ve askerleri vardı. Devlet meclisine katılırlar, elçileri kabul ederlerdi. Hükümdar ailesinin her ferdi aynı kanı taşıdığı için tahtta eşit hakka sahipti. Hükümdar öldüğü zaman prensler arasından en uygunu seçilirdi. Töreye göre suçların cezası oldukça şiddetliydi. Adam öldürmek barış zamanında başkasına kılıç çekmek, hırsızlık, hayvan kaçırma, ırza tecavüz gibi suçların cezası idamdı. Suçun devlet takibine uğraması eski Türkler arasında kan davası güdülmesine mani oluyordu. Adli teşkilat iki kademeliydi. Biri hükümdarın başkanlığındaki siyasi suçlara bakan yüksek devlet mahkemesi, diğeri hâkimlerin idaresindeki mahkemelerdi.⁶⁸

Törenin eski Türk devletlerinde önemli bir yerinin ve bu devletlerden daha uzun bir devamlılığın olduğu anlaşılmaktadır. “ İl gider töre kalır” atasözü de bunu anlatmak istemektedir. Bu törenin bir örf ve adet hukuku şeklinde Türklerin kurmuş olduğu devletlerin birinden diğerine intikal ettiğini göstermektedir.

⁶⁷ Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 31–32.

⁶⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*, 40–42.

Törenin üç şekilde oluştuğu anlaşılmaktadır.

1. Halk arasında zaman içinde var olan örf ve adetlerin belirli süreç içinde hukuki bir yapı kazanması ve sosyal yaptırımların yanı sıra hukuki yaptırımlar da devreye girmesidir. Şahıs: aile ve miras hukukuyla ilgili törenin bu şekilde oluştuğu düşünülebilir.
2. Törenin hakanın idaresiyle oluşması yoludur. Göktürk kitabelerinde Bumin ve İstemi kağanların halkın töresine tanzim etmelerinden bahsedilmektedir Kutadgu Bilig’de vezir hükümdarlara iyi töre koymasını tavsiye etmektedir. Bütün bunlar törenin oluşmasında hakanın önemli bir rolünün ve etkinliğinin bulunduğunu göstermektedir.
3. Törenin kurultaylarda alınan kararlarla oluşmasıdır. Muhtemel ki önemli kararlar kurultaylar tarafından alınıyor ve töre haline geliyor veya yerleşmiş töre hükümleri kurultay tarafından değiştiriliyordu.

Türk devletlerinde ceza hukuku hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak bilinen ilk Türk devletlerinden itibaren cezalandırma yetkisinin devlete geçtiği idi. Suçlar genellikle ağır bir şekilde cezalandırılmaktaydı. Suçlar genellikle ağır ve hafif suçlar diye ikiye ayrılmaktaydı. Adam öldürme, evli kadının ırzına geçme, harp anında gevşeklik gösterme ağır suçlardandı ve cezası idamdı. Hafif suçlar için ise çoğu kere mali cezalar söz konusu olmaktaydı. Ancak yüzü dağlamak gibi başka cezalara da rastlanmaktadır. Çin kaynaklarına bir kavgada birini yaralayan ve gözünü kör eden kimsenin mağdura kızını vermek(onunla evlendirmek) veya kızı yoksa maddi bir tazminat ödemek zorundaydı.⁶⁹

Göktürklerin geleneğine göre isyan eden, adam öldüren, zina yapan, bağlı at çalanlar öldürülürdü. Kadınları çapkınlık yapma yoluyla aldatanlar ağır şekilde mal

⁶⁹ Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 33–34.

mülk ödemekle cezalandırılır ve o kadınla evlenme mecburiyetinde bırakılırdı. Birini taciz ederek yaralayan, yaranın hafifliğine veya ağırlığına göre malla tazmin etmek durumunda idi. At ve mülk çalanlar, hepsinin on katından fazlasını ödemeye mahkûm edilirdi.⁷⁰

Eski Türk devletlerinde hakanı yönelik siyasi suçlarda yargılamanın bizzat hakan tarafından yapıldığı görülmekteyse de genellikle yargılama bu konuda ihtisas kazanmış hâkimler tarafından yapılmaktaydı. Hunlarda hakan soyundan bazı kimselerin hâkimlik yaptığı bilinmektedir. Keza Göktürklerde Bilge Tonyukuk'un vezirlikten ayrıldıktan sonra hâkimlik yaptığı görülmektedir. Bu durum hâkimlik mesleğinin itibarlı meslekler arasında en ön sıralarda geldiğini göstermektedir. Yargılamanın genellikle süratle yapıldığı ve suçlu bulunan kimselerin derhal cezalandırıldıkları görülmektedir. Hunlarda yargılama on günden fazla sürmemekteydi.⁷¹

Devlet eski Türklerde il sözcüğüyle ifade edilmiştir. İlin başında çeşitli unvanlar taşıyan bir hakan bulunur. İl, gelişmiş ve oldukça büyük toprak parçasına hükmeden bir siyasi yapıyı ifade etmektedir. İl safhasına geçmeden önce veya geçmedikleri dönemde Türklerin boy ve bodun halinde teşkilatlandıkları görülmektedir. Boy, bir boy beyinin başkanlığında aile gruplarından meydana gelen en küçük siyasi birimdir. Boyun bütün iç ve dış işlerinden, boy beyi sorumludur. Dış düşmanlara karşı boyunu korumakta ona aittir. Bağımsız yaşadıkları dönemlerde beyin yetki ve sorumlulukları artmakta, bir boduna veya ile bağlı oldukları dönemlerde ise nispeten azalmaktadır. Boyların bir araya gelmesiyle bodun oluşmaktadır.

Eski Türk devletlerinde hakan, Allah tarafından kendisine siyasi hâkimiyet (KUT) verilmiştir ve Türk milletini idare etmesi için görevlendirilmiş ulu kişidir. Hakanın Allah tarafından seçilmiş olması teokratik bir anlam taşımayıp daha ziyade Allah'ın böyle takdir etmiş olmasıyla izah edilir. Bu sebeple Hakan mukaddes bir kimse değil, ulu, mübarek kimsedir. Asya Hun İmparatoru'nun unvanı "gök (gök

⁷⁰ Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler-I**, 112.

⁷¹ Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 34.

tanrı) tarafından tahta çıkarılmış Hunların büyük hakanı” olarak geçmektedir. Aynı unvan ve anlayış değişik ifadelerle de olsa Göktürklerde ve diğer Türk devletlerinde de devam etmektedir. Göktürk kitabelerinde Bilge Kağan kendisini “Ben Tanrı’ya benzer Gök tarafından tahta çıkarılmış Bilge Kağan” ifadeleriyle tanıtmaktadır. Uyğurlarda ise “Gün ve Ay Tanrı’dan Kut bulmuş Kağan” unvanına rastlanmaktadır. Siyasi hâkimiyet (KUT) anlayışının Hunlara Çinlerden geçtiği ileri sürülmüşse de tam aksi de iddia edilmiş ve bu anlayışın Hunlardan Çinlilere geçtiği söylenmiştir.⁷²

Hakanın kanun koyma ve yürürlükte olan kanunları yeni şartlara uydurarak yeniden düzenleme görevi ile kendi koyduğu kanuna kendisinin de uyma zorunluluğu, eski Türk devletlerinde kanun hâkimiyetine dayanan, kişiler üstü bir yönetim bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Orhun Yazıtları’nın bir yerinde: “beyler de ulusu da birbirine uygun imişler. O yüzden ülkeyi o kadar iyi koruyabilmişler, ülkeyi koruyarak yasalar düzenlemişler.”deniliyor. Bu sözler kağanlar yasa koyma görevlerinin bulunduğunu ve ülkenin yasalarla yönetildiğini, ayrıca yasa düzenleme işine sırasında boy ve oymak beylerinin de katılabildiğini göstermektedir. Orhun Yazıtları’nın daha birçok yerinde yasadan, yasa koymaktan ve yasa düzenlemekten bahsedilmektedir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, eski Türk devlet anlayışına göre töre-yasa üstün ve egemen olmalıdır. Hakanlık bu düzenin yaratıcısı olacaktır. Aynı anlayış Kutadgu-Bilig’de de bir ilke olarak kendini göstermektedir. Yusuf Has Hacib “ *devlet silahla kurulur ve fakat kalem ve yasayla yönetilir.* ”demektedir.

Eski Türk devletlerinde hakan, aynı zamanda en yüksek askeri şef durumundaydı ve eski Türk devletleri askeri bir nitelik taşıyorlardı. Ayrıca kağan, devlet hayatında en yüksek yargıç fonksiyonunu da yerine getirmektedir. Yargı yetkisini mümkün olabildiği kadar bizzat kendisi kullanmaktaydı. Suçluları da bizzat kendisi cezalandırıyordu. Hakan, toplum ve devlet içinde töre-yasanın ve adaletin sembolü gibiydi. Ülkenin en uzak bölgelerinde yargı yetkisini, hakandan yetki alarak ve hakan adına yargıçlar kullanıyorlardı. Eski Türk kamu hukukunun temeli olan

⁷²Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 28–29; Gülçin Çandarlıoğlu, **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü**, 38–40; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 227–248.

törenin malzemesi, Orta Asya Türk topluluğunun siyasal ve sosyal düzeninde yaşaya gelen örfi hukuk(yosun)tur. Fakat “yosun”, devlet kurucusu kağanın iradesi ile “töre” halini alır. Kağan, kendi emirlerini töreye ekler ve devleti yeni düzene sokar. Töre hükümdarı da bağlayan hukuk kuralları toplamıdır. Türk devlet geleneğinde törenin o kadar önemli bir yer tutması, onun oymaklar arasında çok titiz bir şekilde gözetilen örfi hukuka dayanmasından ileri gelmiş olmalıdır.

Kısacası, töre eski Türk hukuk hüküm ve kurallarının toplamına deniliyordu. Bu terim Türklerde toplumsal hayatı düzenleyen, yerini getirilmesi zorunlu kuralları ifade eder. Genellikle yasa ve düzen de diyebileceğimiz töre, örfi dayanan hukuk kurallarının toplamı olarak da açıklanmaktadır. Orhun yazıtlarında töresiz bir devlet ya da topluluğun bulunmayacağı belirtilmiştir. Buna göre, eski Türklerde yasadışı veya hükümdarın kişisel iradesine bağlı bir yönetim şekli söz konusu olmamıştır. Yine ona göre, hakanlar emir ve fermanlarını, yargıçlar kararlarını töreye göre veriyorlardı. Ayrıca hakanların tahta çıkışları da belli geleneklere ve töre hükümlerine göre olmaktaydı.⁷³

Thomsen, kağanın imparatorluk içindeki yerini ve fonksiyonunu şöyle sıralamaktadır:

- Bağlı oymak ve kabileleri bir arada tutmak
- Mümkün olduğu kadar tâbi oymak ve kabile sayısını arttırmak
- Oymak ve kabilelerin birbirleriyle ve kendisiyle olan ilişkilerini, bütün bir devlet yönetimi içinde düzene sokmak
- Ordunun başkomutanı sıfatıyla hücumda ve savunmada aktif rol almak
- Halkını mümkün olduğu kadar bolluk içinde yaşatmaya özen göstermek.⁷⁴

Aile çok önemliydi. Ataerkil bir yapıya sahipti ama kadın ezilmiyor refah içinde yaşatılıyordu. Tek eşlilik esas olmakla birlikte çok evliliğinde örneklerine

⁷³ Mahmut Arslan, **Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, 95–97.

⁷⁴ A.g.k., 106.

rastlamak mümkündü. Eski Türk hukuku boşanma müessesesini kabul etmiştir. Miras hukuku da vardı. Canlı bir ticaret hayatına sahip oldukları için borçlar ve eşya hukuku da bulunmaktaydı. Sözleşme hükümlerini ihlal eden kişilere dayak cezası, para cezası, yasa cezası, töre ve yargı cezası ve hatta hükümdar adına verilen senette ölüm cezası uygulanmaktaydı.⁷⁵

4.3.1. Hun Devleti ve En Eski Türk Hukuk Sistemi

Hunlar dâhil bütün eski Türklerde kanuna ve hukuka karşı saygının bulunduğunu biliyoruz. Kanuna muhalefet en büyük suçtu. Hunlarda suç işleyenleri cezalandırmak devletin yetkisine münhasır idi. Adli teşkilatın, hakanın başkanlığındaki yüksek devlet mahkemesi (yargu) ile hakan adına töreleri tatbik eden “yargan”lardan ibaret olduğunu görüyoruz. Makamların en yükseği yargı makamıydı. Yarganların hapisanenin yanında hususi makamları vardı.

En büyük ceza idam ve hapisti. Bu cezaları önce hakana arz ederler, sonra kanun gereği icra ederlerdi. İki çeşit suç ve zindan vardı. Birinci zindana ağır suç işleyenler, ikinciye ise hafif suç işleyenler konulurdu. Birinciye girenler zor kurtulurlar, ikincidekiler genellikle on günden fazla kalmazlardı. Suçluların bazısına işkence yapılır, bazısına sopa cezası tatbik edilirdi. Bazılarının ayaklarına ağır bukağılar geçirilir, bazılarının ise boğazlarına cenaze gibi tahtalar asılırdı. Saçından asma, kızmış küplerle dağlama ve dar sandıklara koyma gibi ceza çeşitleri de vardır. Ana-babasını öldürenlerin genellikle bu tür cezalara çarptırıldıkları görülmekteydi. Uygulanan bu cezalardan sağ kurtulanlar içinden idam cezasına çarptırılmış olanlar, pazarbaşlarında ve benzeri güzergâhlarda boyunları vurularak öldürülürler.

Hezarfen Hüseyin Efendi’nin eski Türklerin idam cezasını nasıl uyguladıklarını gösteren şu izahı ilgi çekicidir: İdam cezası verilen suçluların sorgulanması için hakan yılda bir kere divan kurar, suçlular huzura getirilirler. Sanıklar hakan gerçeği bilir diye inandıkları için suçlarını itiraf ederler. Haklarında kesin idam kararı

⁷⁵ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 43–49.

verilenlerin başlarına kızıl âlemler takılır. Gruplar halinde idam yerinde boyunları vurulur. İdam cezasına çarptırılanların isimlerice idam kararları bir sandığa konup otuz yıl saklanır. Öldürülenlerin yakınları itiraz ederse, deliller onlara ibraz edilir.

Halkın arasında birbiriyle kavga edenlerden biri ölse, dövüşen her iki taraftan on kişinin boynuna zincir takılarak hapse atılır. Az bir şey çalan kimseye yediden yüze kadar sopa vurulur. At veya kıymetli bir şeyi çalan hırsızın karnına kılıç batırılarak öldürülür. Eğer çaldığı şeyin dokuz katını verirse kurtulur, yoksa öldürülür. Bu ilk defa hırsızlık edenler için uygulanan cezalardır. İkinci defada idamdan kurtulamaz. Oğul babasına isyan ederse, önce uzun süre hapse atılır, sonra da yüzüne damga vurularak salıverilir. Zina suçunun cezası da idamdır. Önemli bir ceza kaidesi de misafirlere aittir. Misafir, adam dahi öldürse, onu idam etmezler, sadece hapsederler.

Eski Türklerde ve özellikle Hunlarda milletlerarası hukuka ait kaideler de mevcuttur. Eski Türklere göre, milletler arası normal münasebet şekli suludur ve herhangi bir anlaşmazlık çıktığında muahede yapmaya taraftardır. Ayrıca elçilerin dokunulmazlığı kaidesini de kabul etmişlerdir. İş harbe varırsa savaştan kaçmak ile ölmeyi bir tutarlar. Harpten kaçanların cezası ölümdür. Askerin tamamı ölünceye kadar bir karış vatan toprağını düşmana vermemeye yeminlidirler. Moğolistan'dan Karadeniz'e kadar olan sahaları kontrol eden teşkilatlı bir imparatorluğun kurulmasının neticesi olarak, milletlerarası münasebetleri düzenleyen kaidelerin bulunacağı tabiidir.

Anne ve babalarını öldürenler, çarptırıldıkları ceza ve işkence sonucu ölmese bile, işkenceden sonra pazarbaşları ve benzeri umumi yerlerde katledilirler. Eski Türklerde önemli bir özel hukuk müessesesi de levirat kaidesidir. Buna göre babalarının ölümünden sonra oğullarının üvey anaları ile büyük kardeşlerinin ölümünden sonra küçük kardeşlerinin yengeleri ile amcalarının ölümünden sonra yine yengeleri ile evlenmesi hukuki bir görev olarak kabul edilmekteydi.

Özel hukuk kaideleri arasında savaş meydanından savaş sırasında bir ölüyü dışarı çıkaran kimseye ölünün mallarının verildiği de nakledilmektedir. Ayrıca memlekette ihtiyaç olduğunda, hakanın fermanıyla herkes zahiresinden kendine yetecek miktarı alıkoyup gerisini halka satar; bu da ihtiyaca cevap vermezse, fakirlere devlet ambarından yardım yapılırdı.⁷⁶

4.3.2. Göktürk Devleti ve Hukuk Sistemleri

Göktürk Devleti'nin hukuk tarihi hakkında Hun Devleti'nden farklı olarak iki değişik kaynağımız vardır. Birincisi milli kaynaklardır. Bunlar arasında, Orhun Kitabeleri, Yenisey Kitabeleri ve Ergenekon Destanı bulunmaktadır. İkincisi daha ziyade özel hukuk için kaynak teşkil eden, ancak kamu hukuku ile alakalı önemli işaretlere de rastladığımız Çin ve İslam kaynaklarıdır. Özellikle Cuveyni'nin kaleme aldığı Tarih-i Cihan-Guşa, bunların başında gelmektedir.

Göktürk Devleti'nde kamu hukukunu, devlet teşkilatı, yargı müessesesi, ceza hukuku ve milletlerarası hukuk oluşturmaktadır. Eski Türklerin köni diye adlandırdığı adliye müessesesi Göktürklerde de gelişmişti. Siyasi suçlarla ilgili yargılamalara bakan ve hükümdarın başkanlığındaki yüksek devlet mahkemesi demek olan “*yargu*” müessesesinde vezir Tonyukuk'un aygucılık yaptığını görüyoruz. Hakan adına örfi hukuku uygulamakla görevli yargan'lar da vardı. Örfi hukuka töre denmekteydi. Törenin üç kaynağı mevcuttu.

1. Halk; Halkın örf ve adetlerinden çıkan hukuka “*yusun*” denirdi.
2. Kurultay; yani beylerin kararlarıdır.
3. Kağan; kağanın yasama faaliyetleri sayesinde meydana gelen kaidelerdir.

Orhun kitabelerinde Bumin Kağan'ın devleti kurduktan sonra Türk töresini vaz'ettiğini görüyoruz. Buna Hezarfen Hüseyin Çelebi'nin eski Türkler'e atfen zikrettiği Kanunname'yi de eklersek, Göktürklerde yargı müessesesinin ileri düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Orhun Kitabelerinde töre kelimesi on bir yerde

⁷⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 31–36; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 57–90.

geçmekte, bunun altısında “il” ile birlikte kullanılmaktadır. Diğer yerlerde de “il” ile alakası açıkça bellidir. Demek ki Göktürk Devleti özel kanunlara (töre hükümlerine) dayalı bir kuruluştur. Devletin varlığı töre varlığına bağlı idi. Onların törelerinin en önemli özelliği, töre hükümleri değişmez kalıp değildi. Bir sosyal hukuki normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açıktı.

Ceza hukuku bakımından Göktürklerde cezaların devlet adına ve kamu menfaatleri göz önünde tutularak tayin ve tatbik edildiğini görmekteyiz. Mevcut ceza hukuku hükümleriyle ilgili olarak şunları zikredebiliriz.

İsyan, vatana ihanet, adam öldürme, zina, bağlı atı çalmak ve ikinci defa hırsızlık yapmanın cezası idamdır. Cezayı vermek ve infaz etmek hakkı devlete aittir. Suçlar iki kısımdır. Birincisi büyük cürümlerdir ve cezası idamdır. İkincisi, hafif cürümlerdir ve cezası genellikle mali tazminattır. Bunlar arasında bağısız atı çalmak, diğer malları çalmak, kavgada yaralamak ve insanın organlarından birine zarar vermek örnek olarak zikredilebilir. Tazminat olarak, çalınan malın on katı verilmekteydi. Hafif suçların cezaları arasında, tazminatla beraber uzun süreli olmayan hafif hapis cezaları da vardı.

Beylik sıfatı irsi değildi. Herkes bu sınıfa kendi gayretiyle geçebilirdi. Hür ahali için hukuki imtiyaz veya hukuki sınırlamalar yoktu. Köleler yani esirler savaşta mağlup olan kavimlere mensup, savaş neticesinde esir edilmiş kimselerle bunların çocuklarıdır.

Onlarda her Türk bir toprak mülkiyeti hakkına sahipti. Bu toprak kabilelerin kışı geçirdiği kışlaklarda bulunmaktadır. Mirasta en küçük oğlan bu toprağı almaktadır.⁷⁷

İdari makam olarak Yabgu vardı. Onu Şad, Tegin ve İlteber gelirdi. Büyük küçük yirmi sekizden fazla unvan vardı. Hepsi hanedandır. Onların vergileri asker ve

⁷⁷ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 42–45.

at idi. Ekstra olarak çeşitli hayvanlar vardı.(Atıyla beraber askerlik yapmak mecburi idi ve vergi olarak sürü hayvanları vardı.) Ölen olduğu zaman cesedi çadırın içine koyarlar, oğulları, torunları bütün akrabaları kadın-erkek hepsi koyun ve at keserler, çadırın önünde bıçakla yüzlerini keserek ağlardı. Çizilen yerlerden kan ve gözyaşı birlikte akar, bunu yedi kere yaparlardı. İlkbahar ve yazın ölenler çayırların, ağaçların sararmasına ve düşmesine kadar beklenirdi. Sonbahar ve kışın ölenler ise çiçeklerin yaprakların bollaştığı zamana kadar beklenir sonra mezar kazmaya başlanır ve gömülürdü. Herhangi bir kızı seven erkek kızın ailesine adam göndererek, kızın anne ve babasının karşı gelmemelerini sağlamaya çalışırdı. Onların kitap yazısı tıpkı Hunlarınki gibiydi. Yıl takvimi bilmezlerdi.⁷⁸

Kadının yeri çağdaş kültüre nispetle üstündü. Yüksek bir mevkide olan bir kadın kendisinden aşağı durumda olan bir erkekle evlenemezdi. Levirat kanunu Göktürklerde de mevcuttu.⁷⁹

4.3.3 Uygur Devleti ve Hukuk Sistemleri

Uygurların hukuk sistemlerini incelerken özel hukukla ilgili hukuki düzenlemelerini Çin kaynakları, İslam kaynakları ve Doğu Türkistan'da bulunan Uygurca belgelerden öğrenebiliyoruz. Bu belgelerde Uygurların borçlar hukuku, eşya hukuku, aile ve miras hukuku ve şahsın hukukuyla alakalı hukuki müesseseleri ve özellikle örf-adet hukuku köklü bir şekilde bulunmaktadır.

Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Uygurlarda da bir sınıflama söz konusudur. Birinci sırada beyler yer alır. Beylerin içinde de iki ayrı imtiyazlı zümre mevcuttu. Birinci zümre Tarhanlardır. Tarhanlar vergi muafiyeti ve serbest dolaşım açısından bazı imtiyazlar verilen şahıslardır. Bu müessese Moğollar ve Memluklularda da bulunmaktadır. İkinci zümre ise ruhanilerdir. Din hürriyetinin önemini dünya milletlerinin hepsinden önce kavramışlar ve din adamlarına saygı göstermişlerdir.

⁷⁸ Ahmet Taşağıl, *Göktürkler-I*, 97–98.

⁷⁹ Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*, 22; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 94–130.

Uygurlar köleliği kabul etmişler ve İslam hukuku ile Roma hukukunda olduğu gibi köleler için ayrı hükümler düzenlemişlerdir. Aile ve miras hukukuna göre evlat edinme vardı. Miras bütün çocukların hakkıydı.

Uygur kamu hukuku ile ilgili en önemli kaynak Kutadgu Bilig'dir. Devlet idare etme ilmi anlamına gelen bir siyasetnamedir. Buna göre Han kanun, nizam, örf ve âdetin kaynağıdır. Beyler örf ve kanuna nasıl riayet ederse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder. Kanun himayesinde halk huzur içinde yaşamalıdır. Herkes kanun karşısında eşittir, hüküm verirken fark gözetilmeyecektir. Beyliğin temeli doğruluk ve adalettir. Hâkimiyetin esası da adalettir.⁸⁰

Bahsetmiş olduğumuz bu töreler eski Türklerin yasası olmuştur. Birçok toplumu etkilemiştir. Etkilenen toplumlardan birisi de Moğollardır. Cengiz Han yasaları ile benzer birçok yanları vardır. Özellikle ceza hukuku bölümlerini incelediğimizde Cengiz Yasalarının temellerini bu törelere dayandırmak mümkündür. Zaten daha önce de bahsetmiş olduğum gibi Moğollar bünyesinde birçok Türk bulunması sebebiyle Türk töre ve adetlerinin Moğollara geçmiş olması çok olasıdır. Çağının ilkel bir toplumu olarak görülen Moğolların kendi içlerinden düzeni sağlayacak törelerinin çok fazla olmayacağı tahmin edilebilir bir olgudur. Ama bu hiç olmadığı anlamına da gelmemelidir. Cengiz Yasalarının maddelerini incelediğimizde aradaki benzerlik ve farkları daha net görebileceğiz.

4.4. CENGİZ HAN YASALARI

Temuçin'in 1206 kurultayında Han ilan edildiğinden daha önce de bahsetmiştik. Moğollar arasındaki münasebetleri düzenleyen örf ve adetlerden alınmış olan bu kanunların tamamı bulunamamış bazı maddeleri şunlardır.

1. Kâinatın yaratıcısı tek bir Tanrı'dır bu Tanrı'ya tapılacaktır.

⁸⁰ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 50–61; V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, 477–483; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 130–139.

2. Cengiz Han'ın erkek soyundan olmayan hiç kimse kendini "Han" ilan edemez. Erkek soyundan gelenleri ise Kurultay kararıyla "Han" olabilirler.
3. Düşman teslim olmadıktan sonra onlarla barış antlaşması imzalanamaz.
4. Ordu yüz, bin, on bin kişilik kıtalar halinde olacaktır. Silahları muhafazaya görevli subay, askerlere silahlarını kendi eliyle teslim eder, bir de askerler silahlarını kışın ava gitmek için alabilir.
5. Saray ve orduya, kışın yiyecek bulabilmek için halk, mart ayından mayıs öncesine kadar ceylan ve benzeri av hayvanları avlarlar.
6. Hayvanların kanı ve bağırsakları yenilebilir.
7. Savaşa gitmeyenler bayındırlık işlerinin bütününe katılmak zorundadır. Ayrıca haftada bir gün hanın hizmetinde çalışırlar.
8. Çaldıkları eşya kıymetli ise hırsızlar idam edilirler, fakat eşya önemli değilse, yedi veya yedi yüz değnek vurulur. Çalınan malın dokuz katı kadar mal verenler değnek cezasından kurtulur.
9. Moğollar ve Tatarlar kendi milletlerinden köle edinemezler. Başkasının kölesini velisinin izni olmaksızın kendi hizmetinde kullananlar idam olunurlar. Kaçak bir köleye rastlayan onu velisine getirmeye memurdur. Getirmeyen idam cezasına çarptırılır.
10. Erkek birinci ve ikinci derecede akrabasından olmamak şartıyla zevcesini satın alacaktır. Herkes idare edebileceği kadar kadın ve cariye alabilir.
11. Zina yapanlar idam olunur. Zina yapanı suçüstü yakalayan şahit onları öldürebilir.
12. İki aile ölen çocuklarını, yine onlar için düğün yaparak evlendirebilir.
13. Casuslar, yalancı şahitler, homoseksüeller, sihirbaz ve büyücüler idam olunur.
14. Zimmetine para geçiren mal memurları idam olunur. Eğer ihtilas küçük ise Han'ın huzuruna çıkarılacaktır.
15. Tarkanların (asilzade) aynı kusurları dokuz defaya kadar bağışlanır.

16. Gök gürlerken suya girmek yasaktır.⁸¹

4.4.1. Yasa'da Siyasi Teşkilat (Hanlık Meselesi)

Yasada “Han”lık meselesi ile ilgili olan ikinci maddesini incelediğimizde şunları görmekteyiz. En yüksek kuvvet Han’ın şahsında toplanmıştır. Han tabiri de kuvvetinin en büyük nişanesidir. Cengiz Han “*Moğollar diğer milletler gibi, hükümdarlarına ve asilzadelerine birçok isimler ve unvanlar vermeyeceklerdir. Ve hükümdarlık tahtında oturan zata yalnız bir isim vereceklerdir ki o da Kan veya Han’dır.*” demiştir. Bu kaidenin altındaki gizli sebebi, iki taraflı olarak görebiliriz. Bunlardan birincisi, Moğol hükümdarının şerefini diğer hükümdarlar karşısında emniyette bulundurmak, ikincisi de derebeyi asilzadelik unvanlarının kanuni bir mahiyet almasına mani olmak suretiyle nüfuz kazanmalarının önüne geçmektir.⁸²

Cengiz Han’ın koyduğu en önemli yasalardan biri de şehzadelerin ve devlet büyüklerinin gösterişli elbiseler giymemesi, şatafatlı lakaplar kullanmamasıydı. Bu şekilde o, yöneticilerin halktan uzaklaşarak onlara tepeden bakmasını önermiştir. Bu yasa gereğince yalnız hanlık makamında oturan kişi “Han” veya “Kaan” unvanıyla anılabilir, şehzadeler dâhil Han’ın dışındakilerin hiçbirisi kullanamazlar, doğduklarında kendilerine verilmiş olan ad ile çağırılırlardı. Unvan ve lakaplar onlar tarafından çirkin sayılırdı.⁸³

Onun oğulları ve torunları da basit adlarıyla çağırılırdı. Mektup yazarken de aynı şekilde davranırlardı. Mektup yazarlar sultan veya sıradan bir kişi arasında fark gözetmezdi. Sahte sıfatlardan arınmış kısa bir isimle yetinirlerdi.⁸⁴ Cengiz Maveräünnehr’i fethettiği zaman, Sultan Muhammed’in kâtiplerinden biri Cengiz’e hizmet etti. Cengiz’e, kumandanlarından Cebe bir rapor göndermişti. Bu raporda, “*Musul Beyi Bedrüddin Lulu Suriye üzerine hücumuma mani oluyor.*” diyordu.

⁸¹ Nazile Abbashlı, **Cengiz Han**, 101–102; Manole Neagoe, **Üç Bozkırlı Atilla-Cengiz Han-Timur**, çev. Müstecip Ülküsal, 169–171; Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, çev. Coşkun Üçok, 144–146; L.N. Gumilev, **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları**, çev. Ahsen Batur, 91.

⁸² George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 117.

⁸³ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 96.

⁸⁴ A.g.k., 88.

Cengiz Han yeni kâtibe, Musul Beyi 'ne: *"Tanrı bize yeryüzü imparatorluğunu verdi. Bize itaat edenlerin ve ordularımızın geçmesine razı olanların hükümetleri, aileleri ve malları mahfuz ve emniyettedir. Aksine hareket edenlerin başına ne geleceğini yalnız Tanrı bilir. Eğer bize itaat ederseniz, sizin dostunuzuz, aksi takdirde, büyük ordumuz varlığında Musul'un hali ne olur, bilmem..."* diye bir mektup yaz, dedi. Kâtip Acemce ve gösterişli bir üslup ile yazdı. Müslüman hükümdarlara yazılan unvanları ihmal etmedi. Cengiz Mabeyincisi Danişmend'e: *"Şu mektubu Moğolcaya tercüme et."* dedi. Moğolcasını dinledikten sonra kâtibe, *"Benim size imla ettirdiğim böyle değildi."* dedi. Kâtip: *"Efendim kullanımda olan usule riayeten yazdım."* dedi. Cengiz Han, kızarak: *"Sen bir hainsin. Musul Beyi bu gösterişli üsluplu mektubu okurken daha ziyade cüretkâr bir vaziyet alacak."* dedi ve kâtibi idam ettirdi.⁸⁵

Tebaasıyla görüşürken de kendisini ismi ile çağırmasını emrederdi. Cengiz Han muhteşem unvanların kuvvet ve kudreti arttırmayacağını, bunun en güzel delilinin de sultanı Zillü Allah-ı fil-âlem unvanını taşıyan Harzem memleketinin tahribi olduğunu biliyordu. Fakat Cengiz Han'ın ahfadı bilhassa İran'da bu nasihatlere önem vermişlerdi.⁸⁶

Eski Türklerde, bazen hükümdar adayı, ölen kağanın en büyük oğlu, o yoksa aynı sülalenin yaşça en büyük erkeği olabiliyordu. Mete, Bumin, Kutluk Kağanlar bu usule göre seçilmişlerdir. Seçim prensibi bu yoldan irsiyet ya da veraset kuralına bağlanır ve birlikte uygulanmıştır. Türk devlet geleneğine çok benzeyen Cengiz Yasası'nda şöyle denilmektedir. "Cengiz'in evladı ahfadından olmayan hiçbir kimse, kendini Han ilan edemez. Bu Cengiz ahfadı da ancak kurultayın kararı ile Han olabilir. Görüldüğü gibi Moğollarda da hakanlığın intikalinde belli bir veraset hukuku bulunmamaktadır. Statüleri eşit olan zevce ve hatunlardan olan oğulların hepsi taht üzerinde aynı derecede hak sahibi idiler. Hakan bir veliaht seçmiş olsa bile bu, ölümünden sonra başka bir prensin tahta geçmesine engel sayılmazdı. Ögedey'i seçen kurultay, Cengiz Han'ın bu konudaki vasiyetine uymuştur. Fakat seçimden sonra Ögedey'in Çağatay'a söylediği şu sözler dikkat çekicidir: *"Babam Cengiz Han*

⁸⁵ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 163.

⁸⁶ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökcaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı**, 34.

tarafından vasiyet edilmiş tahta oturdum. Sonra benim arkamdan, hangi meziyetine dayanarak tahta çıktı diye söylenenler olmaz mı?” Bu sözlerden şahsi meziyetin, yeteneğin ve başarı kazanmış olmanın hakanlık için bir dayanak sayıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Veliaht olmak için, bazen kurultaya erken gelmek ve daha önemlisi, şahsi ilişkileri sayesinde veya pazarlıkla nüfuzlu kabile beylerinin desteğini sağlamak yetebiliyordu.⁸⁷

Veraset sistemi ile ilgili açık bir kanun yoktu bu da kargaşaya sebep olmuştur. Her hanın ölümünden sonra halefinin kim olacağı meselesi uzun araştırma ve müzakerelere bağlı kalıyordu. Bu değişikliğin bütün han sülalesi üyeleri tarafından tanınması için tahta oturma törenine hepsinin gelmesi bekleniyordu. Eski hakanın isteği göz önüne alınıyor, fakat bu durum şehzadeleri kayıtsız şartsız bağlamıyordu. Hanın ölümüyle tahta çıkarılma töreninin yapıldığı kurultay arasında birkaç yıl geçiyordu. Ölenin hanımı bu zamanlarda hâkime sayılıyor, fakat bunun hâkimiyetini herkes tanımiyordu. Diğer şehzadeler, imparatorluk hâkimesinin hukukunu göz önüne almaksızın kendi eyaletlerinde istedikleri gibi hükmediyorlardı.⁸⁸

Siyasi bakımdan, Moğol imparatorluğunun kanununa göre, Moğol milletini teşkil edenler yalnız Moğollardı. Millet yeni bir han seçerken hanın Cengiz Han sülalesine, yani icrayı saltanat eden hanedana mensup olması şarttı. Hanın ölümünden sonra hanedan efradı, ordunun yüksek kumandanları, Moğol kabilelerinin yüksek erkânı toplanırlardı. Bu kurultay Cengiz Han ailesine mensup şehzadelerden en akıllı ve kabiliyetlisini Han seçerdi.

Bu meclislerin esas vasıflarından biri de, Büyük Yasa'nın icap eden kısımlarının burada okunması idi. Yeni Han seçilir seçilmez milletin siyasi rolü artık bitmiş olurdu. Başka vesilelerle arada sırada toplanan meclis, ancak harp ilan etmek veya başka işler görmek ve handan emir almak üzere birleşen han yardımcıları

⁸⁷ Mahmut Arslan, *Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı*, 109–110.

⁸⁸ V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Kazım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, 249–250.

vazifesini görüyordu. Daha sonraları Moğol hâkimiyetinin genişlemesi nispetinde, diğer göçebe kavimler bilhassa Türkler, milli hâkimiyete iştirak ettiler.⁸⁹

Bu madde tarihi açıdan çok önemlidir. Çünkü Cengiz Han çağımızdan çok uzun zaman önce Millet Meclisi demek olan kurultayı, kendisinden de üstün tutuyordu.⁹⁰

Küçük bir Moğol kabilesinin idaresinden bütün Asya kıtasının hükümdarlığına yükselmiş olan Cengiz Han 1227 yılında öldüğünde veliahdını seçmiş, ülkesini de oğul ve akrabaları arasında taksim etmişti. Moğol hukukunda Han'ın mutlak hâkimiyetine rağmen, devlet onun şahsından ziyade bütün hanedan üyelerinin malı sayılıyordu. Cengiz Han, kendi ailesine mensup fertlere müşterek mülkiyetten faydalanma imkânı veren bir sistem uygulamıştır. Bu uygulama ile Cengiz Han oğulları, kardeşleri, onların oğulları ve diğer akrabalarından hemen her birine, yakınlık derecesine göre kabilelerden oluşan birer “ulus”, bunların geçimlerini sağlayabilecekleri birer tımar veya birer yurt vermiştir. Ayrıca Çin, Türkistan ve İran'daki yerleşik halkın oturduğu yerlerden elde edilen gelirlerden de, bu mirasçılara pay verilmiştir. Hanedan üyeleri arasında paylaşılan topraklar, genellikle atlı-göçebe hayatı sürdüren unsurların işine yarayacak olan bozkırların olduğu da muhakkaktır. Cengiz Han'ın vasiyeti ve Moğol veraset geleneğine uygun olarak yapılan bu taksim incelendiği zaman, Cengiz ailesi ve bütün Moğolların ebedi olarak göçebe hayatı sürdürmeyi istedikleri anlaşılmaktadır.⁹¹

4.4.2.Yasa'da Askeri Teşkilat

Tarihçiler düzen ve disiplin bakımından Cengiz Han'ın askerlerinin seviyesine ulaşabilecek bir ordu olmadığını düşünmektedirler. Bu ordu zorluklara göğüs gerer, kendilerine verilenlerle yetinir, aç olsun tok olsun komutanına itaat eder, ne maaş, ne mükâfat, ne terfi nede mal mülk beklerdi. Zaten düzenli ve disiplinli bir ordu

⁸⁹ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 118.

⁹⁰ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 95.

⁹¹ Abdülkadir Yuvalı, “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü”, **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)**, II, S:1, 230, 1988.

tutmanın en iyi yöntemi de budur. Aslanlar aç kalmadıkça av yapmazlar ve hiçbir canlıya saldırmazlar. Bu konudaki bir acem atasözünde ‘’karnı tok köpekten av beklenmez’’denmiştir.

Hiçbir zaman kendi aralarında kavga çıkarmayan bu ordunun mensupları, her türlü meslek gruplarından meydana geldiği için ellerinden her iş gelir, yiyecek, giyecek, teçhizat konularında sıkıntıya düşmezlerdi. Moğollar, sanki askerlik için yaratılmışlardı. Savaş zamanında bunların en büyüğünden en küçüğüne kadar hepsi, kılıç, ok ve mızrak gibi aletleri iyi kullanırlardı. Zaman neyi gerektirirse onu yaparlardı. Savaş ihtimali çıktığı ortaya zaman her türlü silahı, beygir ve deve gibi yük hayvanlarını, savaş zamanlarında da kimseye muhtaç olmadan yiyecek ve giyeceklerini kendileri hazırlarlardı. Evlerde kalan karı ve çocukları, barışta yaptıkları işlerinin yanında erkeklerinin işlerini de yaparlardı.

Han, herhangi bir kişiyi veya bir şeyi istediği zaman önce tümen komutanına haber gönderir, o binbaşıya o yüzbaşıya o da onbaşıya işi havale eder ve böylece istek karşılanırdı. Herkes aynı ölçüde çalışır, çalışmayan kimse bulunmaz, makam ve servete önem verilmezdi. Askeri harekâta gerek duyulduğu zaman, “ *Vakitleri dolunca ne bir saat gecikebilirler ne de öne geçe bilirler.*” hükmü uyarınca bir an bile erken veya geç gelemezdi.⁹²

1206 Kurultayı toplandığı zaman Cengiz Han, Moğol Devleti’nin askeri teşkilatlanması hususunda özel bir dikkat ve titizlik göstermiştir. Her Moğol’un doğuştan asker olduğu düşüncesinden hareket edilerek yasada açıkça şu madde belirtilmiştir: “*Moğol çadırda doğar; ama atı üstünde öldürülür (yahut eceliyle ölür)*”. Bu temel maddeden kesin olarak şu neticeyi çıkarmak gerekir: bütün Moğollar, sosyal durumlarının şartları ne olursa olsun, orduya asker olarak katılmak mecburiyetindedirler. Bu bakımdan Avrupa feodal askeri teşkilatları ile Moğolların ki arasında esaslı farklar vardır. Han buyurduğu zaman bütün Moğolların orduya katılmalarının mecburi olduğu, Moğol askerlerinin meydana getirdiği sayıdan da anlaşılmaktadır. Cengiz Han, askerlerini yeniden teşkilatlandırdığı zaman, eski

⁹² Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 99–101.

durum ve şartlara uymak mecburiyetini duymadı. Eskiden Moğollar aile ve kabilelerinin ad ve hesabına, aynı zamanda askeri şefleri olan büyüklerinin komutasında orduya katılırlardı. Cengiz Han, kabileler ve aileler arasındaki irtibat ve münasebetlere göre oluşmuş birlikler sistemini ortadan kaldırarak, müstakil askeri birlikler meydana getirdi. Temel birlik bin kişiden teşkil edilmiştir. Her birine bin kişilik birliğin kumandası verilen 93 kumandan tayin edilmiştir ki, bu o tarihte Cengiz Han'ın 100.000 kişiye yakın büyük bir orduya sahip olduğu kanaatini vermektedir. Han kendisinin korunması hususuna da büyük önem vermiş ve muhafız birliğinin sayısını binden on bine çıkarmıştır.⁹³

Cengiz Han bu konuda şu emri yayınlamıştır: *“Eskiden benim yalnız seksen gece bekçileri kıtasıyla yetmiş kişilik gündüz muhafız kıtam vardı. Şimdi artık mengü Tanrının verdiği güçle, yerin ve semanın inayetiyle kuvvetlenerek bütün ulusu bir tek idare halinde birleştirdikten sonra, gündüz muhafız kıtam için her binlikten adam seçilerek gönderilmesini emrediyorum. Gece muhafızlarının, silahşor ve gündüz muhafızlarının seçilerek teşkilinde şuna dikkat edilmelidir ki, bunların miktarı bir tümen olacaktır.”*⁹⁴

Cengiz Han, muhafız birliğinin tüm üyelerinin aristokrat kökenli olmasını şart koşmuştur. Birliğin temelini de değişik birimlerin komutanlarının çocuklarından oluşturmuştur. Bir minghanın komutanının oğlu birliğe girdiğinde kendisiyle birlikte küçük kardeşlerinden birini ve birliğe hizmet etmeye uygun on adamı daha yanında getirmek zorundaydı. Bir çağunun ya da bir arbanın komutanının oğlu için de benzer şartlar konulmuştu: ilki kardeşiyle birlikte beş, ikincisi de kardeşiyle birlikte üç adamı daha birliğe kazandırmak zorundaydı.

Muhafızlar, her biri dönüşümlü olarak üç gündüz, üç de gece nöbeti tutan dört gruba ayrılmıştı. Nöbet tutmayan gruplar daima Cengiz Han'ın yakınında kalırlardı. Karanlık bastırdığında yanında bir muhafız olmadan hiç kimse Cengiz Han'ın kaldığı yerin yakınına sokulamazdı. Bunu yapmaya kalkışan kişi, her kim olursa olsun

⁹³ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 102–103.

⁹⁴ Ahmet Temir, **Moğolların Gizli Tarihi**, 149.

ölümü göze almak zorundaydı. Muhafız birliğindeki askerler birçok ayrıcalığa sahipti ve bir hayli saygı görürlerdi. Bazı durumlarda kendilerinden yüksek rütbeli kişiler karşısında bile önceliği onlar alırlardı.⁹⁵ Bunlar aşçı, seyis ve arabacı olarak işe başlıyor ancak işlerinde ilerledikçe bir kısmı muhabere ve elit bir grup olan öncü birliklere ayrılıyorlardı. Ordu hareket halindeyken bu öncü ve rehberler 100 ve 200 mil uzaklığında daireler oluşturarak orduyu tamamen çember arasına alıyorlardı. Bu çift çember ani saldırıları tamamen imkânsız kılıyordu. Önde gidenler Han'a ilerideki çevre, hava, su kaynaklarıyla ilgili düzenli rapor gönderiyorlardı. Düzenli aralıklarla bu öncüler, Moğol Komiserliği'nce gönderilmiş olan koyun ve davar sürüleriyle karşılaşıyorlardı. Ordunun gelmesiyle, bu hazır hayvanlar kesilip pişiriliyordu. Öncüler bir nehirle karşılaştıklarında Çinli mühendisler hemen çağırılıp insan gücü ve diğer malzemelerle üstüne kayıklar yaptırılıyordu. Sarp bir boğazdan geçmek için ordunun köprüye ihtiyacı oluyordu. Pers yolunda Cengiz Han'ın oğlu Ögedey her biri üzerinde iki aradan geçilebilecek büyüklükte 38 köprü inşa ettirdi. Öncüler, düşman muhafızlarını gördüğünde savaşçılardan birisine onların dikkatini dağıtmak için emir verilirdi. Öncüler bir kasabaya yaklaştığında kasabanın civarı sessizce tetkik edilip rapor ediliyordu.⁹⁶

Ordu yüz, bin, on bin kişilik kıtalardan meydana gelir. Silahlarını muhafazaya memur zabıtlar, onları bizzat kendi erlerine teslim ederler. Harpten sonra silahlar depoya konur. İcap ederse kışın ava çıkmak için silahlar alınabilirdi. Moğol ordusundaki tümenler binlere, binler yüzlere, yüzler de onlara ayrılmıştı. Bunların kumandanlarına ise binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı adı verilmişti. Bir tümen zabiti ancak kendi tümenindeki askerlerle uğraşır, diğer tümenlere karışmazdı.⁹⁷

Moğol ordularını Avrupa'daki ordularla kıyasladığımızda, savaş meydanındaki harekâtı ile Avrupa askerlerinin ki arasında büyük ve temelli farklar bulunmaktadır. Süvarilerden oluşan Avrupa birlikleri manevra kabiliyetleri olmayan ve önlerinde kumandanları ile beraber kütle halinde hareket eden ve bir tek şiddetli hücum

⁹⁵ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**i, çev. Serkan Uzun, 51–52.

⁹⁶ Hollyn Conant, "Cengiz Han'ın Muharebe Ağ", **Askeri Tarih Bülteni**, çev. İrfan Paksoy, XX, S:39, 191, 1995.

⁹⁷ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 96.

usulünden yararlanan ve bundan sonra tek kişilerle savaşan askerlerden meydana geliyordu. Bu şartlar altında taktik ve stratejik bir düşünce ile değil, rastgele ve alışkanlık tesiri ile savaşıyordu. 100.000 kişilik Moğol ordusunun Avrupa'daki benzeri ancak Fransız İhtilali zamanında gerçekleştirilmiştir.

Moğollarla Avrupalılar arasında savaş meydanında disiplin açısından da önemli farklar vardır. Avrupalı süvariler disiplin kavramını hemen hemen hiç bilmezlerdi. Savaş sırasında kendilerine harekât emrini hakaret sayarlardı. Savaş bittikten sonra ikisi de yaşıyorsa, emir vereni emir alan düelloya çağırarak şerefini temizlemek cihetine giderdi. Moğollarda en küçük askerden en önemli ve değerli kumandanına kadar çok disiplin vardı. Cengiz Han, bu manada çok sert kanunlar yapmıştır. Savaş sırasında hiç kimse dâhil bulunduğu grubunu asla bırakıp gidemezdi. Savaşta yaralanan arkadaşlarını bırakıp gidemezlerdi. Savaştan kaçan hemen öldürülürdü. Han'dan emir çıkmadan evvel kimse yağma ve talana başlayamazdı. Bir ordu komutanı çok uzak yerde bulunduğu halde Cengiz Han'ın emirlerine körü körüne itaat ediyordu. Bir yanlışlık yaptığı takdirde dövülmeye razı oluyor Cengiz Han intiharını emrederse bunu yerine getiriyordu.⁹⁸

Cengiz Han, bu konuda şu emri yayınlamıştı: *“Binlik, yüzlük, onluk komutanları ve erat bir itaatsizlik gösterdikleri takdirde cezalandırılacaklardır. Yanımızda muhafızlık yapacak askerlerin içerisinde vazifesinden kaçınan, isteksizlik gösteren veya artık vazife göremeyecek duruma düşenler olursa, bunların yerine başkaları tayin edilecek, fakat suçlular da cezalandırılarak uzak memlekete sürülecektir. Kendi arzularıyla bize gelerek hizmet etmek isteyenlere engel çıkarılmasın. Şahsımız etrafında toplanan bir tümenlik bu muhafız kuvveti iyi talim ve terbiye görsün ve ordunun çekirdeğini teşkil etsin.”* Şahsi muhafızlığı ayrılan dört kıtaya komutanlar tayin ederken şu emri çıkardı: *“Kıta komutanı kendisine düşen muhafız kıtasının tekmilini alacaktır. Muhafızlardan biri yoklamada bulunmazsa, üç değnek vurularak cezalandırılacaktır. Aynı muhafız ikinci defa yoklamada bulunmazsa yedi değnek vurularak cezalandırılacaktır. Yine aynı adam hasta olmayıp komutanından izinsiz üçüncü defa yoklamada bulunmadığı takdirde otuz*

⁹⁸ Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 106–107.

yedi değnek vurularak cezalandırılacaktır. Bundan sonra bu adam artık yanımızda hizmet görmeye layık olmadığından uzak bir mıntıkaya sürülecektir. Kıta komutanları her üç günde bir, nöbetin değişimi esnasında bu emri muhafız kıtalarına tebliğ edeceklerdir. Bu emrin tebliğini ihmal eden kıta komutanları cezaya çarptırılacaktır. Tebliğden sonra emre itaatsizlik gösteren veya yoklamada bulunmayanlar, emir gereğince cezalandırılacaklardır.”

“Nöbet için ayrılan kıta komutanları, emirleri altında bulunan muhafızlarımızı, ‘Üstüm!’ diyerek bizden habersiz azarlamasınlar. Kanuna aykırı hareket edenleri derhal bize bildirsinler. Eğer onların suçu kafalarının kesilmesini icap ettiriyorsa biz onların kafalarını keseriz. Onlara karışır el, ayak ve değnekle döverseniz, sizin her değneğinize karşı değnekle, her yumruğunuza karşı yumrukla ceza verilecektir.”

“Benim muhafızlarım hariçteki binbaşılara nazaran üst sayılacaktır. Onların emrinde bulunanlar da hariçteki yüzbaşı ve onbaşılara nazaran üst sayılacaktır. Eğer hariçteki binlik komutanları kendilerini benim muhafızlarımla aynı dereceye koyar ve onlarla kavga ederlerse, binliklerden olan bu adamlar cezalandırılacaktır.”

“Güneş battıktan sonra kışlanın gerisinde veya önünde yol üzerinde dolaşan olursa tevkif edilecek, geceleyin nöbetçilerin yanında alıkonularak sabahleyin sorguya çekilecektir. Gece nöbetçileri arasında nöbet değiştirilirken, nöbeti teslim ederken ancak tutuklunun ifadesi hakkında rapor tanzim edip nöbet yerini terk edeceklerdir. Gece nöbetçileri geceleyin kışlanın etrafında nöbet bekleyeceklerdir. Kapı nöbetçileri geceleyin kapıdan girmek isteyenlerin kafasını keserek veya omzundan vurarak cesetlerini bir kenara atacaklardır. Acele haber getirenler olursa, onlar vaziyeti nöbetçiye bildirecekler ve emir gelinceye kadar nöbetçiyle birlikte evin gerisinde bekleyeceklerdir. Hiç kimse gece nöbetçisinden daha yüksek mevkiye oturmayacak ve hiç kimse onlara haber vermeden içeri girmeyecektir. Gece nöbetçilerinin yanında kimse dolaşmayacak, aralarından kimse geçmeyecek ve onların sayısı hakkında da hiç kimse bir şey sormayacaktır. Nöbetçiler aralarından geçenleri tevkif edecekler, kendilerinin sayıları hakkında soran olursa, bu gibilerin

*eyer takımları ile birlikte atlarını alacaklar ve üzerlerindeki elbiseleri müsadere edeceklerdir.”*⁹⁹

Bir asker muharebenin en şiddetli zamanında okunu veya yayını düşürecek olursa arkasında bulunan süvari derhal onu yerden almak mecburiyetinde olup tersi hareket edenin cezası ölümdü. Silahların ve ordunun teftişine dair nizamlar pek sıkıydı. Bunu bizzat han yapmak mecburiyetinde olup bir askerin yanında bulundurmamak zorunda olduğu eşyayı bilecek ve teçhizatında veya eşyasında noksan olan askerleri bizzat cezalandıracaktı.¹⁰⁰

İtaatsizliğin cezası ağırdı. Bir komutan diğerine yardım maksadıyla bile olsa yerinden ayrılamazdı. Hiç kimse de kendisinden yardım isteyemezdi. Bu kanunun ihlali idam cezasını gerektirirdi. Komutanlar ancak ihtiyaç halinde hükümdara müracaat edebilirlerdi. Her fert asker sayıldığı için Moğollardan hizmetçi kullanmak yasak idi. Ordunun maaşı Cengiz Han’a hiçbir şeye mal olmazdı. Ordu maaş almak şöyle dursun vergi verirdi. Muharebede veya avda bulunan asker vergiden muafiyet kazanmazdı.¹⁰¹

Ordu idaresi genel idarenin belkemiği vazifesini görüyordu. Bu sebeple hükümdarlığın kanunlarında çok önemli bir yer işgal etmiştir. Cuveyni bununla ilgili çok tafsilatlı bilgi vermiştir. Cuveyni’ye göre Cengiz Han’ın askeri nizamnamesinin belli başlı noktaları şunlardı:

- Umumi mahiyette askeri talim olarak kılıçla dövüşmek, ok atmak ve cirit oynamak.
- Bütün ordunun on, yüz, bin ve on bin kişi ihtiva eden askeri birlikler halinde teşkili. Her askeri birliğin başkanı adamlarının çalışmasından mes’uldu.

⁹⁹ Ahmet Temir, **Moğolların Gizli Tarihi**, 150–151.

¹⁰⁰ Ralph Fox, **Cengiz Han**, 92.

¹⁰¹ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı**, 23–24.

- Erlerin seferberlik gününde nizamnamenin icap ettirdiği silah ve teçhizat ile gelip hazır olması. Herhangi bir er hazır olmadığı takdirde karısı veya evindeki kadınlardan biri onun yerine geçmek mecburiyetindedir. Harbe çıkılmadan evvel orduyu bizzat teftiş etmek ve mevcut olmayan askeri birlik başkanını cezalandırmak işi de Han'ın vazifesidir.
- Askeri inzibatın sıklığı. Büyük rütbeli bir zabıt en ufak bir tereddüt bile göstermeksizin Han'ın kendisine aşağı rütbeden bir subay vasıtası ile gönderdiği emrini –kendi idam hükmü dahi olsa- yerine getirmeye mecburdur.
- Toplu işlerin müsavat dairesinde taksimi.
- Bir askeri birliği terk ederek diğerine geçmenin kat'i surette yasak olması.

Harp ganimetlerinin paylaşılması konusunda ise en büyük amir müsaade etmedikçe, düşmanın mallarını yağmalamak ölüm cezası ile menedilmiştir. En küçük bir neferin bile subaylarla aynı haklara malik olduğu ve elinde bulunan ganimetin, Han'a karşı kanunun tayin ettiği mükellefiyeti yerine getirmek şartıyla sahibi olabilirdi.¹⁰²

Cengiz Han, oluşturduğu bu orduyu elinde tutmak ve harekete geçirebilmek için büyük çaba sarf etmiş; bunu yaparken Yasa'yı kullanmıştır. Ordusunun enerjisini oyalamak için Yasa, ilk karın düşmesi ile ilk otun çıkması arasındaki kışa antilop, geyik, vahşi eşek gibi güzel avlar sağlamasını emretti. Bahar gelince kurul toplantısı yapacağını bildirmişti. Bütün komutanların katılması beklendi. “*Bana gelip, söylediklerimi dinleyeceği yere gelmeyenlerin kaderi suya düşen bir taşın veya kamışların arasındaki bir okun kaderi ile aynı olacak.*” dedi. Cengiz Han, şüphesiz töreleri biliyor ve geleneklerden faydalanıyordu fakat ordunun daimi bir askeri organizasyon haline getirilmesi onun becerisi olarak görülmektedir. Yasa onu yönetti ve otoriteyle birleşince bir arada kalınabildi. Kendi döneminden önce Partlılar ve

¹⁰² George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 121–122.

Persler Cengiz'in süvarileri kadar kalabalıktı ama onlar kadar disiplinli ve cesaretli değillerdi.¹⁰³Bu muazzam disiplin Moğol ordusunu bir savaş makinesi haline getiriyordu. Moğol savaşçıları bu disiplinin yanında az görülen bir vücut dayanıklılığını da ispat ediyorlardı. Sert iklim şartları altında büyüyüp yetişen, küçüklükten azla kanaate alışan harekât esnasında çok uzun mesafeleri aşan ve mahrumiyetlere katlanan bu insanların durumlarına, başka şartlar altında yetişen insanlar katıyen dayanamazlardı. Bu vücut dayanıklılığı kumandana birliklerini istediği yere hızla ulaştırmasını ve düşmanını ya hazırlıksız ya da müşkül bir durumda yakalamasını sağlıyordu. Moğol ordusu şahsi değerleri mükâfatlandırmak imkânına sahipti. Kuvvetini, çabuk kavrayışını, kabiliyetini ispat eden her Moğol hemen ve yerinde yükselebilmekte, aksini gösterenler düşmektedir. Yasada şöyle deniliyor: *“Kabiliyetsiz şef öldürülecektir.”* Bu usulü uygulayan Cengiz han büyük kabiliyetli generaller seçmeye muvaffak olmuştur.¹⁰⁴

Her kabile, kendisine gösterilen mahallede ikamet ederdi. Sevkiyat icap ederse her ondan birkaçı veya hepsi davet olunurdu. Bir zabitin başkasına mensup bir neferi yanına kabul eylemesi kesinlikle yasak idi. Zabiti ve reisini terk eden neferi hiç kimsenin, hatta şehzadelerin bile yanına almaya hakkı yoktu. Bu yasaklamalar üstlerine itaat rabitasını sağlamlaştırıyordu. Üst mevkide bulunana itaat mutlaka lazım idi. Erkekler harbe girince, çadırında kalan zevcesi erkek vazifesini görecek. Cengiz Han: *“Erkek güneş gibi her yerde hazır olamaz, bununla birlikte zevci harp veya ava gitmiş ise kadın evini o kadar intizamlı tutmalı ki prensin bir habercisi veyahut bir seyyah gelirse, evi pek düzgün ve muntazam görmelidir. Önüne iyi bir sofraya çıkmalıdır. Bu, zevce şeref verir. Erkeğin liyakati zevcesinin liyakati ile ölçülür.”* derdi. Cengiz zabitlerine, *“Askeri yorgun tutmayın, haydi denilince hepsi ata binmeye hazır olacak surette dinlenmiş olsunlar.”* tembihatında bulunurdu. Cengiz haleflerine şöyle tembihatta bulunurdu: *“Harbe gitmezden evvel askeri resmigeçit ile bir kere muayene ediniz, silahlarını tetkik ediniz. Her neferde ok, yay ve baltadan başka, verilecek emre göre, lazım olunca bir şey bilemek için eğe, bir biz*

¹⁰³ Harold Lamb, **Cengiz Han'ın Liderlik Sırları**, çev. Cem Erçin, 56–57.

¹⁰⁴ Manole Neagoe, **Üç Bozkırlı Atilla-Cengiz Han-Timur**, çev. Müstecip Ülküsal, 173.

(kunduracılar kullanır) ile birkaç iğne ve iplik bulunsun. Bunlardan biri noksan ise o nefer cezalandırılsın.”

Askeri seferden evvel kurultay meclisi kuruldu. Bu meclis, şehzadelerde askeriyein reislerinden mürekkep idi. Bu mecliste ordunun teşkili, bilhassa her on (takım)dan kaç asker celp olunacağı ve askerlerin hangi tarihte nerede toplanacağı kararlaştırıldı.

Cengiz Han bir memleketin iç işlerine dair iyi malumat edinmeden oraya girmezdi. Casus teşkilatı pek mükemmel idi. O memleketin muhalif fırkası adamlarını ve gayri memnunları kendi hizmetine almaya uğraşırdı ve onlara ganimet mallarından birçok şeyler ve yüksek memuriyetler vaat ederdi. Moğollar, fethedecekleri şehre aynı zamanda birkaç yerden hücum ederlerdi. Askerleri küçük bölüklere ayrılarak civardaki köyleri basar, ahalisini esir ederek kendi ordularının bayındırlık işlerini ve mahsur şehir ile kendi orduları arasında yapılması lazım gelen işlerde istihdam ederlerdi. Cengiz Han bir memlekete hücum etmeden evvel, hükümdarına haber göndererek, “*Bana itaat et.*” diyordu; “*Tabiiyetim altına girmezseniz, başınıza ne geleceğini bilmem, onu yalnız Tanrı bilir*”. Cengiz’e tabi olan bir bey, Cengiz’e ailesinden ve adamlarından rehin ve teminat gönderecek, hayvanat ve zahire verecek, tebaasının miktarı bildirecek ve emareti Moğol valinin denetimi altına girecekti. Memleketinin hâsılâtının onda birini vergi olarak verecek ve memleketinin adamlarının onda birini Cengiz’in ordusuna gönderecekti. Ordu bir vilayeti yağma ederken, kalelerinde gözcüler bırakırlardı. Fethinin güç olduğuna hükmettikleri büyük bir şehre hücum etmezden evvel buranın civarındaki bütün köy ve kasabaları tahrip ederlerdi. Şehrin muhafızlarını bir pusuya çekerek onlara telefât verdirmeye uğraşırlardı. Birkaç süvari bölüğü mahsur şehrin ta duvarlarına kadar giderek mahsurlardan en bahadırların kendilerini takibe çıkmaları için meydan okurlardı ve bu suretle onların en bahadırlarını celp ederek, ekseriyetle telef ederlerdi. Moğollar muhasara edecekleri mevkiî dairevi bir hat ile çevirirlerdi. Binlerce esiri muhasaranın ön hattında en meşakkatli ve tehlikeli işlerde istihdam ederlerdi. Hücum, asker değiştirerek, gece gündüz devam ederdi. Bu suretle mahsurlara hiç rahat verilmeyerek az zaman zarfında onları harp edemeyecek hale

getirirlerdi.¹⁰⁵ Tüm bu fetihler Moğol ordusunun “uluslar arası” bir nitelik kazanmasını da birlikte getirdi. Artık hem Moğol olmayan ordu birlikleri Moğollar adına savaşıyor, hem de kendi birliklerinde de gitgide artan sayıda “yabancı Moğol” yani Moğol doğmamış askerler yer alıyordu. Bağlılık ve koruma ilkesi sayesinde bir arada tutulan bu ordu birlikleri, güçlü birer dayanışma ve etkinlik oluşumu meydana getiriyor ve bu sırada Cengiz Han’ın en önemli yasalarından birine bağlı kalıyorlardı: *“Moğollar bütün dünyayı ele geçirmeli ve yok edilene ya da kendi rızasıyla teslim olana dek hiçbir halkla barış yapmamalıdır!”* Cengiz Han bu yasasıyla bağlılık ve koruma ilkesinin işleyebilmesi için sürekli ve başarılı fetihler olmadan Moğolların ayakta kalmasının olanaksız olduğunu belirtmek istiyordu.¹⁰⁶

4.4.3. Yasa’da Avcılık Konusu

Avcılığın Moğolların hayatında kapladığı yerin oldukça büyük olması, bu konuyla ilgili kuralların da Yasa’da yer alması sonucunu doğurmuştur. Büyük yabani hayvanları avlamak, yiyecek sağlamanın ve sosyal bir olaya katılmanın önemli bir yolu olduğu kadar, yapılış biçimiyle de askeri bir önem taşımaktadır. Bir batu (sürek avı), takriben bir ile üç ay arasında sürerdi. Bu büyük sürek avları birliklere manevra yaptırmak, askerlerin silah kullanmalarını geliştirmek, dayanıklılıklarını arttırmak ve disiplinlerini devam ettirmek için bulunmaz birer fırsattı. Çok sayıda tümenin bu avlarda yer aldığı düşünülürse, bunların geniş çaplı birer askeri tatbikat oldukları daha iyi anlaşılır. Bu yüzden Yasa’nın avla ilgili olarak ihlali halinde ölüm cezası ile bile sonuçlanabilecek ciddi maddeler içermesi yadırganmamalıdır. Bu sürek avı sonuçlanıp da avlar çember içine alındığında tüm birlikler, bu dev kuşatmada hatasız bir biçimde yerlerini almak zorundaydı. Eğer avlardan bir kısmı kaçmayı başarırsa bundan tüm generaller ve komutanlar sorumlu tutulur. Hemen bir soruşturma açılarak hatalı bulunanlar ciddi bir biçimde cezalandırılır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ M. Baron, C. D’Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 154–156.

¹⁰⁶ Michael Weiers, “Bağlılık ve Koruma: Cengiz Han, Ardılları ve 1260’a kadar İmparatorluğun Öyküsü, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sakıp Sabancı Müzesi, 129.

¹⁰⁷ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**, çev. Serkan Uzun, 56–57.

“Moğollar bir harpten sonra işsiz kaldıkları zaman, kendilerini ava vereceklerdir. Ve hayvanlarla boğuşmasını öğrensinler, kuvvetlensinler, yorgunluğa dayanıklı olsunlar ve vahşi hayvanlarla karşılaştıkları gibi düşmanları ile de dövüşebilsinler ve canlarını hiçbir şeyden sakınmasınlar diye çocuklarına da vahşi hayvanların nasıl avlandığını öğreteceklerdir.” Cengiz Han, avı en iyi askeri talim olarak kabul ederdi. Büyük kış avı, Moğol hayatında en ehemmiyetli yer tutardı. Bu ehemmiyetli bir iktisadi, içtimai ve siyasi müessese hükmündeydi.¹⁰⁸

Vahşi hayvan avı, bu işe bakan bir komutanın izniyle yapılırdı. Avcıların avda tutacakları saf, avı nasıl kuşatıp çember içine alacakları kurallara bağlanmıştı. Ava çıkılmadan önce av sayısını öğrenmek için av yerine insanlar gönderilirdi, avcılar muhakkak eğitimden geçirilirdi.¹⁰⁹

Cengiz çocuklarına vasiyetinde, “Harp Mektebi” olarak adlandırdığı avı tavsiye ediyordu: *“Moğollar insanlar ile harpte olmadıkları zamanlarda hayvanlarla harpte (yani avda) olmalıdır.”* diyordu. Kış başlarında umumi ava başlanırdı. Bu merasim adeta askeri sefere benzer idi. Evvelden bir aylık uzak dağlara kadar adamlar gidip avın çok olup olmadığını tetkik ederlerdi. Her ondan adamlar alınarak ava gidilirdi. Avcılar sağ ve sol cenahlarla merkeze ayrılırlardı. Başlarında kumandanları vardı. Onlara kadınları ve müstefreşeleri refakat ederdi. Yürüyüş esnasında her cenahtan zabitler gelerek avın ne halde olduğundan hükümdara malumat verirlerdi. Av yerini, evvelin geniş bir daire şeklinde çevirirlerdi. Sonra gittikçe sıkıştırarak avcılar adeta omuz omuza yan yana gelirlerdi. Av yerinin merkezi etrafına, urganlar üstüne keçeler asarlardı. Her avcı dikkat ederek avı kaçırmamaya mecbur idi. İhmali görülen avcıya dayak atılırdı. İmparator, etrafında zevceleri ve hizmetçileri olduğu halde bu dar yerdeki av hayvanları üzerine ilk evvel silah atardı. Yorulunca merkezde yüksek bir yere çekilerek şehzadelerin ve emirlerin nasıl avlandığını seyrederdi. Sonra zabitler, daha sonra efrat bu av mutluluğunun tadına bakardı. Yani onlar da silah atardı. Bu eğlence sekiz gün sürerdi. Av azalınca ihtiyarlar imparatora yalvararak artık bırakılmasını rica ederlerdi. Gelecek senelerde türesinler diye artık ava nihayet

¹⁰⁸ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 122.

¹⁰⁹ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 97.

verilirdi. İmparatorun sofrasına memur zabitler taksim ederdi. Ondan sonra efrat yerli yerine dönerdi.¹¹⁰

Kendisinin vurmadığı av hayvanlarını kendisine mal eden kimse, avcıya zararını tazmin etmekle yükümlüydü. Vurulmuş av hayvanları vuranın malıdır. Sık yapılan sürek avları göz önünde bulundurulduğunda bu hüküm bir anlam kazanmaktadır. Bu demektir ki, avlarda öldürülecek hayvanlar, avcılar arasında eşit bölüşülmeyecektir.¹¹¹

Ögedey Kaan'ın zamanında ava çıkıldı. Kaan'ın avı seyretmek için bir tepeye oturduğu sırada av hayvanları o tepenin eteğine gelip yönlerini ona dönerek canlarının bağışlamasını diler gibi bağırıp çağırmaya başladılar. Bunun üzerine Kaan, hayvanların serbest bırakılmalarını ve avlanılmamalarını emretti. Yine Kaan'ın emri üzerine Hıtay ülkesinde kışlık bir yerde büyük bir halka oluşturacak şekilde ağaç ve çamurdan duvar yapmışlar, av hayvanlarının oraya girebilmeleri içinde duvarların belli yerlerine kapılar koymuşlardı. Bunu örnek alan Çağatayların, Almalık ve Kuyas sınırında inşa ettikleri bir av yerleri vardır.¹¹²

4.4.4. Yasa'da Din Meselesi

Başlangıçta Şamanist olan Moğollar, Müslüman ve Hristiyan milletlerle ilk defa istila sırasında karşı karşıya geldiler. Kendilerini savaş sırasındaki azgınlıklarının tesirine kaptırmadıkları zaman diğer din ve inanç mensuplarına büyük bir hoşgörüyle yaklaşırlardı. Din adamlarının tartışmalarını ilgiyle takip eder, onları vergiden muaf tutar ve ibadetlerini tam bir özgürlük içinde yapmalarına izin verirlerdi. Mengü Han'ın sarayında Budist ve Hristiyan rahipleriyle Müslüman din adamları her zaman himaye edilmiştir. Onun devrinde Tibet'in "lama" denilen rahipleri Budizm'in Moğollar arasında yayılmasında etkili oldular. Güyük Han'ın Hristiyanlık hakkındaki kanaatleri olumluydu ve onun hükümet işlerini iki Hristiyan devlet adamına bırakması yüzünden Müslümanlar büyük sıkıntılara maruz

¹¹⁰ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 159–160.

¹¹¹ Mahmut Arslan, **Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, 89.

¹¹² Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 98.

kalmışlardı. Eşi sonradan Hristiyan olan Hülagü ve Argun Han gibi bazı İlhanlı hükümdarları döneminde de Müslümanlar haksızlığa uğramışlardır. Abaka Han ise Avrupa hükümdarlarına elçiler göndererek onları Müslümanlar aleyhinde bir ittifaka teşvik etmiştir. Doğuda Kubilay Han Nesturiliği ve Budizm'i desteklerken İslamiyet'e şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak bu olumsuz şartlara rağmen İslamiyet Moğollar arasında Hristiyanlıktan daha fazla yayılmıştır. Bu hususta Moğol-Türkmen yakınlaşmasının ve İran kültürünün etkisi büyüktür. Moğolların Budist ve Hristiyanlara olduğu gibi Şiilere de hoşgörülü davranmaları İran'da Şiiliğin yayılmasını büyük ölçüde etkilemiştir.¹¹³

Cengiz istilası sırasında Budizm'i kabul etmiş olan Moğollar, Çin'den atıldıktan sonra Budizm'e artık kıymet vermemiş ve bu dinin yeni bir şekli olan Lamaizm'i kabul etmişlerdi. Bu tarikat beraberinde daha yüksek bir medeniyet getirmişti. Lamalar, Şamanlardan daha üstün idiler. Çok geçmeden bu tarikat Moğollar arasında kuvvetle yayılıp gelişmiştir.¹¹⁴

Cengiz Han'la Moğollar pek dindar değildiler. Cengiz Han, seferleri esnasında Hristiyanlarla İslamcılar arasında devam eden muazzam mücadele devirlerinde yaşamıştı. Her iki tarafın taassup derecesini biliyordu. Bütün dinleri ve mezhepleri aynı suretle himaye ederdi. Ruhani sınıfların fikirler üzerindeki nüfuzunu bildiğinde bunları da himaye ederdi. Kendi tebaasına, hiç bir mezhebe salık olmalarını men etmesinin ve kendisinin hiçbir dinle ilgisi olmamasının ve herhangi bir dini merasimi diğerleri önünde rüçhan verilmemesinin sebebi bunlardır.¹¹⁵

Cengiz Han kör inanç sahibi bir adamdı. Zaten o zamanlar Moğolların ve Cengiz Han'ın inandığı, Cengiz'in de hoşnut olduğu o iptidai din, onu kör inançlara fevkalade hazırlıyordu. Edebi Gök Tanrının ve koruyucu ruhların iradesini bilmek arzusu, belki de ihtiyacı, onu şamanlarla, büyücülerle, kâhinlerle daima münasebette bulunmaya zorluyordu. Cengiz Han, sonraları da, büyücülere, falcılara başvurmakta

¹¹³ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **DİA**, XXX, 226.

¹¹⁴ Muhaddere N. Özerdim, "Bazı Çin Kaynaklarına Göre Bugün Çin Türkistan'ında Yaşayan Halklardan Moğolların Örf ve Âdetleri", **DTCFD**, IX:3, 220.

¹¹⁵ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı**, 32.

devam etmekle beraber, daima belli hudutlarda kendini tutmasını bilmiş, falcıların söylediklerinin ve kendi kör inanışlarının sağduyu ile kendisi için tamamı ile hayati bir mahiyet alan plan gayelerde çatıştığını görünce, hiçbir zaman falcıların nüfuzuna tabi olmamıştır.¹¹⁶ Cengiz Han haleflerine: "*Hiçbir dini tercih etmeyiniz. Her dinin saliklerine aynı suretle muamele ediniz!*" derdi. "*Âdetin şu veya bu tarzda yapılmasının Tanrı nezdinde hiç ehemmiyeti yok!*" derdi. Cengiz, ulvi bir mutlak mevcut olana inanıyordu. Muhtelif dini reisleri, din adamlarını, fukaraları, tabipleri ve ulemayı her türlü vergiden muaf tutardı.¹¹⁷

Cengiz Han mevcut büyük dinlerden hiçbirine ilgi duymamıştı ama dini hislere de sahip olduğu kuvvetli bir ihtimaldi. Cengiz Han devlet işlerine ve hayati faaliyetlerine ait birçok meselelerde daima çeşitli dinlere mensup hâkimlerin fikirlerine müracaat ederdi. Giriştiği işlerde Cengiz Han'a kuvvet veren ve düşmanlarına karşı davranışında onu telkin eden, ilahi bir vazifeyi yerine getirdiğine dair inancıydı. Bu ilahi vazife hissiyle hareket eden Cengiz, bütün milletler tarafından, kuvvetinin cihanşümul olarak tanınmasını istiyordu. Kendinin düşmanı olanlar, ona göre basit birer asiydiler. Düşmanlar rızaları ile teslim oldukları takdirde ahalinin fena muameleye maruz kalmayacağı vaadiyle yapılan harp ilanı Yasa'nın ilk kanununu teşkil ediyordu.¹¹⁸

Cengiz Han, din meselesini yasada ihmal edemezdi. Gerek Avrupa ve gerekse Asya din içinde yaşıyordu. Papalar imparatora katırlarının topuğunu öptürüyor, hocalar vicdanlar üzerine taht kuruyorlardı. Suriye'de hala Haçlı ordularının artıkları vardı. Birçok yerlerde tespih, ezan ve çan sesleri bir ordunun yapamayacağı şeyleri yapıyordu. Cengiz Han'a göre ikili üçlü dinler sona ermiş, tek ilahlı dine büyük önem vermiştir. İşte bu sebeplerden yasanın en başına din işini getirdi ve şu maddeyi yazdı: "*Tek Tanrı vardır. Bu Tanrı'ya tapılacaktır. Tek Tanrı'ya tapan dinler serbesttir.*" Bu madde ile Cengiz Han, Tibetlilere büyük bir darbe vurmuş oluyordu. Çünkü Tibetliler tek Tanrı'ya inanmadıkları gibi, dini siyasete de alet ediyorlardı.¹¹⁹

¹¹⁶ Boris Y. Vladimircov, **Cengiz Han**, çev. Hasan Ali Ediz, 65.

¹¹⁷ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 162.

¹¹⁸ George Vernadsky, "Cengiz Han Yasası", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, c.1, s.116-117.

¹¹⁹ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 93.

Cengiz Han hangi dinden olursa olsunlar Âlimlere ve zahitlere iyi davranır, onları daima yüceltirdi. Bunu yüce Tanrı'ya karşı bir görev bilirdi. Müslümanlara saygı gösterdiği gibi Hristiyanlara ve Putperestlere de saygı duyardı. Evlatlarının ve torunlarının bazılarının İslamiyet'i, bazılarının Hristiyanlığı, bazılarının da putperestliği seçtikleri gibi bazıları da hiçbir dine girmeyerek atalarının yolunu tuttular. Sonuncu guruba girenlerin sayısı azdı. Dinlerin birine girmiş olanlar da mutaassıp değildiler.¹²⁰

Moğollar görünen ve görünmeyen bir dünyayı yaratan bir Tanrı'nın varlığına, ayrıca bu dünyadaki her şeyin onun adaletiyle yerini bulacağına inanırlardı. Ona ya dua ederek ya methiyeler söyleyerek ya da dini ayinler yaparak tapınırlardı. Bununla birlikte, keçeden insan suretinde maketler yaparak bu maketleri yurtlarının girişlerinin her iki tarafına yerleştirirlerdi. Kendi inanışlarına göre bunlar sürülerini korur, onların üremesini ve sütlerinin bol olmasını sağlardı. Bazı Moğollar bu maketleri güzelce örtülmüş arabalara koyarak, yurtlarının kapısının önüne yerleştirirler ve her kim bu arabalardan bir şey çalarsa, onu ölümle cezalandırırlardı. Bir çocuk hasta olduğu zaman bir put resmi yaparlar ve bunu yatağının üstüne asarlardı. Cengiz Han'ın ölümünden sonra ona hürmet için bir put sureti yaparlar ve bunu saygıyla bir arabanın üzerine yerleştirirlerdi. Ona birçok hediyeler sunarlar, hayvanlar ihsan ederlerdi. Bu suretin önünde güneye doğru dönerek tıpkı Tanrı'nın huzurundaymış gibi diz çökerlerdi. Rusların büyük prenslerinden biri olan Michael, Batu'ya tabi olmaya geldiği zaman, onu iki ateşin arasından yürüterek geçirdiler. Sonra ona güneye doğru Cengiz Han'ın önünde eğilmesini emrettiler. Fakat o, ölmüş bir adamın suretinin önünde değil de, Batu'nun ve maiyetinin önünde eğilmek istediğini, çünkü Hristiyanların böyle bir harekette bulunamayacağını arz etti. O, sık sık tekrar edilen emre rağmen eğilmek istemeyince öldürüleceği bildirildi. O da ölmeyi tercih edeceğini söyledi. Başı vurularak öldürüldü. Bundan başka güneşe, aya ve ateşe taparlar ve saygı duyarlardı.¹²¹

¹²⁰ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 96.

¹²¹ Johann De Plano Carpini, **Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245–1247**, 35–37.

4.4.5. Yasa'da Ulaştırma Haberleşme Teşkilatı

Cengiz Han zamanında ticaret ve ulaşım alanında önemli gelişmeler oldu. İmparatorluğun sınırları genişledikçe, bilgi toplamanın ötesinde başka şeyler de yapması gerekiyordu; bu bilgiyi dağıtmalıydı. Emirler, kanunlar, bölgesel görevler ve askere çağırılma gibi şeylerin hepsi, uzak ve dağınık halkalara iletilmeliydi. Dört oklu mesajcılar artık yeterli gelmiyordu. Artık orduları her yerdeydi. Han'ın verdiği direktifleri getiren mesajcı, han tarafından yetkilendirildiğini belirten “paitza” takıyordu. Cengiz Han, paitzayı Çin seferinde keşfetti. Yaklaşık 7 cm uzunluğunda ucunda zincir için bir delik bulunan ve boynun çevresine dolanan bir plakaydı. Bunu taşıyanın rütbesi yükseldikçe paitza için kullanılan malzeme de o derece kıymetleniyordu (bronz, gümüş ya da altın). Haberciler sadece tahtalarını takıyorlardı. Malzeme ne olursa olsun bu paitza sahibine Han'ın temsilcisi olarak olağanüstü yetki veriyordu. Rusya'da bulunan bir paitzanın üzerinde şunlar yazılıydı: “ölümsüz gökyüzünün gücü, büyüklük ve ihtişamın sahibi emretmiştir. Emirlerle uymayanlar suçludur ve öleceklerdir.” Başka bir ifadeyle bunu taşıyana, sanki Han'ın kendisiymiş gibi itaat edilecekti. Yasa'da da her habercinin yolunu tamamlamak için istediği atı alabileceği belirtiliyordu. Bu emre uymayanlar, prens ve komutanlar dâhil, şiddetli bir şekilde cezalandırılıyordu. Mektup yerine ulaşmalıydı.¹²² İşte bu sebeplerle Cengiz Han mühim yollara memurların, habercilerin ve yolcuların seyahatini kolaylaştırmak için nöbetçiler dikti. Memur ve habercilerin at, araba ve yemeklerini bu yolların uğrağındaki ahali verirdi. Bu atları istihdam edebileceklerin kimler olduğuna ve bu konudaki uygulamaya dair Cengiz Han bir uygulama yaptı. Evvelden eşkıya sebebiyle Moğolistan'da seyahat pek güç idi. Cengiz Han'ın bu nöbetçileri sayesinde herkes emin olarak seyahat edebilir oldu.¹²³

Yasanın maddeleriyle korunan bu kurum Moğol imparatorluğu için çok önemli olan atlı ulak servisi “Yam” adını alıyordu. Cengiz Han, Yam'ı kurmaya 1206 kurultayından sonra başlamıştı. Bu tür bir servis fikrinin Çin'den alınmış olabileceği

¹²² Hollyn Conant, “Cengiz Han'ın Muharebe Ağı”, *Askeri Tarih Bülteni*, çev. İrfan Paksoy, XX, S:39, 190–192, 1995.

¹²³ M. Baron, C. D'Ohsson, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, *Moğol Tarihi*, 160.

düşünülmektedir. İstihbarat servisinin ulaklarının kullandığı rotalar üzerinde ulakların atlarını değiştirip yemek yiyerek dinlenebilecekleri bir dizi ara durak oluşturulmuştu. Bu noktalarda, Cengiz Han'a giden ya da ondan gelen ulakların ihtiyaçlarını karşılamak üzere atlar sürekli hazır tutulurdu. Yam'ın verimli bir biçimde çalışması, Moğol imparatorluğu içindeki sıkı disiplinle yakından ilgiliydi. Disiplin, büyük ölçüde güvenliği de beraberinde getiriyordu. Moğol İmparatorluğu büyüdükçe Yam da onunla birlikte büyümekle kalmadı, aynı zamanda yeni bir anlam kazandı. Artık imparatorlukta yaşayan herkes, gerektiğinde, Yam'ın çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutmakla yükümlüydü.¹²⁴ Yasada bu konuyla ilgili sulh ve nizamın temini ruhuna uygun olarak kurulma amacı "Nasıl ahalinin içi dolu testiler taşımak âdeti varsa, Han, hükümrân olduğu bütün kıtalarda, tüccarın başlarında altın yüklü olarak herhangi bir hırsızlık tehlikesi olmadan, dolaşmalarını temin edecek kadar emniyetin buralarda yerinde olması" şeklinde belirtiliyordu. Yam bu gayeye uygun olarak kurulmuştu. Her Yam'ın levazımı iki tümen tarafından temin edilirdi. Her Yam'ın atları, zahiresi ve yolcuları için de ayrıca yiyecek içeceği olması icap ederdi. Elçiler için bunlardan istifade etmek tabii olmakla beraber, yolcuların yardım istemesi yasaktı.¹²⁵ Yam'ın giderleri tümenler arasında taksim edilirdi. Her iki tümene bir Yam düşerdi. Tümenlerin nüfusuna ve sayısına göre gerekli kişileri temin ederlerdi. Bundan maksat, elçilerin güzergâhını uzatmamak, halkı ve askeri sıkıntıya sokmamaktı. Hayvanları koruma konusunda bu postacılar sıkı emirler verilmişti. Yıldan yıla eksikliklerin giderilmesi için bu posta menzillerinin raporları Han'a gönderilirdi. Yeni alınmış ülkeler ve bölgelere de aynı program uygulanırdı. Posta menzillerinin ihtiyaçlarını karşılamak için ayrıca halktan *kobçur* adı altında koyun vergisi alınırdı.¹²⁶

Bu yeni sistemde ulaklar günde 200–300 kilometre yol yapar hale geldiler. Bazen saatler boyunca fazladan kumaş parçalarına bürünmüş bir biçimde hiç durmadan at sürerlerdi. Bir mola yerine yaklaştıkları zaman gelişlerini zil çalarak

¹²⁴ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**i, çev. Serkan Uzun, 47.

¹²⁵ George Vernadsky, "Cengiz Han Yasası", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 123.

¹²⁶ Cuveyni, **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, 92.

duyururlardı. Sadece kısa molalar vererek 2000 kilometre yol kat eden ulaklar vardı. Mola yerlerine varıldığında, muhtemelen atların büyük bir kısmı ölüyordu.

Askeri ve sivil yöneticiler, nerede olurlarsa olsunlar, olağandışı gördükleri her olayı en hızlı bir biçimde Cengiz Han'a (sonradan da ardıllarına) bildirmekle yükümlüydüler. Yam sayesinde, hükümdar, imparatorluğunda olan biten her şeyden anında haberdar oluyordu. Cengiz Han'ın yaşamının sonuna doğru, Yam, hayranlık uyandırıcı bir örgüt haline geldi. Moğol imparatorluğu büyük ölçüde ve büyük bir hızla genişlediğinden, örgütün görevini tam anlamıyla yerine getirmeyi sürdürebilmesi için artan talepleri karşılaması gerekmektedir.

Servisin yeni kullanıcıları arasında yer alan yabancı elçilere bu konuda bazı öncelikler bile verilmişti. Başlangıçta Yam'ın mola yerlerini ücretsiz olarak kullanmalarına izin verilen tacirlerse bu hizmetin istismar edildiğini düşünen Büyük Han Möngke döneminde ücret ödemeye başladılar. Ancak rotalar üzerindeki güvenlikten hala ücretsiz olarak yararlanabiliyorlardı. Mola yerleri bazen yirmi kadar atın bulunduğu büyük yerleşkeler haline gelmişti. Büyük Han'ın ulakları için birkaç at daima eyerli bir biçimde hazır tutulurdu. Yam dünya imparatorluğu döneminde Moğolistan'ı ziyaret eden Avrupalı gezginleri de oldukça etkilemiştir. Carpini, Rubruk, Marco Polo ve Pordenone, gezi notlarında sıkça sözünü ettikleri bu servisin ayrıntılı tanımlamalarını vermektedirler. Moğolların dünya imparatorluğunun dayandığı ayaklardan biri olan Yam, günümüzde dahi olağanüstü bir organizasyon başarısı olarak görülmektedir.¹²⁷ Mesela Hive ve Kırım arasındaki yollar o kadar güzel tanzim edilmişti ki, herhangi bir tehlikeye maruz kalmadan seyahat mümkün olduğu gibi, üç ay kadar devam eden bu seyahat esnasında beraberinde hiç bir şey almaya da lüzum yoktu. Konak mahallerinde otel ve hanlarda bütün ihtiyaçların tatmini de mümkündü.¹²⁸

¹²⁷ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatih**i, çev. Serkan Uzun, 48.

¹²⁸ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuh**atı, 21.

5. YASA’NIN TOPLUMSAL ETKİLERİ

5.1. Yasa’nın XIII. Yüzyıllarda Toplumsal Etkileri ve Uygulanış Şekli

Cengiz Han yasaları Moğol toplumunun ilişkilerini düzenleyerek onları bir arada tutmuştur. Yasada toplumun her alanıyla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

Cengiz Han, imparatorluğuna düzen getirirken, ordusu için getirdiği disiplini uygulamıştır. Göçebe kavimlerin yaşantısının bir özelliği olan yağma ve hırsızlık yasaklandı, cezası da idamdı. Hırsızlıktan suçlu bulunan idam ediliyor ailesi ve mal varlığı da zarar gören aileye veriliyordu. Hiçbir sürü veya mal ortada kalmıyor, bulunduğu bölgenin idarecisine getiriliyor ve sonradan sahibine iade ediliyordu. Devletin içerisinde geçerli olan barış ve düzen aileye de uygulanıyordu. Zina ağır bir suç sayılıyor ve ölüm ile cezalandırılıyordu. Bu konuda ölüm cezası hem yakalanan kadınlara, hem erkeklere, hem de evli olmayan kızlara karşı uygulanıyordu. Ancak yabancı bir kavmin kadınları ile zinada bulunmak serbestti. Çünkü bu adet kavmin birliğini bozmuyordu. Moğolların arasında yalan söylemek de büyük bir suçtu. Cuveyni’nin naklettiği bir olaya göre iki Moğol askeri uyurken yakalandılar. Yargılarken de suçlarını itiraf ederek idam edildiler. Oysa anlatılanlara göre, suçlu olduklarına dair hiçbir kanıt olmadığı gibi, yalan söyleyerek çok kolay bir şekilde hayatlarını kurtarabilirlerdi. Bahar ve yaz aylarında suya girildiğinde fırtına çıkacağına inanılıyordu. Elbiselerin de yıkanılmasına izin verilmiyor, onların kişilerin üstünde eskitilmeleri gereğine inanılıyordu. Bozkır yasasına göre “yemek yiyen kişilerin arasına gelen birisi, izin istemeden sofraya oturabilirdi.” Ancak konukseverlik bazen kötü amaçlara alet edildi. Örneğin Cengiz Han’ın babası Yesügey, tatarların konukseverliğinden yararlanarak onlardan içecek istemişti. Ancak kendisini önceden tanıyan Tatarlar tarafından zehirlenmişti. Bu olaydan sonra Moğollarda yeni bir adet gelişti. Davet eden kişi, yiyecek içeceğe dokunmadan davet edilen kişi hiçbir şeye dokunmayacaktı. Bu kural “davet eden bir hükümdar, davet edilen de bir tutsak olsa bile” uygulanacaktı.

Cengiz Han, sadece kamu düzenini ilgilendiren konularda, göçebelerin yaşam tarzına karıştı. Göçebelerin arasında devamlı savaşların ve öç alma seferlerinin başlıca nedeni kadın kaçırmaktı. Ancak Moğol imparatorluğunun gelişmesinden sonra, kadın kaçırmak azaldığından hukuk açısından da sorunlar azaldı. Yasada cinayetle karşı da önlem alınıyordu. Müslüman yazarlara göre bir Müslüman'ı öldürmenin cezası ile bir Çinliyi öldürmenin cezası farklıydı. İki durumda da uygulanan vergi cezası Müslüman için daha fazlaydı. Öldürülen kişi bir başka kavme mensup olduğu takdirde, suçlunun mensup olduğu kavim cezalandırılmalıydı.

Moğolların arasında soyluluk çok önemliydi ve “Altın Hanedanı”na mensup olanlara özel uygulamalar vardı. Cengiz Han'ın bir biliğine göre: *“eğer ailemizden birisi bir yasayı ihlal ederse, o şahıs uyarılmalı, eğer ikinci kez bunu yaparsa biliğe göre cezalandırılmalı, eğer üçüncü kez suç işlerse Balzin-Kulzur denilen yere sürülmeli, döndüğünde aklı yerine gelecektir. Eğer yine iyi olmaz ise, zincire vurulup hapse atılmalı. Eğer serbest kaldığında aklı yerine gelirse, iyi durumuna dönmeli, eğer öyle değil ise, yakındaki ve uzaktaki akrabaları yanına gelmeli ve hakkında karar vermelidir.”* Tarhan konumunda olan biri için dokuz hüküm gerekiyordu. Eğer bir soylunun idam edilmesi gerekiyorsa da, bu kan dökülmeden olmalıydı. Üst yetkililere fiziksel cezalar uygulanamazdı. Cengiz Han, kendi muhafızlarını cezalandırma hakkına sahipti. *“eğer yasalara uymazlarsa, bundan haberim olsun”* diye emir verdi. Onların üstündeki hayat hakkını kendine sakladı. Suç işledikleri takdirde, onların idamına bizzat kendisi karar verecekti.¹²⁹

Cengiz Han imparatorluğu mecburi hizmet üzerine kurulmuştu diyebiliriz. Herkesin hususi vaziyetine göre terk edemeyeceği bir hizmeti vardı. Bu prensibi uygularken en önemli esas hizmette eşitlikti. Çalışmadaki eşitlik gıda için de geçerliydi. Yasa herhangi bir şahsın, elindekinin yarısını yanındakine vermedikçe, yalnız başına yemek yemesini menetmektir. Böyle müşterek bir yemekte, arkadaşlardan fazla yemek de yasaktı. Bazı müesseseler, içine giren şahısla birlikte, mecburi devlet hizmetinden ve vergilerden de olduğu gibi muaf tutuluyordu. Bu

¹²⁹ İhsan Dinç, **Cengiz Han**, 142–145.

zümre ve müesseseler muafiyetlerini kısmen dini sebeplere ve kısmen de doktorlar, teknisyenler ve ziraat erbabı gibi zanaatlarına borçluydular.¹³⁰

Toplumsal konularda yasada geçen bazı maddeler şöyleydi:

- Kaçan bir esiri kanunen sahibi olan şahsa iadeyi ve aksi takdirde ölüm cezasını gerektiren emirname.
- Moğol adetlerine göre bazı hayvanların muayyen kaidelere göre öldürülmesini gerektiren emirname.
- Suyu girmek ve suda çamaşır yıkamak gibi işlerle ilgili kaideler ve bazı durumlarda bunları yasaklayan emirname.

Bu son maddenin sebebi yıldırımın bir fırtına esnasında suya dokunmanın tehlikesi fikrinden olmalıdır. Pétis De La Croix bu konuda şöyle demiştir:

“Yıldırım ekseriya felaketlere sebep olduğu için, eski Moğolistan ve civar memleketlerindeki Moğolları o kadar çok korkuturdu ki, gürültüsünü duyar duymaz kendilerini ümitsiz bir şekilde hemen derelere ve göllere atarlar ve ekseriya boğulurlardı. Bu fevkalade korkunun kendisinin birçok iyi askerlerine mal olduğunu gören Temuçin, hangi sebeple olursa olsun, şiddetli bir ceza ile tehdit ederek askerlerinin suya yıkanmak üzere girmelerini veya kendilerini suya atmalarını menetti. Hatta gök gürlediği zamanlarda çamaşır ve elbiselerini yıkamaktan bile men edilmişlerdi.”

İmparatorluğun genişlemesi, teşkilatın ve sarayın idare edilmesi mecburiyeti daha muntazam bir vergi sisteminin kurulmasını gerektirdi. Büyük Yasa üzerinde iyi çalışılmış bir vergi nizamnamesini ihtiva ediyordu. Bununla ilgili Cuveyni şu bilgiyi vermiştir: *“Birçok memleketler ve kavimler Moğolların hâkimiyetine geçtikten sonra, bir nüfus sayımı yapıldı ve ahalinin askere alınması için on, yüz, bin kişilik zümrelere ayrıldı. Posta hizmeti, vergi mükellefiyetleri, hayvanlara ot ve saman, bundan başka arpa üzerine vergiler kondu ve bunlara da ilave olarak Kobçur mükellefiyeti*

¹³⁰ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 119–120.

getirildi. Bütün Moğol milleti Hanlarına her sene sürülerinden ve hayvanlarından, hazinelerinden, atlarından, koyunları ile sütünden ve hatta hallaç aletlerinden bile yardım edecektir. Vergi şekilleri hem nakdi hem de aynı idi. Bu mükellefiyetten başka ahali mecburi hizmete de tabidir. Harp dönüşü ordularına hükümdar için bir iş görmelerini emreder.” Önemli gelir kaynaklarından birini de harp ganimetleri teşkil ediyordu. Bilhassa imparatorluğun ilk yayılma devresinde bu kaynak, Moğolların milli gelirinin kesintisiz bir bölümünü oluşturmuştu.

Bunlardan başka Yasa herkesin birbirini sevmesini, gayrimeşru münasebete bulunulmamasını, hırsızlık edilmemesini, yalancı şahitlikten kaçınılmasını, alçaklıktan hazer edilmesini emrediyordu. Bunlara itaatsizliğin cezası ölüm olacaktı.¹³¹

Yasa'nın hususi hukuka ait vesikaları çok zayıftır. Bu, yalnızca eldeki parçaların azlığı ile değil, aynı zamanda bu gibi işlerin kabile örf ve adetleri ile tanzim edilmesi ve yasanın bunlara pek karışmaması ile de izah edilebilir.

Halk, büyük aile toplulukları halinde yaşamaktaydı. Bu aile toplulukları barışçıl bir birlik olduklarından üyelerin arasında kavgayı men ediyordu. Ancak bir aile, topluluğun üyelerinden birinin diğer aile toplulukları üyelerinden birine müdahalesi çok kere kan güdümüne sebep olabiliyordu. Bunun için kanun koyucu iç barışın devamı ve devlet gücünün zayıflamadan korunması amacıyla, karışıklık çıkarmayı en yüksek cezaların tehdidi altına koyarak, sükûn ve intizamı geniş ölçüde sağlayan; aileden başlayarak, bütünün korunması ana fikrine yönelik hükümler getirmiştir. Fertlerin menfaatine hizmet eden intikamın yerini, devlet tarafından kanunlaştırılmış olan ceza, bütünün menfaatine hizmet etmek ve suçu önlemek ve böylece sükûnu sağlamak yolunda şuurlu bir vasıta olarak almıştır.¹³²

Aile hukukunda izdivaca yönelik kanunlar da yapılmıştır. Bu kanunda erkeğe karısını satın alma hakkı verilmiştir. Birinci derecede akraba olduğu herhangi bir

¹³¹ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 123–125.

¹³² Curt Alinge, **Moğol Kanunları**, 51.

kızla evlenemez, fakat diğer bütün dereceler izdivaca müsaittir. Birden fazla kadın almaya ve kadınların serbestçe esir olarak kullanılmasına müsaade edilmişti. Aile reisinin ölümünden sonra oğul babasından kalan dul kadınlarla, annesi dışında, evlenebilir yahut bunları dışarıdan evlendirebilirdi. Erkek servetinin idaresi kadına aittir. Kadınlar bildikleri gibi alır ve satarlar. Erkekler bütün zamanlarını ava ve harbe ayırıp başka bir şeyle meşgul olmazlardı. Cengiz erkek evinin idare edilmesini kadına veriyordu.¹³³ Erkekler geçimlerini temin edebilecekleri kadar eş alma hakkına sahiptiler. Bunlardan bazılarının 10, 50 ve hatta 100 karısı vardı. Bir kardeşin ölümünden sonra diğer bir küçük kardeş veya akrabalarından diğer bir üye, onun karısıyla evlenmek zorundadır. Bu bize eski Türk toplumunda bulunan “levirat” kanunu hatırlatmaktadır.¹³⁴

Cariyelerden doğan çocuklar, tıpkı zevcelerden doğan çocuklar gibi meşru addedilirdi. Fakat zevcelerden doğan çocuklar, bilhassa ilk kadının evladı, baba tarafından en fazla hürmete mazhar olur ve ilk şerefler hep ona verilirdi.

Veraset meselesinde ise yasanın sadece örf ve âdeti teyit ettiği görülüyor. Aile reisinin ölümünden sonra mirası babanın çocukları arasında taksim edilir, en büyük oğul diğer oğullardan daha fazla hisse alırdı. Babanın evine varis olan en küçük oğlu oluyordu. Bırakılan mirasın hayatta herhangi bir mirasçısı olmasa dahi Han’ın intikal meselelerine karışmaya hakkı yoktu.¹³⁵ Bir kimse öldüğü zaman az olsun, çok olsun onun mirasına kimse dokunamazdı. Varisi varsa ona, yoksa yanında çalışanlara verilirdi. Moğollar çok kıymetli dahi olsa bir ölünün malını hazineye koymazlar ve bunu iyi saymazlardı.¹³⁶

Yasa: “*Ey babalar, oğullarınızın miras hisselerini gerektiği gibi onlara veriniz. Sonradan bir baba yoksul düşerse, çocuklarına ait hayvanların beşte birini istemek hakkına sahiptir.*”demektedir. Bu hüküm steplerde bir çeşit sosyal güvenlik fonksiyonu görüyordu. Bununla, yaşlı ve yoksul düşmüş kimselerin topluluğa yük

¹³³ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 128.

¹³⁴ Johann De Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245–1247*, 30.

¹³⁵ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 129.

¹³⁶ Cuveyni, *Tarih-i Cihanguşa*, çev. Mürsel Öztürk, 101.

olması önlenmek istenmiştir, denilebilir. Steplerde sık sık görülen kıtlıklar düşünülürse, bu madde çok önemli bir güvenlik tedbiri olarak gözükmektedir.

Bozkırda bir sürüden ayrılıp yabancı bir sürüye karışmış hayvanların hukuki durumu en önemli meselelerden biri idi.

- Sürüsünün içinde, yanlışlıkla karışmış yabancı hayvanlar bulunan malik, bu gibi hayvanların ölümünden sorumludur. Eğer sahibine haber verilmişse sorumlu değildir.
- Yabancı bir sürüye karışmış hayvanlar, dokunulmadan üç gün serbest bırakılmalıdır. Bu süre içinde yabancı sürünün maliki durumu bildirmek zorundadır. Kaybolan hayvan at ise, sürünün sahibi üç geçtikten ve ilgili mercie durumu bildirdikten sonra o ata binebilir. Zamanından önce bu hakkı kullananlar üç yaşında bir at vermek suretiyle cezalandırılırlar.
- Yolunu şaşırmış hayvanları bulan kişi, bu yoldaki niyetini bildirerek, bu hayvanları mevsimi olmasa da kırkabilir. Haber vermeden kırkarsa, beş hayvan vermek suretiyle cezalandırılır.
- Kaybolan hayvanların maliki, kendilerine inanılır tanıklar göstererek geri istemek hakkına sahiptir. Hayvan satış yoluyla iyi niyetli üçüncü bir kişiye geçmişse, sahibi hayvanın iyi kısmını, satın alan da kötü kısmını almak hakkına sahiptir. (burada iyi niyetli üçüncü şahısların, hayvanı geri isteyen asıl sahibine karşı tam bir şekilde korunmadığını görmekteyiz.)
- Yabancı bir sürü içinde bir yıldan fazla kalmış olan yolunu şaşırmış hayvanların sahibi, hayvanları geri verilirken yabancı sürünün sahibine hayvanların bakımı karşılığı olmak üzere şu ödemelerde bulunur: 3–9 hayvanda 1 hayvan; 10'dan fazla hayvanda, her 10 hayvan için 2

hayvan. Eğer üçten az hayvan bahis konusu ise, bir ödemede bulunmak zorunluluğu yoktur. Kaçıp gelmiş olan hayvanların kendi hayvanları ile çiftleşmesinden doğan yavruların yarısı sürünün sahibine aittir.

Görüldüğü gibi yasa, kaybolmuş hayvan ve bunların geri alınması meselesine çok önem vermiştir. Çünkü bozkırda hayvan sürüleri, göçebe insanının en değerli malıdır. Bu gibi durumlarla sık sık karşılaşıldığı için, iç barışı sağlamak ve devam ettirmek bakımından da ayrıca önem taşımaktadır.¹³⁷

Yasada ticaret hukuku ile ilgili de maddeler vardı. Mal alıp da iflas eden, sonra yeniden mal alıp da iflas eden, sonra bir daha mal alıp da yeniden iflas eden her şahıs, üçüncü iflastan sonra ölüme mahkûm edilecektir.¹³⁸

Tatar kavimleri arasında yöneticilerin kötülük ve intizamsızlıklarını Cengiz Han, şiddetli kanunlarla yasakladı. Diyordu ki: *“Benim saltanat zamanımdan evvel her yerde hırsızlık ve ırza tecavüz pek çok idi. Çocuklar ebeveynine, küçükler büyüklerine itaat etmiyordu. Zevcin zevcesine itimadı yoktu. Zevcenin zevce itaati yoktu. Zenginler fakarlara yardım, aşağı tabaka üst tabakaya hürmet etmiyordu, haydutlar cezalandırılmıyordu. Fakat ben Tatar kavimlerini saltanatım altında topladığım zaman ilk yaptığım şey, intizam ve adaleti tesis etmek oldu”*. Cengiz yasasına göre katil, hırsız, zina eden, luti ve ırza geçenler idam edilirdi.

Yedine emanet edilen paraya üçüncü defa hıyanet eden; firari esirlere yahut mezkûr eşyaya yataklık eden, birinin savaşta kaybettiği silah veya bir şeyi bulup da sahibine vermeyen, başkasına zarar vermek için sihre müracaat eden, iki kişi kavga ederken görüp bunlardan birine yardım eden de idam edilirdi.

Zanlının cinayetini bizzat itiraf etmesi lazım idi. itiraf ettirmek için işkenceye müracaat ederlerdi. Çaldığı şey ehemmiyetsiz ise hırsıza dayak atmakla iktifa ederlerdi.

¹³⁷ Mahmut Arslan, **Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, 89–91.

¹³⁸ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 129.

Cengiz Han, kanunlarının birkaç maddesini Tatarların batı kanaatlerine hasretti. Tatarlar birçok şeylerin meymenetsiz olduğuna yahut gök gürlmesine sebep olduğuna inanıyorlardı. Bununla birlikte Cengiz böyle “İyi olmayan” şeyleri kanun ile men ettiriyordu. Su içine veya kum üstüne bevl etmek, ateşin, sofranın ve çanağın üstünden geçmek, ellerine akarsu içine sokmak (akan sudan suyu bir tas ile almak lazımdı) ve üst elbiselerini yıkamak yasaktı (eskiyince kadar giymek lazım idi). Cengiz Han, hiçbir şeye kirli ve pis denilmesini istemezdi. Ona göre her şey temiz idi. Cengiz Han yasası, misafirperver olmayı emrediyordu. Her kim sofraya gelirse reddolunmazdı. Sofraya oturunca, misafir ev sahibinden pek aşağı tabakada olsa bile, ev sahibinden evvel elini yemeğe uzatacaktı.¹³⁹

Zinanın cezası idamdı Zaniyi yakalayanın öldürmeye hakkı vardı. Cengiz Han’ın müdahale etmediği, bağırıp çağırmayı ağız kavgaları etmeyi men etmişti. Casuslar, yalancı şahitler, büyücüler idam edilirdi. Cengiz Han, Moğolların çok sevdikleri içki için şöyle derdi: “*Ayda üç defadan fazla içmemeğe çalışmalıdır, bir defa içmek daha iyidir, hiç içmemek bundan daha iyidir, fakat böyle bir adam bulmak mümkün değildir.*”¹⁴⁰

Sertliğine az alışılmış bu kanunlar yanında, temizliği ve hoşgörülüğü hayretler uyandıran yumuşak yasalar da vardı. İnsan sözü mukaddes bir şeydi. Bir insan kendisi bizzat suçlu olduğunu itiraf etmediği sürece suçlanamazdı. Doğruluk Moğolların başlıca vasıfları idi. Çoğunlukla suçluların kendileri Han’ın huzuruna çıkarak suçlu olduklarını kabul ederlerdi. Yalan yere yemin edenin veya küçük bir kıza tecavüz edenin bir eli veya bir ayağı kesilirdi. Hırsız çaldığı şeyin değerini dokuz katıyla öderdi. Hayvan çalan hırsız idam edilirdi. Gününden evvel çocuk doğmasına veya düşmesine sebebiyet veren, çocuğun ayı kadar hayvan ödemeye mecbur tutuluyordu. Görevleri sırasında sarhoş olan haberciler ölümle cezalandırılıyordu.¹⁴¹

¹³⁹ M. Baron, C. D’Ohsson, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 160–161.

¹⁴⁰ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhatı**, 22.

¹⁴¹ Manole Neagoe, **Üç Bozkırlı Atilla-Cengiz Han-Timur**, Müstecip Ülküsol, 173.

Saray ve ordunun kışın yiyecek bulabilmesi için, mart ve ekim ayları arasında geyik, ceylan ve bunların benzeri olan hayvanların avlanması yasaklanmıştı. Bu Moğol ordusu ve sarayın gıda ihtiyacının halkın kesesine, bahçesine ambarına ve ağılina dokunmadan ormandan toplanması anlamına geliyordu. Bunun karşılığında halktan istenen tek şey ava çıkmamak fedakârlığı idi.

Harbe gitmeyenlerin yapı ve yol işlerinde, bir gün de Han'ın hizmetinde çalışmalarını gerektiren yasa ile bir kısım Moğol savaşırken bir kısmı da yol yapımı, duvar yapımı gibi işlerle uğraşıyordu. Han'ın hizmetinde çalışmaları ile de, Han, her kabile hakkında bilgi sahibi oluyordu.

Başkasının kölesini efendisinden izin almadan kendi hizmetinde kullananlar idam olunuyordu. Kaçan bir köleyi gören onu efendisine götürmeye mecburdu. Götürmeyenler idam olunurdu. İhtilas yapan mal memurları idam olunurdu. İhtilas ufak ise suçlu Han'ın huzuruna çıkarılıyordu. Çalınan şey önemli ise hırsız idam olunuyordu. Önemli değilse, 7 ile 700 arasında sopa vurulurdu. Asilzadeler ve Tarhanların aynı suç dokuz defaya kadar affedilirdi.¹⁴²

Moğolların suya girmeme adetleri Cengiz Han'dan sonra da devam etmiştir. Cuveyni bununla ilgili şöyle bir hikâye nakletmektedir: *“Bir gün Ögedey Kaan, Çağatay ile avdan dönerken bir Müslüman'ı gün ortasında suya girip yıkanırken gördü. Yasalara uyma konusunda çok duyarlı olan ve yasadan en ufak bir sapma gösteren kişiyi ölümle cezalandıran Çağatay bu durum karşısında çok öfkeleni. Onu hemen orada öldürmeye kalkması üzerine Kaan, bugün vaktimiz yok, hem de yorgunuz. Bu adamı tutuklayıp yarın yasayı çiğneme gerekçesini öğreniriz diyerek Çağatay'ı sakinleştirdi. Çağatay'ın duymayacağı bir şekilde muhafız komutanına o adamın suya girdiği yere bir baliş gümüş bırakmasını ve onun sorgu sırasında geliri az kalabalık ailesi olan bir adam olduğunu onu suya düşürdüğünü, çıkarmak zorunda olduğunu, bunun için suya girdiğini söylemesini tembihlemiştir. Ertesi gün suçlunun huzur getirilip sorgusunun yapılmasını emretti. Suçlunun onun tembihlediği şekilde ifade vermesi üzerine onun ileri sürdüğü gerekçeleri yerinde buldu. Bir adam*

¹⁴² Necati Kotan, **Cengiz Han**, 97–98.

gönderip sudan balişi aldırttı. Daha sonra “ hangi insan bizim yasalarımıza ve hükümlerimize karşı gelme cesareti gösterebilir ve onlardan bir kıl kadar sapabilir? Bu fakir ve zayıf adam çaresiz kalarak kendini bir baliş gümüşe feda etmeye kalkmış” dedikten sonra ona bir baliş daha vererek bundan sonra böyle bir iş yapmaması konusunda onu uyardı.” Bu hikâyede aynı zamanda Ögedey Kaan’ın ne kadar cömert bir insan olduğunu da görmekteyiz.¹⁴³

Moğollarda hayvanların kanını dökmeden öldürme âdeti vardı. Bilhassa kurbanların gırtlaklarına basarak boğmak suretiyle hareket ediyorlardı. Bu âdetin bugünkü Moğollar arasında da hala mevcut olduğu bilinmektedir. Cengiz Han yasasının bir maddesinde bu şöyle tarif edilmiştir: “bir hayvan yenmek için öldürülürse, ayaklarını bağlamak, karnını açmak ve kalbini elle hayvan ölünceye kadar sıkmak lazımdır. Ancak bu takdirde eti yenir. Eğer bir kimse hayvanı Müslümanların kestikleri gibi keserse idam edilmelidir.” Moğol sülalelerinde, hükümdar ailelerine mensup şahsiyetlerin öldürülmesinde kan dökmeme esasına riayet ediliyordu. Bu kaide küçük bir hükümdar mahiyetinde olan yani asil bir kandan gelen büyük kabile reisleri için geçerli olduğu gibi devletlerin başındaki hükümdarlara da uygulanıyordu. Cengiz Han, şaman Kökçü’yü keçeye sardırarak yerden yere çarpmak suretiyle öldürtmüş, yani kanını akıtmamıştı. Cengiz’in meşhur bir şamanı öldürtmek hususunda da bu kaideye riayet etmesi gösteriyor ki, öldürülecek şahısta bir Kutsilik tasavvur edildiği zaman, kan dökmek lazımdır. Onlara göre kurbanlık hayvan mukaddestir ve kanı yere dökülemez. Aynı suretle hükümdar sülalesi de mukaddestir. Bu kutsiyetten dolayı hanedan efradının kanı da yere dökülemez.¹⁴⁴

Moğol toplumunda kadınlar diğer toplumlara göre daha serbestti. 13. asrın sonuna kadar peçesiz gezerlerdi. Yüksek mevkide bulunanların kadınları her zaman hususi çadırlara sahiptiler. Bu çadırlarda kendilerine bırakılan para ve eşyayı istedikleri gibi kullanırlardı. Bir hükümdarın kadınlarının beyaz abadan yapılmış çadırları, hükümdarın ikamet ettiği yerin yakınında bulunurdu. Bu çadırlar kadın

¹⁴³ Cuveyni, **Tarih-i Cihanguşa**, çev. Mürsel Öztürk, 197.

¹⁴⁴ Mehmet Fuat Köprülü, “Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi**, 73–78.

ölünce kaldırılmaz büyümüşse oğul ve kızlarına, yoksa diğer kadınlara bırakılırdı. Kadınlar işlerin yürümesi hususunda küçümsenmeyecek bir nüfuza sahiptiler. Bu nüfuzun büyüklük derecesi o kadının şahsına göre değişirdi. Ama umumi toplantılarda kadınların söz söylemeleri veyahut hiç değilse nasihatte bulunmaları yasak edilmişti. Cengiz Han, vasıtasıyla erkeğin bütün teçhizatından mesul tutulan kadınlar koca, soy, sop ve çocuklarının huzur ve istirahatlarını temin etmekle mükelleftiler. Kadın kürk ve diğer elbiselerin hazırlanmasında, kundura, çizme, koncu ve diğer deri eşyanın imalinde çalışırdı. Develere yük yükletirler, arabaları sürerler ve mesela hayvan yetiştirme gibi iktisadi hayata mutlak surette iştirak ederlerdi. Hükümdar kadınları bir muharebe başladığı zaman, kocalarına yolun bir parçasına kadar refakat ederlerdi. Ceza kanunu karşısında kadınlar, erkeklerden pek de ayırt edilmezdi. Büyü yapmak ve kocalarını zehirleyerek öldürmek gibi hallerde kadınlara da ölüm cezası verilirdi.¹⁴⁵

Cengiz Han'ın veya çocuklarının zamanında Moğolistan'ın merkezine varmış olan Marco Polo veya diğer Avrupalılar, yasaların dikkat ve titizlikle yürütüldüklerini tespit etmişlerdir. Bu seyyahlardan biri şöyle yazmış: *“Moğollar hâkimlerini herhangi diğer milletten daha fazla ve daha büyük bir güvenle dinliyor ve sayıyorlar. Hiçbir zaman ne sözle ve ne işle yalan söylemiyor ve aldatmıyorlar. Ararında pek seyrek kavga ediyorlar. Münakaşaları, çatışmaları ve hele cinayet yaptıkları hemen hemen hiç görülmemiştir. Hiçbir yerde hırsız yankesici yoktur. Bu sebepten zenginliklerinin ve eşyalarının bulundukları çadırları, evleri ve arabaları hiçbir zaman kapalı ve kilitli değildir. Sürüsünden ayrılıp başka taraflara giden bir hayvanı bulan bir kişi, ya kayıp hayvanları bulmakla mükellef subaya getirip teslim eder yahut ona elini sürmez. Moğollar kendi aralarında naziktirler. Besin maddeleri az olduğu halde bunları aralarında cömertlikle paylaşırlar.”*¹⁴⁶

Yasa'nın uygulanması için, yani bir dava söz konusu olduğu zaman mahkeme heyeti toplanırdı. Mahkemeler Han'ın, Moğol büyüklerinin ve yüksek dereceli memurların havale ettiği davalara bakan Devlet Mahkemesi ve bir de normal

¹⁴⁵ Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür**, çev. Cemal Köprülü, 431–434.

¹⁴⁶ Manole Neagoe, **Üç Bozkırlı Atilla-Cengiz Han-Timur**, çev. Müstecip Ülküsal, 174.

davalara bakan mahkeme olmak üzere iki türlü idi. Yüksek Mahkeme'nin hâkimleri Moğol şehzadeleri veya güvenilir Noyanlar arasından seçilirdi. Son karar mercii Han idi. Büyük Han'ın tayin ettiği yargucilerin en büyüğü Karakurum'da oturur ve “Yeke Yarguci” olarak görevini sürdürürdü. Doğudaki ve batıdaki Moğol devletleri ile eyaletlerde görevli olan yarguciler yeke yargucinin emrinde görev yaparlardı. Ayrıca tabi hükümdarlar da devletin emniyetini tehlikeye sokan şahısları yüksek mahkemeye şikâyet edebilirdi ve böylece merkeze karşı güvenlerini ispat etmiş olurlardı. Yine Büyük Hanlar önemli kararlar arifesinde hanedana mensup şehzadelere danışırlardı. Buna benzer bir davranışa 1265 yılında Kubilay, kardeşi Arık Buğa hakkında karar verebilmek için Hülagü ve Berke'ye danışmıştı. Mahkemeler Han'ın af yetkisi saklı kalmak kaydıyla, karar verirlerdi. Bunun dışında bir de başında Noyanların ve sonraları sivil memurların bulunduğu normal mahkemeler bulunuyordu. Moğollar bitikçi veya diğer memurların tayininde Moğol-yabancı ayırt etmemişler, bilgi ve liyakati esas almışlardır. Fakat yarguci tayininde oldukça hassas davranmışlar ve Moğol olmasına dikkat etmişlerdir.

Cengiz Han'ın emri ile yasayı uygulayan ilk yeke yarguci Şigi Kutuku olmuştur. Yasayı mavi mürekkep ile beyaz kâğıda Cengiz Han'ın isteği üzerine onun kaydettiği bu emirleri, uygulama görevini de yürüttüğü kaydedilmektedir. Cengiz Han, Şigi Kutuku'nun suçlarının dokuz defa affedileceğini, ganimet paylaşılırken, diğer kardeşleri ile eşit hakka sahip olacağını da söylemiştir. Bu imtiyazları vermesini “*Mengü Tanrı'nın verdiği güçle bütün ulusu idarem altında toplarken, sen benim gözüüm ve kulağım olmuştun*” demek suretiyle açıklamakta, hizmetlerinin karşılığı ve sadakatının mükâfatı olarak da görevi ona layık görmüştür.¹⁴⁷

Adalet meseleleri ve mahkemelerin teşkili, Cengiz Han tarafından klan reislerine, dini müesseselere, ticaret loncalarına ve mahalli idare adamlarına bırakılmış olduğu görülmektedir. Han'ın kalanına mensup aza arasında çıkan ihtilaflara, bu klanın ihtiyarları tarafından teşkil dilen büyük divan bakardı. Onlardan birisi Yasa'yı ihlal ederse, ilk iki keresinde klan ihtiyarları tarafından yalnızca ihtara

¹⁴⁷ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri**, 131.

maruz kalırdı. Üçüncü defa aynı harekette bulunursa, uzak bir yere sürülürdü. Bununla da yaptığından pişman olmazsa, tövbe edinceye kadar hapse atılırdı. Yine pişman olmazsa klan meclisi toplanır kaderini tayin ederdi.

Cengiz kendisinin kabul ettiği kanunların olduğu gibi kalmasını istiyordu. Kendisinden sonra gelenleri, devlet batmadıkça, kanunlarını olduğu gibi muhafaza etmeye teşvik etmişti. Oğlu Çağatay “Yasa Muhafızı” ismini almıştı. Her yeni Han, bütün imparatorluk üstünde olsun, kendi eyaletleri dâhilinde olsun, saltanat icrasına başlamadan evvel, Yasa’nın muteber olduğunu kabul etmek zorundaydı. Cengiz Han’ın halefleri, her sene her mıntikanın yüksek memurlarının iştirak ettiği bir heyet, Cengiz Han’ın kanından kimsenin o sene zarfında Yasa’yı ihlal etmediğini tespit ederdi. Bu suçu işlemiş olan herhangi bir hükümdar hal’edilirdi. Altın ordu’nun Han’ı Batu’nun en önemli emri: *“Yasa’yı ihlal eden başını kaybeder.”* hükmü olmuştu.¹⁴⁸ Cengiz Han, oğullarını ordu komutanlığına tayin ederken şöyle söylemişti: *“Cürümleri görülenleri bizzat tecziye etmeyiniz, çünkü siz geçsiniz; onlar yaşlı başlı adamlardır. Bana sorunuz. Ben bulunmazsam, istişareler üzerine kanuna tevfikân cezalandırınız, cürümün zahire ihracı için mesai sarf ediniz ki, mücrim cürümünü itiraf etsin ve cezanın kin ve ihtiras sevkiyle değil kanunen tayin edildiğini görsün”*.¹⁴⁹

Memleket muayyen mıntikalara ayrılmış olup, buralarda Daragon adında bir askeri vali bulunurdu. Daroganların “yemen” adı verilen kalem odası ile tahrirat odası vardı. Kalem odalarında umumiyetle Uygur Türkleri çalışırdı. Bunlara “yam” adı verilirdi. Şimdinin vilayet umumi kâtiplerinin mevkiinde olan yamlar, çok sert ve yasayı harfiyen tatbik eden kişilerdi. Casusluğun kol gezdiği Cengiz Han Asya’sında yamlar, aynı zamanda pasaport işleri ile de meşgul olurlardı.¹⁵⁰

¹⁴⁸ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, 129–130.

¹⁴⁹ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı*, 22.

¹⁵⁰ Necati Kotan, *Cengiz Han*, 96–97.

Cengiz Han'ın emrinde özel bir mahkeme vardı. Bu mahkeme Moğol asilzadelerinin, prenslerinin ve devlet memurlarının işledikleri suçla ilgilenirdi. Bu arada Han'a karşı isyan edenler de bu mahkemede yargılanırlardı.¹⁵¹

Asilzadelerden birisi suç işlediği zaman Han, onu cezalandırmak için hizmetçisini bile gönderecek olsa, suçlu asilzade gelenin önüne diz çökecek ve hükümdar tarafından verilen ceza neyse infaz edilinceye kadar o vaziyette kalacaktı. Han bir meselenin halli için bütün asilzadelerin doğrudan doğruya kendisine müracaat etmesini istiyordu. Bunun tersi hareket edenleri ölümle cezalandırıyordu.¹⁵²

Cengiz Han, yasaının ahkâmını tatbika sert mizaçlı olan Çağatay'ı memur etmişti. Cengiz haleflerine: *"Benim kudret ve şevketimi arttıran ve takviye eden yasa'yı takip etmezseniz ve bilhassa sıkı bir itaat siyasetini tutmazsanız imparatorluk derhal sallanır ve çok geçmez tepesi aşağı gider, o vakit Cengiz Han'ı ararsınız."* derdi. Keza Cengiz: *"Benim torunlarım altın işlemeli elbise giyecekler, enfes yemekler yiyecekler, en güzel atlara binecekler, genç ve güzel eşler bulacaklar, fakat bunlara kimin sayesinde nail olduklarını düşünmeyecekler."* diye tasalanırdı.¹⁵³

Yasa'dan anlaşıldığına göre cezanın uygulanmasındaki esaslı gaye, suçlunun bertaraf edilmesidir. Bu itibarla, ölüm cezası kanunda baştanbaşa esaslı bir rol oynuyordu. Yine yasada ceza şekli olarak hapis, sürgün ve rütbe düşmesi uygulanmaktaydı. Aynı zamanda yalnızca suçlunun cezaya çarptırılmasıyla yetinilmediği, bazı hallerde karısının ve çocuğunun da mesul tutulduğunu görmekteyiz.

- Ölüm cezası aşağı yukarı her nevi suça karşı gösterilmiştir. Din, ahlak ve eski adetlere karşı yapılan ekseri suçların cezası budur. Devlete ve Han'a karşı yapılan hareketler için de aynıdır. Mülkiyete karşı bazı tecavüzlerle, üçüncü defalık iflas, hırsız cerimesini ödeyemediği takdirde at hırsızlığı da ölümle cezalandırılırdı.

¹⁵¹ Necati Kotan, **Cengiz Han**, 113.

¹⁵² Ralph Fox, **Cengiz Han**, çev. Rasim Göknel, 92.

¹⁵³ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 164.

- Sürgün ve hapis cezası Yasa'yı ihlal eden Han klanına mensup azaya tatbik edilirdi. Vazifesini iyi görmeyen her asker rütbesinin indirilmesi cezasına çarptırılırdı.
- Askeri inzibata karşı suç işleyen asker ve avcılar işkenceye maruz bırakılırdı.
- Bir cinayet olayında suçlu nakdi cezaya tabi tutulurdu.¹⁵⁴

5.2. Yasa'nın Cengiz Han'dan Sonraki Toplumlara Etkisi

5.2.1. Cuci, Altın Orda, Çağatay ve İlhanlı Devletlerinde Etkileri

Cengiz Han tarafından kurulan ve onun koyduğu prensiplerle idare olunan Moğol imparatorluğu, büyük kurucusunun ölümünden sonra, kırk yıl daha birliğini muhafaza etti. Cengiz kabilesinin hâkimiyeti ise, Moğol imparatorluğunun dağılışından sonra ortaya çıkan muhtelif devletlerde birkaç nesil boyunca devam etti. Bugünkü Moğolları idare eden feodal prenslerin çoğu Cengiz Han kabilesindendir. Bundan başka, Moğol imparatorluğunun harabeleri üzerine kurulmuş olan muhtelif devletlerin hayatına bu imparatorluğun hususiyetleri tesir etmiş ve Cengiz Han tarafından ortaya atılan teşkilat prensiplerinin izleri uzun zaman kalmış, hala da kalmaya devam etmiştir. Bütün bunlar onun teşkilatçılık kabiliyetlerini göstermektedir.¹⁵⁵

Moğol istilasını, vahşilerin hiçbir kanuna bağlı olmayan, düzensiz ve yalnız sayıca kalabalık oldukları için düşmanlarını yenen, kendilerine yabancı olan medeniyeti yakıp yıkmaktan başka hiçbir şey bilmeyen bir hareket şeklinde kabul eden görüşler Cengiz Han imparatorluğuna dair yazılan eserler sayesinde az çok çürütülmüştür. Göçebelerin yaşayışı, bütün serbestliğine rağmen, vahşi kavimlerin basit yaşayışından çok farklıdır. Bozkırda da zengin ve fakirler arasında fark vardır.

¹⁵⁴ George Vernadsky, "Cengiz Han Yasası", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, c.1, 127.

¹⁵⁵ Boris Y. Vladimirtsov, **Cengiz Han**, çev. Hasan Ali Ediz, 117.

Bunun sonucu olarak onlar arasında düşmanlık bulunmaktadır. Mülkiyeti, özellikle hayvan sürülerini dışarıdan gelecek düşmana karşı savunmak mecburiyeti vardı. Bu savaşlar ve buhranlar halkı bir han veya sülalenin idaresinde hareket etmeye zorluyordu. Bunun sonucunda büyük bir devlet kurmak ve hatta şartlar uygun olunca dünya hâkimiyeti fikrine düşüyorlardı. Bu düşüncüyü gerçekleştirmek için, han ya akın yapmak yahut da fetihlerde bulunarak medeni ülkelerin zenginliğini kendi tebaasına sağlamak zorundaydı.

Moğol hâkimiyeti meydana getirdiği Moğolistan üzerinde hiçbir tesir yapmadığı halde, Çin, İslam Asya'sı ve Rusya'da kuvvetli bir siyasi teşkilat kurmuştur. Moğollar birçok medeni devletleri ortadan kaldırarak Hindistan, Suriye ve Arabistan Yarımadası dışında bütün Asya ve Doğu-Avrupa'yı fethederek yeryüzünde benzeri görülmemiş en büyük imparatorluğu kurdular.¹⁵⁶

Cengiz Han, dört oğlundan her birine ülkesini uzaktan yakına doğru taksim etmiştir. Buna göre kardeşleri arasında yaş bakımından en büyüğü olan Cuci, ele geçirilen toprakların merkeze en uzak olan yörelerini alması gerekiyordu. Cengiz Han, batı seferinden dönerken, büyük oğluna İrtiş'ten İdil Nehri'ne kadar uzanan topraklar ile Harezm'in idaresini vermişti. Ayrıca onun toprakları batı yönünde daha sonra kazanılacak topraklara paralel olarak genişleyebilecekti. İkinci oğlu Çağatay Yasa'nın hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olarak kendisine Karahıtay Devleti'nin toprakları olan doğuda Uygur ülkesinden, batıda Buhara ve Semerkant'a kadar olan bölge verilmişti. Cengiz Han'ın sağlığında maliye işleri ile görevli olan üçüncü oğlu Ögedey ise, aynı zamanda veliaht idi. Balkaş Gölü'nün doğu ve kuzeydoğusu, İmil, Tarbaktay, Kara İrtiş ve Urungu bölgesi onun yurdu idi. Ailenin koruyucusu "Otcigin"i olan Tuluy'a babadan kalan ilk toprakların mirasçısı olarak, Onon ve Kerulen ırmakları arasında kalan toprakların idaresi verilmişti. Cengiz Han'ın ölümünden sonra, en küçük oğlu Tuluy, yeni kağan seçilinceye kadar(1227–1229)

¹⁵⁶ Wilhelm Barthold, **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev. İsmail Aka, 3–4.

saltanat naibliği yapmıştır. 1229 yılı içinde toplanan kurultayda veliaht Ögedey büyük kağan seçilmiştir.¹⁵⁷

Moğollar doğuda ve batıda zapt ettikleri topraklar üzerinde idari, askeri, yargı ve mali sistemlerini kurmuşlardır. Şüphesiz her sistemin dayandığı bazı temel prensipler vardır. Moğol nizamının kurulmasında Cengiz Han'ın kişiliği önemli rol oynamıştır. Ancak sistemin kurulduğu coğrafya ve uygulandığı toplumlardan etkilenmemesi de düşünülemez.

Moğol imparatorluğunun idare ettiği topraklar üzerinde daha önceleri Hun, Göktürk ve Uygur devletleri kurulmuş ve kendi dönemlerine hükmetmişlerdir. İşte, Moğol imparatorluğu etnik yönden tamamen ayrı olduğu Türk coğrafyasına girdikten, burada yaşayan insanları idaresi altına aldıktan ve hizmetlerinden istifade ettikten sonra etkilenmemesi mümkün değildir. Cengiz Han'ın kurduğu devletin Ön Asya'daki temsilcisi olan İlhanlı Devleti bir yandan kuruluş döneminde Moğol müessesleri aracılığıyla, diğer yandan da Ön Asya'daki Türk nüfusu içinde zamanla Moğol olma özelliğini de kaybetmiştir. Altın Ordu ve Çağatay devletlerinde bu değişme daha erken başlamıştır. Son iki Moğol devletinin kurulduğu coğrafyada Türk nüfusu daha yoğun ve etkin olduğu için değişme erken olmuştur.¹⁵⁸

Cengiz Han'dan sonra aynı hanedandan dört Moğol imparatorluğu ortaya çıktı. Çin Moğolları (Kubilay Hanedanı), İran Moğolları (İlhanlılar), Orta Asya Moğolları (Çağataylılar), Kıpçak Moğolları (Altın Ordu). Çin'deki Moğol İmparatorluğu'nun dışında diğer üç imparatorluk kısa zamanda Müslüman oldular.¹⁵⁹

Moğol hanlarının idaresi altında bulunan Orta Asya, İran ve Rusya'daki Altın ordu topraklarında Moğol tesiri çok kuvvetliydi. Bununla beraber bu tesir sadece bu bölgede olmadı. Suriye-Mısır Memluk İmparatorluğu, Moğol istilasından kurtulmuş olmasına rağmen bizzat Moğol devletini örnek alması ve Mısır'a göç eden Moğol

¹⁵⁷ Abdülkadir Yuvalı, "Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan'ın İdari Statüsü", **Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)**, II, sayı:1, 231, 1988.

¹⁵⁸ Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri**, 115.

¹⁵⁹ İhsan Dinç, **Cengiz Han**, 11.

mültecileri ve asker kaçakları vasıtasıyla derin surette tesir altına girdi. 13.asırda Mısır-Memluk emiri, onların askeri elbiseleri ve tepesi sivri şapkalarını giyiyordu.

Moğol tesiri Mısır'a olandan daha kuvvetli bir şekilde Anadolu'da kendini göstermiştir. Moğol süvarileri, İran'ı fethettikten sonra Anadolu ve Mezopotamya üzerine hücumla kalktılar ve buralarda saltanat süren Anadolu Selçukluları'na darbeyi indirdiler. Anadolu'nun büyük bir kısmı İran İlhanlılarına tâbi oldu. İlhanlıların memlekette tatbik ettikleri mali ve idari sistem iş gördü. Bu sistem Anadolu beyliklerinin saltanatlarında kullanılmış ve Osmanlı devlet müesseselerine belirli ölçüde tesir etmiştir.¹⁶⁰

Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğol imparatorluğu 4 hükümdar arasında paylaşıldı. Kubilay'a kadar gelen Moğol imparatorları şunlardır:

Cengiz Han (1206–1227)

Ögedey Han (1229–1241)

Güyük Han (1241–1251)

Mengü Han (1251–1259)

Kubilay Han (1259–1294)

Cengiz Han'dan sonra Moğol imparatorluğunu yöneten bu hanlar, onun koymuş olduğu yasaları uygulayarak idareleri altındaki topraklarda yasanın etkilerini devam ettirmişlerdir.

İmparatorluğun bütünlüğünü Pekin'de Kubilay Han sağlıyordu. Yani Moğol imparatorluğu Cengiz'in ölümünden sonra hemen dağılmadı. Cengiz Han, getirmiş olduğu yasalarla, idaresine geçen ülkelere belli bir düzen getirmesini bilmişti. Harzem ve Çin ülkelerini alan ordular, değişik adetleri ve farklı inançları olan toplumlarla karşılaştılar. Moğollar Cengiz Han'ın fethetmiş olduğu yerler ile yetinmediler. Cengiz Han'ın büyük oğlu Çağatay, eski Karahıtay imparatorluğunu topraklarına kattı.

¹⁶⁰ Bernard Lewis, "İslam Devlet Müessesesi ve Telâkkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, çev. Salih Tuğ, II, S.2–4, 221.

Çinli tarihçiler bu fetihlerin olumlu olduğunu, sınırların ortadan kalktığını, batı ile doğu arasında kültür ve mal alışverişini sağlayan bir ortam yarattığını söylediler. Sovyet Rusya tarihçileri ise bu mirası olumsuz değerlendirdiler. İnsan kayıpları, gelişmiş uygarlıkların tahrip edilmesi, ele geçen ülkelerdeki insanların çöküşünü vurguladılar. Ancak Orta Asya göçebe kavimlerinin uygar ülkelere belli bir düzeni dayatmış olduğu gerçeğini kimse inkâr etmedi.

Cengiz Han yasaları ve otoritesi Moğol imparatorluğunda can ve mal güvenliği sağladı. Ticaret yollarının emniyeti sayesinde, uluslar arası ticaret de gelişti. Bu ticaret üst sınıfların lehine gelişti, halk da esnaflara destek sağlamak zorunda kaldı. Devletin ekonomisi de bundan çok zarar gördü. Esnaflar, lüks tüketim mallarının karşılığında zenginlik kazandılar, ülkeyi terk ettiklerinde de bunu yanlarında götürdüler. Paralı ekonomiye alışkın olmayan Moğollar esnaflara bağımlı oldular ve onlardan yüksek faizlerle para almak zorunda kaldılar.

Moğol uluslarının idari açıdan uluslara bölünmesi, imparatorluğun bünyesindeki merkezi güçlerin yetkisini arttırdı. Ulusun sınırları belirsizdi. Fetihler sayesinde belirlenecekti. Sınırlar hakkındaki anlaşmazlıklar, İlhanlılar ve Altın Ordu Hanları arasında savaflara neden olacaktı. Ögedey Han, Müslümanlara karşı sempati duyuyordu ve onları Uygur ve Çinli düşmanlarından korudu. Ögedey Han'ın ölümünden sonradır ki iktidar mücadeleleri başladı. Önce Altın Ordu'nun yöneticileri ve İlhan Gazan zamanında İlhanlılar Müslüman oldular. Moğol idareci sınıfında yabancılaşma başladı. Ulusun içerisindeki siyasi, ekonomik ve ideolojik çelişkiler dağılmaya yol açtı. Kubilay Han'ın zamanında kardeşi Arık-Böke ile olan savaşı Moğolları kamplara böldü. Kubilay Han otorite sahibi birisi olduğundan İlhanlılar üzerinde etkisini sürdürdü. Çağatay Han'ın ulusunda da Çin imparatorluğunun merkezi otoritesinin gücü görüldü. Altın Ordu da uzak konumundan dolayı ve yöneticilerinin İslamiyet'e geçmesi nedeniyle imparatorluk ile olan bağlantısını kaybetti.

Cengiz Han'ın ölümünden sonra, imparatorluk din savaşları ile de sarsıldı. Güyük Han Hristiyanlığı destekledi ve Müslümanlara baskı uyguladı. Hristiyanların

tahriri ile imam Harezmî adında bir İslam âlimini sorguya çekerek ona çok eziyetler ettirdi. Ama ertesi gün Güyük Han ani bir şekilde öldü. İranlı yazarlar bu ani ölümü Han'ın Müslümanlara karşı duydu aşırı düşmanlığına karşı Tanrı'nın bir cezası olarak yorumladılar. Çağatay Han da Moğol adetlerine bağlıydı ve Müslümanlara sıcak bakmıyordu. Çin'de Kubilay Han'ın Budist olmasından sonra, Budistler Tao tapınaklarını işgal ettiler ve kutsal kitaplarını yaktılar. Altın Ordu Han'ı Berke dini bağların kan bağlarından daha sağlam olduğunu iddia ederek Hülagü'ye olan düşmanlığını ilan etti. Altın Ordu'nun Hanları, Memluk Sultanları ile İlhanlılara karşı birleşince Kubilay Han, Müslümanların Çin'e sürülmeleri ile sonuçlanan bir siyaset izledi. Bunun tam tersi de 1295'te oldu. İlhan Gazan islamiyete geçtikten sonra Tebriz'deki Budist tapınak, kilise ve Havraların yıkılmasını emretti. Hulagu'nun Bağdat'tan ayrılmasından sonra Hristiyanlar katledildiler ve Budistler islamiyete geçmek zorunda kaldılar. Cengiz Han'ın bütün dinlere karşı hoşgörülü davranılması hakkındaki emrine uyulmaması, Moğollar arasında bölünme yaratmış ve Moğol imparatorluğunun dağılmasına sebep olmuştur.

Cengiz Han'ın kuralına en çok Möngke Han uymuştur. Möngke Han bu kurala o kadar uydu ki herkes onu kendi dininden sandı. Dini hoşgörünün yanında he bölgeyi kendi ulusal yapısına uygun olarak idare etmekten yanaydı. Bu yüzden sarayında her dinden ve milletten temsilciler vardı. Adil bir şekilde vergi alınmasından yanaydı. Bölgelerin idarecilerine vergilerin alınmasında yerel ihtiyaçları da göz önüne almalarını emretti.

Cengiz Han'ın İç Asya'daki seferlerinin İslam kültürü üzerine yıkıcı etkileri oldu. Birçok kentler yıkıldı, kütüphaneler yandı, zanaatçılar köle oldular ve köylüler firar ettiler. Moğol fetihlerinin Çin'de de yıkıcı etkileri oldu. Savaş yılları ülkeyi tamamen yoksul hale getirdi ve halkın esir düşmesine yol açtı. Cengiz ve Kubilay hanedanı zaman içerisinde Çinileşti ve Cengizogulları'ndan geriye kalanlar Moğolistan'a çekildiler. Budist oldular ve Moğolistan Cumhuriyeti'nin ilanına kadar Çin'in egemenliğinde kaldılar.¹⁶¹

¹⁶¹ İhsan Dinç, **Cengiz Han**, 151–157.

Moğol fetihleri Moğolların mukadderatından çok Türklerin mukadderatını etkilemiştir. Moğollar tarafından Moğolistan'ın batısında kurulan devletlerin dili yavaş yavaş Türkçe olmuştur. Ayrı küçük beyliklerden başka, Cengiz Han hanedanının hâkimiyeti altında Orta Asya'da, Güney Rusya'da ve İran'da üç büyük devlet vardı. Moğol devrinde her yerde Türk unsurunun güçlendiği göze çarpıyor. Hanedanların ve onların çevresinde toplanan askeri birliklerin Moğol kökenli olmaları sonucunda Moğol adları kullanan Türk boy, kabile ve ulusları olmuştur. Mongol veya Moğol adı her yerden daha uzun zaman Orta Asya'da devam etmiştir. Orta Asya'da kurulan devlette üstünlük, birtakım tereddütlerden sonra Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın çocuklarında kalmıştır. Çağatay Devleti'nin batı ve doğu olarak iki kola ayrılmasından sonra, Çağatay adı Türk unsurunun hâkim olduğu batı bölümü için saklanmış ve bu sırada XIV. yüzyılda ve daha sonra, devlet gücü Çağatay'ın çocuklarının elinden çıktığı halde Orta Asya'da oluşan Türk dili Çağatayca olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Doğu bölümünün göçebe ahalisi için Moğol, Çağatay'ın gerçek veya sözde çocukları olan hanların kaldıkları ülke için de Moğolistan adı yerleşmiştir. Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin çocuklarının hâkim oldukları Güney Rusya ve Altın Ordu'da Moğolların Türkleşmesi daha önce gerçekleşmişti. Özbek ve Nogay gibi Moğol hanlarının adlarıyla birtakım Türk ulusları oluşmuştur. Özbek bir ad olarak sonradan XV. Yüzyılda kullanılmaz olmuş ve yalnız merkezi Sırderya boyunda bulunan Orta Asya bölgelerinden biri için muhafaza edilmiştir. Ne var ki bu bölgenin hanları Özbek Han soyundan gelmiyordu. Timur zamanında yüksek bir kudrete erişen Çağatay Devleti, Timur'un çocukları zamanında Özbekler tarafından ele geçirildi. Timur'un Türkistan'dan sürülen çocukları kendileri için Hindistan'da yeni bir devlet kurmuşlar ve Çağatay adını da oraya götürmüşlerdi. Bundan sonra Balkaş Gölü, Özbekistan ve Moğolistan arasında sınır sayılıyordu.¹⁶²

Emir Timur, Mirza Uluğ Bey ve Ebû Said Mirza, Cengiz soyundan hanımlarla evlenerek han sülalesine damat olmuşlar ve (güregen) damat sıfatını taşımışlardı. Bunun yanı sıra Timur ve Uluğ Bey, Çağatay neslinden hanlar tayin etmişlerdi. Özellikle Emir Timur saltanatı boyunca faaliyetlerini bu hanlar adına yapmış, ancak

¹⁶² Wilhelm Barthold, **Türk-Moğol Ulusları Tarihi**, çev. Hasan Eren, 21–22.

bunlara gerçek bir hükümdar gibi davranılmamıştı. Tam tersine, bir hükümdarın görmesi gereken saygıyı daima Timur'un kendisi görmüştü.¹⁶³

Moğol istilası sadece siyasi açıdan değil, ilmi ve fikri açıdan da harabeye çevirmiştir. Hukuk tarihçileri, bu istiladan sonraki dönemi tam bir taklit devri olarak vasıflandırmaktadır. Önce İslam âlemini alt üst eden, sonradan ise Müslüman olan Moğolların eski örf ve adetlerini de birdenbire terk etmemeleri ve Müslüman olmalarına rağmen İslam hükümlerine aykırı bazı hükümleri ilk dönemlerde muhafaza etmeleri, çok önemli bir husustur. Sonradan tamamen Müslüman bir devlet haline gelen ilhanlılar, Tarhanlık ve ülüş(ikta) teşkilatını İslam'ın esaslarına uyacak şekle getirerek yaşatmaya devam etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen Moğol istilasından sonra kurulan ve Osmanlı Devleti'ne kadar hâkimiyeti elinde tutan bütün Müslüman Türk Devletlerinin hukuk sistemi yine İslam hukukudur.¹⁶⁴

Ebu 'I-Gazi Bahadır Han'ın rivayet eylediği gibi Cengiz'in bulaşıkları su ile yıkamağı men etmesi âdeti hala yürürlüktedir. Kalmuklar, bulaşıklarını kuru ot yahut keçe ile temizledikleri biliniyor. Etini yiyecekleri hayvanı öldürmek için ayaklarını bağlarlar, göğsünü yararak kalbini el ile koparırlardı. Hayvanları Müslümanlar gibi boğazından kesen kimse idam olunurdu. Bu adet, Pallas'ın rivayetine göre, bugün dahi Kalmukların nezdinde mevcut imiş.¹⁶⁵ Ögedey'in tahta oturunca ilk işi, Cengiz Han'ın ulu yasasının ahkâmına son derece itina olunmasını irade etmek oldu ve Cengiz'in vefatından beri vukua gelen mahkûmlara umumi af ilan etti. Çok sevdiği Yelu-Cu-tsay'ın teklifi üzerine, zabitlerin sınıflara ayrılmasına ve fetih olunan yerlerde ordu kumandanlarının zulüm ve istibdadını tehdide dair nizamname yaptı. O vakte kadar fetih olunan yerde kumandan, bir ferdi cezalandırmaya gerek görürse onu ailesiyle beraber imha edebilirdi. Bu yeni nizamname üzerine zanlılar hakkında tatbik edilecek birtakım muhakeme usulleri uygulamaya konuldu. Kumandan bu nizamnameyi dikkate almaya mecbur idi. Keza ilk defa olarak vergi nizamnamesi

¹⁶³ Hayrunnisa Alan, **Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular(1360–1506)**, 234.

¹⁶⁴ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, 109.

¹⁶⁵ M. Baron-C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 161–162.

yapıldı. Çinliler vergi olarak her sene para, ipek ve aynen mahsul; Moğollar ise sığır, koyun ve attan yüz adede bir adet verecekti.¹⁶⁶

İmparator Ögedey'in Çin dönüşünde, 1234 yılında kurultay toplandı. Ertesi sene, kurultayı yeni başkenti olan Orhun suyu kıyısında Karakurum'da topladı. Kurultay ilk ayını bayramlar içinde geçirdi ve imparator tahta çıktığından beri toplanan ganimetleri paylaştırdı.

Daha sonra kurultay fütuhat siyasetini ele alarak, hudutları daha da genişletme ve aynı zamanda bazı seferler hakkında karar verdi.

Yine aynı kurultay, yüz baş hayvandan bir başının ve on kilo mahsulden bir kilosunun vergi olarak alınmasına karar verdi. Bu vergiler yerli ahalinin refah haline sarf olunacak idi. Posta vazifesini gören habercilerin süratle gidebilmesini temin için imparatorluğun her tarafında, konak yerlerinde habercilerin emrine amade atlar bulundurulması kararlaştırıldı.

Han Çin'de iken, vezir Yelu-Çu-tsay fethedilen eyaletlerde verginin tarhını tanzim etmiş, Konfüçyus ve Çokung'un imparatorluğu idareye dair olan kanunlarını Ögedey'e bildirmişti. Bunlardan devlet idaresine dair usulleri temin edecek on sekizinin kabulünü hana teklif etmişti. Bu maddelerden biri memurların hediye almasını men ediyordu. Çin' de tesis olunan gümrükler her eşyanın kıymetinin otuzda birini ve fakat "Süs malı" diye şaraptan onda birini resm olarak alıyordu. Han fethedilen memleketleri zabitlerine dağıtmayı vaat etmişti. Fakat vezir Yelu-Çu-tsay, bunun gerek Han, gerek ahali için ne kadar uygunsuz olduğunu göstererek zabitlere, zahmetlerine bedel para, ipek kumaşlar ve başka kıymetli şeyler verilmesini öne sürdü. Bu sebeple çok kimseler Yelu Çu-tsay'a düşman kesildi. Yelu-Çu-tsay'ın vergi tarhı usulü gereğince ertesi sene gelen vergilerden (ipek kumaş ve para), Han o kadar memnun oldu ki Ye-lu-Çu-stay'ı o gün Çin Genel Valiliği 'ne tayin etti.¹⁶⁷

¹⁶⁶ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 172.

¹⁶⁷ A.g.k., 181-183.

Kabile aristokratları sınıfına mensup Tarhanların türlü hizmetler mukabilinde, angaryadan muaf tutulması ve harplerde elde ettikleri ganimetten, sürekle avlarında avladıkları avlardan pay vermemek hakkına sahip bulunmaları, dikkate şayan bir meseledir. Çünkü Moğollar arasında avda öldürülen hayvandan pay vermek âdeti mevcuttu. Avcıların vermek mecburiyetin oldukları bu paya şiralğa (yahut şiolğa) adı verildi. Bu eski kelime, Orta Asya da asırlarca hâkim olan Moğol unsurlarının tesiri altında Çağatay lüğatinde, bu kelimeyi “ganimetten isabet eden hisse” şeklinde tarif etmiştir.

Avda öldürülen hayvanlardan pay vermek âdeti Türkler arasında da mevcuttur. Kaşgarlı Mahmut’un verdiği bilgiye göre, Türkler elde ettikleri ganimetin bir kısmını hediye olarak verirlerdi. “Amuç” adını taşıyan bu hediyenin sürekle avlarında öldürülen hayvanlara da şamil olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. Nitekim bugünkü Kırgızlar arasında bu adet hala mevcuttur. Bu paya “souğa” ismi verilir. Bunun gibi, bu âdetin Altay Türkleri arasındaki adı “uçu”dur. Bu müşahedelere ilave olarak, şiralğa âdeti ile Türklerin karın atmak âdeti arasında derin benzerlik bulunduğu söyleyelim. Kaşgarlı Mahmut, “Divan-ı lüğat-it-Türk” adlı eserinde, bu adet hakkında önemli bilgiler vermiştir. Türkler arasında çok yaygın olduğu anlaşılan bu âdete göre, hayvan boğazlandıktan sonra, işkembesine nişan alınarak ok atılır. Vuran adam, hayvanın etinden bir parça almış.¹⁶⁸

Cengiz Yasası gereğince hayvanların karnını yarıp yüreğini koparmak lazım, kesmek yasaktı. Ögedey tahta yeni çıktığı zaman, “Hayvanları kesmenin yasa gereğince yasak olduğunu” ilan ettirmişti. Müslümanlar ise ancak boğazlanmış hayvan yiyebilirlerdi. Bir Müslüman bir koyun alarak evine getirdi. Bir Kıpçak bunun arkasına düşüp bu adamın evi üstüne çıkıp gizlendi. Müslüman koyunu boğazlarken inip Müslüman’ı yakaladı ve Han’a götürdü. Ögedey Müslüman’ı salıverdi ve Kıpçak’a: “Bir eve girmek yasaktır.” diyerek katletti.¹⁶⁹ Çağatay sert idi. Yasanın harfî harfine tatbikini dilerdi. Bunun içindir ki Cengiz Han Ona: “*Yasanın ahkâmını tatbike seni vekil bırakıyorum.*” demişti. Kangal Dağları’ndan

¹⁶⁸ Boris Y. Vladimircov, **Cengiz Han**, 58–59.

¹⁶⁹ M. Baron, C. D’Ohsson, **Moğol Tarihi**, 188–189.

Ceyhun'a kadar uzanan yerlerde oturan Müslümanlar Çağatay'ın şiddetinden şikâyet ederlerdi. Çünkü gündüzleri akan suda yıkanmak, abdest almak ve hayvanları keserek yemek yasa gereğince yasak idi, Yapanın cezası idam idi. Oysaki bunlar Müslümanlar için pek güç idi ve İslam Dini ile aykırı düşüyordu. Ögedey zamanında da Moğollarda baharın ve yazın akarsuya yıkanmaya girmek, ellerini sokmak, altın ve gümüş taslarla akarsulardan su almak ve yıkanmış çamaşırları yer üstünde kurutmak yasak idi. "Bunlar gök gürlemesine sebep olur." diyorlardı. Birinin üstüne yıldırım düşerse onun çadırı ve ailesi ayrı tutulur ve bu aileden hiç kimse üç sene geçmeyince saray hizmetine giremezdi.¹⁷⁰

Ön-Asya'da Moğol istilası dolayısıyla ülkenin tahrip edilmesinden ve kültürün tam bir çöküntüye uğramasından yakınmalarına rağmen birçok olaylar İran'ın gerek kültürel ve gerekse iktisadi bakımdan o zamanın dünyasında ilk sırada yer alıyordu. Moğol istilasından sonra da önemini koruyan yeni ticaret şehirleri kurulmuştu. Moğol hükümdarları dünyevi bilimleri, özellikle matematik, astronomi ve tıbbı teşvik ediyorlardı. İran'ın kuzey batısında mükemmel aletlerle donatılmış olan rasathaneler inşa edilmişti. Farsça olarak yazılan astronomiye ait eserler Bizans'ta Grekçeye çevrilmekte idi. Değişik milletlerden bir araya getirilen bilginlerin katılması ile çeşitli kavimlerin tarihi ananeleri Farsça olarak bir bütün halinde toplandı. Müspet bilimlerin ve tarih yazıcılığının gelişmesi, kültürel münasebetlerin Moğollardan önceki devre kıyasla genişlediğini göstermektedir.¹⁷¹

İlhanlıların ilk devirlerinde, Cengiz Han'ın kurduğu devletin bütün özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ancak bu devletin kurulmasından bir müddet sonra bu özelliğini kaybettiği görülmüştür. İlk hükümdarı olan Hulagu'nun Ön Asya'da kurduğu devlet nizamı, ana devletle bağına yaklaşık kırk yıl bozmadan devam ettirmiştir. Onun zamanında, Moğol hukuk sisteminin farklı olan tarafı, Hulagu'nun yanında Yasa Emiri veya Baş Yarguci'nin bulunmasıydı. Cengiz Han'ın uygulama ve emirlerini esas alan Moğol yasasına daha sonra Büyük Han olan oğul ve torunları da belirli ölçüde bazı ilaveler yapmışlardır. Moğol Devleti'nin doğu ve batıdaki temsilcileri de

¹⁷⁰ M. Baron, C. D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, 192.

¹⁷¹ Wilhelm Barthold, **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev. İsmail Aka, 5.

bu yasaya bağlı kalmışlardır. Dolayısıyla Hülagü ve ondan sonra İlhanlı tahtına çıkacak olan hükümdarlar da yasaya saygılı olmuşlardır. Hulagu'nun kurduğu yeni devletin yargı müessesesi, Büyük Hanlığa bağlı ve özellikle ilk zamanlar onun küçük bir modeli olmuştur. Ancak, zamanla merkezi otoritenin zayıflaması, Karakorum'daki saltanat mücadelesinin yoğunlaşmasına paralel olarak diğer kurumlar gibi yargı müessesesi de merkezle olan bağıını kesmiştir.¹⁷²

Cengiz Han, ölmeden önce yanında bulunan devlet erkânına ve kumandanlarına *“Her kim yasa ve yasun öğrenmeye heves ederse Çağatay’a uymakla görür”* demişti. Çağatay Han'ın yasa hususiyetindeki bilgi ve hassasiyeti babası tarafından takdir edilmekteydi. Çağatay Han'ın şiddetli bir yasa tatbikçisi oluşu, akisleri ve Müslümanlara olan tavırları, kaynaklarda anlatılmaktadır. Bunlardan bilhassa İslami usule göre hayvan kesimi ile kurban ve suyla yıkanmanın yasaya göre memnu oluşu; Türk-İslam İnanç ve kültürünün köklü bir yapıya sahip olduğu Türkistan da çok acı hatıralar bırakmıştı. Müslüman halk, ibadetlerini ve kurban kesimlerini şeriata uygun şekilde ancak gizli olarak yapabiliyordu.¹⁷³

Çağatay Han'ın en mühim devlet organı Toy idi. Diğer uluslarda kurultay adı ile bilinen bu meclisin Çağataylılar da Türkçe adı ile kullanılması çok dikkat çekicidir. Tarmaşirin Han, dört yıldır bu toplantıya gitmediği için ananeye ve yasaya karşı olmakla itham edilmiş ve bu münasebetle Hanlıktan azledilmişti. Çağatay Hanlığı teşkilatında en yüksek devlet vazifeleri arasında olan Yasa Emiri, Bitikçi, Al-Tamgacı ve Barsçı adı ile bilinen makamları işgal edenler de Toy'un tabii azaları arasında idiler. Yasa emiri yasa ve yargı işlerinin başı idi; Barsçı emir ise Av işlerinin tanzim ve tertibi işlerine bakardı. Av veya süre Avı adı verilen ve günlerce süren bu faaliyet, yasa gereği olduğu için çok mühim bir vazife durumundaydı.¹⁷⁴

Çağatay Hanlığında adli işlerin amiri, bilindiği üzere Yasa Emiri idi. Ancak yargı işlerini Yargucu adı ile bilinen hâkimler icra ederlerdi. İbn Battüta, Harezm ülkesinde gördüğü bir mahkeme heyetini şöyle anlatmaktadır: *“her gün vazife*

¹⁷² Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri*, 129.

¹⁷³ Mustafa Kafalı, *Çağatay Hanlığı*, 45.

¹⁷⁴ A.g.k. 53-57.

görmek üzere kendilerine ait daireye giden kadı, yanında Fakih ve Kâtibi ile birlikte bulunurken, Yargucuda sekiz kişilik maiyetiyle yine bu dairede bulunmaktaydı. Yargucu ümeradan bir zat idi. Muhakeme anında her iki heyette birlikte bulunurlar ve davanın şeriata ait olan kısmına kadı hükmeder, yasa ve töreye ait olan tarafına Yargucu hükmeder; neticede karar birleştirilirdi. Onların verdikleri hükümlerin metin ve adil olduklarını gördüm.” demektedir. Cuci Ulusu’na bağlı Harezmi ülkesi ile Türkistan şartlarının farklı olmayacağını düşünerek yargı işlerinin Çağatay Ulusu’nda böyle cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Ancak böyle bir mahkeme heyetinin teşekkülü, ulusta İslamiyet’in hâkim oluşundan sonra düşünülebilir. Başlangıç dönemlerinde ise bu işin Yargucu yardımcıları marifetiyle yürütüldüğünü söylemek gerekir.¹⁷⁵

Yasa’da bulunan Cengiz Han’ın mecburi hizmet nizamnamesi Moskof krallığının idaresine de nüfuz etmişti. Bu krallığı, bir bakımdan, Moğol imparatorluğunun bir çocuğu olarak telakki edebiliriz. Böyle bir sistem Rus âlimleri tarafından “serf sistemi” ismiyle kullanılmıştır. Bu kanunların en iyi tatbikat misali olarak, Altın Ordu Hanları’nın Rus kiliselerine vermiş olduğu muafiyetler (Yarlıklar) gösterilebilir. Bu fermanlar Rusya ruhban sınıfını gerek askeri hizmetten gerekse vergilerden affediyordu. Bu fermanlar her yeni Han’ın tahta çıkışında yenileniyordu. Bu fermanların bazılarında Yarlık’ın dayandığı kuvvet olarak doğrudan doğruya Büyük Yasa gösterilmektedir.¹⁷⁶

Rusya’da 250 yıl kadar süren Moğol hâkimiyeti Rus tarihine yoğun etkileri olmuştur. Bunun en büyük izlerini siyasi alanda görmekteyiz. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Rus yurdu ayrı knezliklere bölünmüş ve tam bir siyasi anarşi içindeydi. Hâlbuki Rus knezliklerinin önünde gayet muntazam teşkilatlı ve birlik arz eden büyük bir Moğol imparatorluğu ve sonraları Altın Ordu devleti vardı.

Rusya’daki Moğol hâkimiyetinin en önemli tesirleri iktisadi ve mali sahada görüldü. Rusya’da ilk defa olmak üzere vergi ve para sistemi düzene kondu. İstiladan

¹⁷⁵ Mustafa Kafalı, **Çağatay Hanlığı**, 65–66.

¹⁷⁶ George Vernadsky, “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, 119–120.

önce knezler, ancak köylü ahaliden vergi alırlardı. Şehirler bundan muaf tutulurdu. Hâlbuki Moğollar her iki zümre arasında ayırım yapmadılar. Herkes vergiye tabi tutuldu. Rusya’da tatbik edilen vergi sisteminin izleri zamanımıza kadar gelmiştir. Moskova Knezliği’ndeki ve sonraları Rusya ‘daki vergi sisteminin tamamıyla Moğol teşkilatının devamı olduğu bilinmektedir. Posta ve ulak teşkilatının da Rusya’ya Moğollar tarafından getirildiği biliniyor. Ticaret sahasında Moğollardan gelen sözlere Rusçada çok tesadüf edilmesi bu hususta Moğol tesirinin büyüklüğünü göstermektedir.

Moğol hâkimiyetinin Rusya için en önemli tesiri ise Altın Orda hanlarının bilerek veya bilmeyerek müdahaleleri sayesinde, Rusya’da Moskova etrafında toplanan, merkeziyetçi ve kuvvetli bir devletin meydana gelmesi olmuştur. Moğollar Rus ahalisinin diline, dinlerine ve kanunlarına dokunmadılar. Rus kiliselerine imtiyazlar verilmekle, Rus kültürünü muhafaza eden en mühim müesseseye gelişme imkânı verildi. Rus ahalisi ve Rus büyüklerine karşı sistemli bir şekilde imha siyaseti takip edilmedi. Moğol hanları, Moskova Knezlerini, adeta kendi vekilleri bildiler ve hükümler konusunda örnek olarak onlara yardımcı oldular.

Rusya’daki Moğol hâkimiyetinin Rusya’nın dış siyaseti bakımından da önemi büyüktür. Rusya Altın Orda’nın hâkimiyeti sayesinde, birçok defa batı komşularından kendini koruyabildi. Litvanyalıların ve Alman şövalyelerinin Rus arazisine giremeyişinde Moğol korkusu önemli rol oynamıştır.

Moskova knezlerinin saraylarında, yaşayış ve düşünüş tarzlarında Moğol hanlarını taklit ettikleri görülüyor. Askerlik, vergi, avcılık ve elçilik seremonilerinde ve diğer birçok hususta Moğol müesseseleri örnek alınmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, 135–138.

6. SONUÇ

Cengiz Han'ın çıkarmış olduğu yasalar istila ettiği her yerde etkisini göstermişti. Bu kanunlar tüm göçebelerin örf ve âdet hukukunu içine alıyordu. Bir millet haline getirdiği Moğolların ilk yazılı hukuku bu yasalardı.

Hali hazır Moğol kanunları birçok noktadan Cengiz Han'ın kanunlarına benzer, bundan dolayı bu kanunların Çinliler tarafından kendilerine göre yasadan iktibas edilmiş olması muhtemeldir. İhtimal ki Çin'de ve Moğolistan'da yasanın nüshaları bile vardır.¹⁷⁸

Birkaç kuşak boyunca, Altın Klan'ın bölündüğü çeşitli kollar, imparatorluk içinde varlıklarını korudu. Ancak uluslar gelişip birbirlerine olan bağımlılıkları azaldıkça bu dev imparatorluk yavaş yavaş çatırdamaya başladı. Cengiziler'in çeşitli kolları birbirine düşman oldular. Yine de bu birbirinden bağımsız ulusların hepsinde, Cengiz Han'ın yerleştirdiği kurumlar ve kurallar bütünü uzun bir süre daha uygulanmaya devam etti. Bu durum onun organizasyon gücünü göstermektedir.

Zamanla, Cengiz Han'ın istekleri unutulmuş, imparatorluk yıkılmış Moğollar başarısız olmuşlardır. Çevrelerindeki eğitimli halklar ya onlardan kurtulmuş ya da onları asimile etmiştir. Sonunda çoğu, Moğolların Cengiz Han doğduğu sırada yaşadıkları koşullara geri dönmüştür. Cengiziler'in birliğini korumaya Yasa'nın gücü yetmemiştir.¹⁷⁹

Moğolların hâkimiyetleri altında bulunan yerlerde Moğol kanunları şiddetli ve merhametsizce tatbik ediliyordu. Her ne kadar bu kanunlar Moğollarla fethedilen memleketlerde yaşayan halk için çok ağır ise de imparatorluğu birbirine bağlaması bakımından çok önemli olmuştur. İmparatorluğu sıkı sıkıya bağlayan ve hiç şaşmadan işleyen büyük posta yolları, askeri makinenin sıkı disiplini ve dürüstlüğü,

¹⁷⁸ Bahattin Kuban, Salih Fethi Gökçaylı, **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütuhâtı**, 34.

¹⁷⁹ Leo De Hartog, **Cengiz Han Dünyanın Fatihî**, 144-145.

ticaretin inkişafını teşvik için Han'ın verdiği önem Avrupa ve Asya arasındaki münasebetlerde büyük değişiklikler yapılmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰

Moğol imparatorluğu, bugüne kadar kurulmuş olan devletlerin en genişiydi. 6000 yıllık tarih diliminde hiçbir devlet bu kadar geniş bir alanda hüküm sürmemiştir. Kubilay Han döneminde Moğol İmparatorluğu'nun genişliği 44 milyon kilometre kareydi. Dünyanın o zaman 64 milyon kilometre kare olduğunu düşünecek olursak, Moğolların dünyanın 2/3'sine egemen oldukları görülüyor. Moğol Devleti'nin tarihteki yeri Roma, Osmanlı, Britanya imparatorluklarından farklıdır. Moğol imparatorluğu bu imparatorluklar derecesinde devamlı olamamış, parçalanıp dağılmıştır. Moğollar ayrıca dönemin en üstün uygarlık ve kültürünü de temsil etmiyorlardı. Bu yüzden Türk kültürü, Moğol İmparatorluğu'nu kısa sürede kapladı.¹⁸¹

Dünya tarihinde Cengiz Han'ın Yasaları'ndan daha sert bir kanun mecmuası yoktur. Tebaalarının bunlara körü körüne itaati, hareketlerindeki birlik şartının temelidir. Doğruluk okun veya mızrağın ucundadır. Hakk'ın kuvvetli olana ait olduğu tereddütsüz ve kesin biçimde ifade edilmektedir. Ölüme ve yağmaya teşvik etmek, ilkel temayülleri kışkırtmak manasına geldiği gibi, başkalarının varlıklarından yararlanmayan insanın boğulmuş tamah ve hırsını da uyandırmak manasını taşır. Aynı zamanda Moğol sınırlarının ötelere saldırtmak için mükemmel bir telkindir.

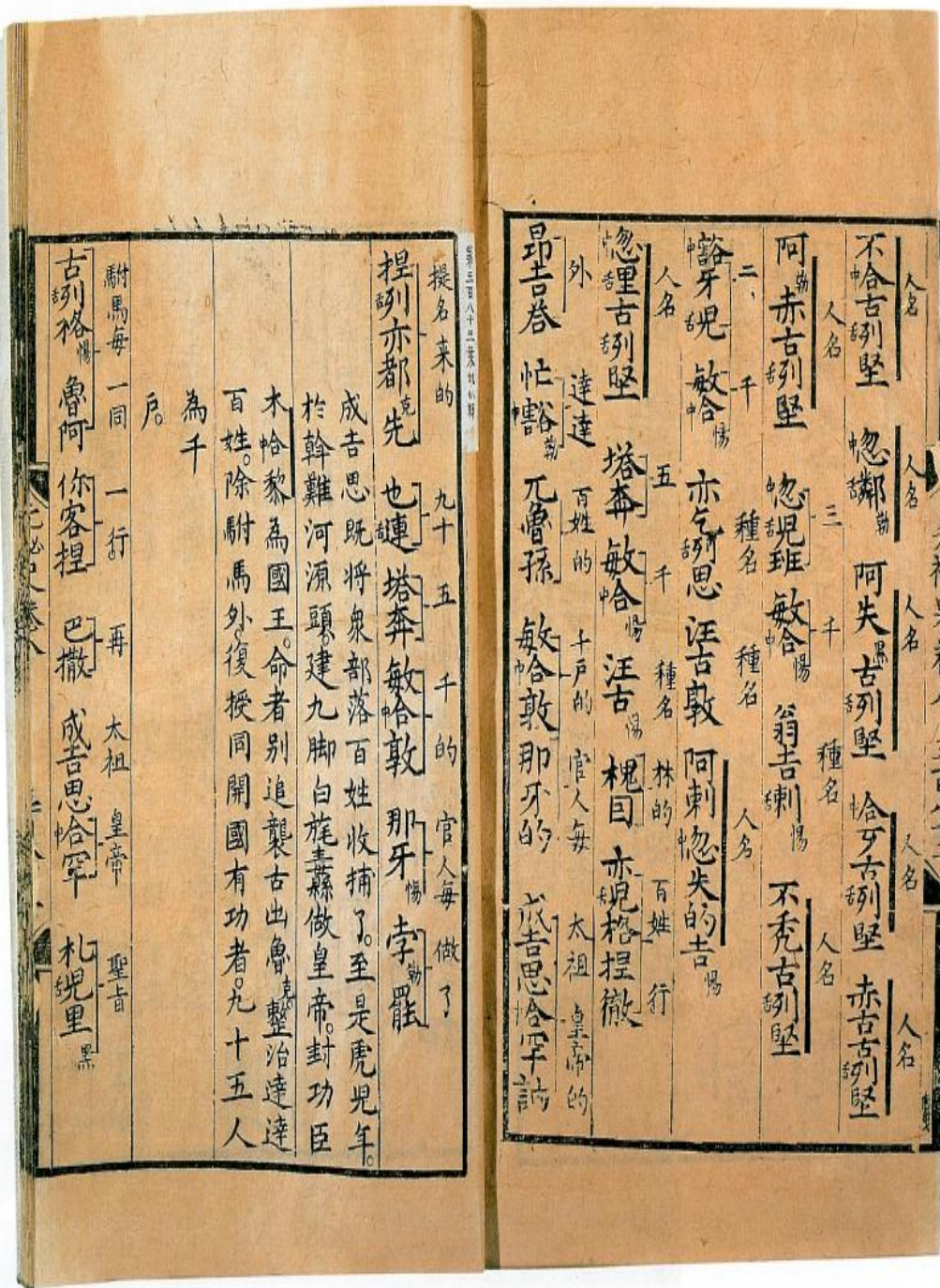
Cengiz Han'ın yağmaya teşvik ettiği insanların ruhi haletlerinin durumunu daha iyi anlayabilmek için Yasa'nın kapsadığı kaidelerden bir tanesini hatırlamak yeterlidir: *"Her şey temizdir; hiçbir şey pis değildir."* Bir akarsuda yıkanmaya cüret eden veya çamaşırını yıkayan kişi başını kaybetmek tehlikesiyle karşılaşılıyordu. Deriden dikilen Rubalar, sahibinin sırtından parçalanıp dökülünceye kadar giyiliyordu. Bu fakirlik içinde yaşayan insanlara abadan şehirleri olan zengin memleketlere saldırabileceklerini, bol ganimetlere sahip olabileceklerini vaat etmenin, yerleşik medeni milletlerin yüzlerce ve binlerce yıl boyu biriktirdikleri

¹⁸⁰ Ralph Fox, **Cengiz Han**, 93.

¹⁸¹ İhsan Dinç, **Cengiz Han**, 10.

varlıklardan faydalanma imkânının elde edilebileceğini söylemenin ne kadar ihtiras ve heyecan vereceğini ve buna Moğol çölünde yaşayan bütün göçebe toplulukların şevkle katılacaklarını tahmin etmek zor değildir. Bu, aynı zamanda, Cengiz Han gibi bir devlet adamının kullandığı ince psikolojik bir vasıtalar toplamı idi. Bizzat kendi tecrübesiyle bir hususu tespit ediyordu: Ölümü basit bir şeymiş gibi karşılamaya alışmış bu insanların savaşıcılığını ve daima hareket halinde olan toplumlarda aksiyon birliği sağlamak ve enerji fazlalığını fetihler yolunda kullanmak olduğu bir gerçektir.¹⁸²

¹⁸² Nazile Abbaslı, **Cengiz Han**, 119-120.

1.1 Moğolların Gizli Tarihi¹⁸³

¹⁸³ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

4.1 Taht-ı Süleyman'da Sasani üzerinde kurulmuş olan İlhanlı külliyesi.¹⁸⁴
 4.2 Taht-ı Süleyman'daki saray külliyesi.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

¹⁸⁵ A.g.k.

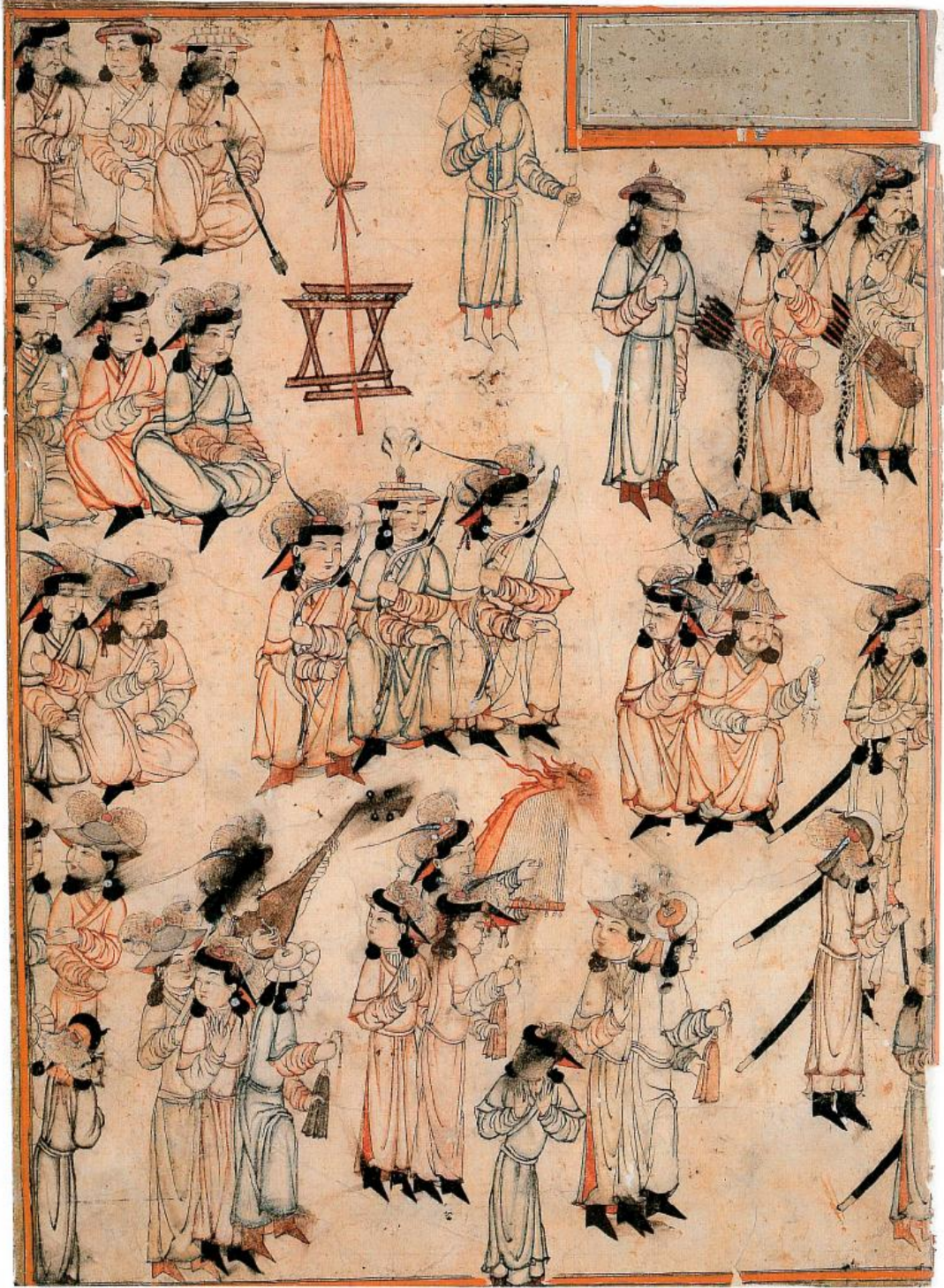
3.1 Moğol atlıları ve tutsaklar¹⁸⁶

¹⁸⁶ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 346-347.

3.2 Düşman kovalayan atlı savaşçılar¹⁸⁷

¹⁸⁷ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 349-350.

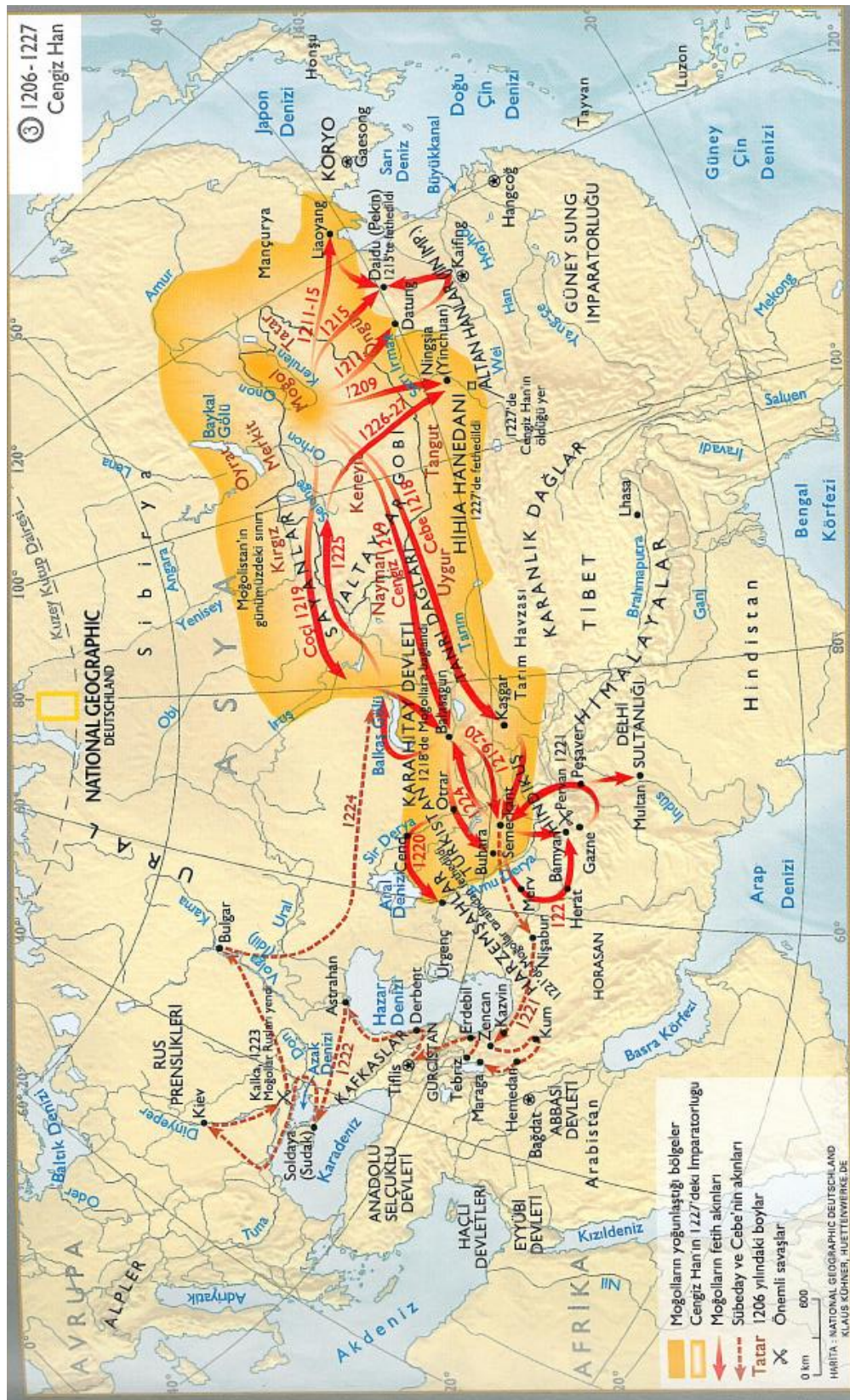
3.3 Bir Moğol hükümdarının tahta çıkış töreni¹⁸⁸

¹⁸⁸ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 353.

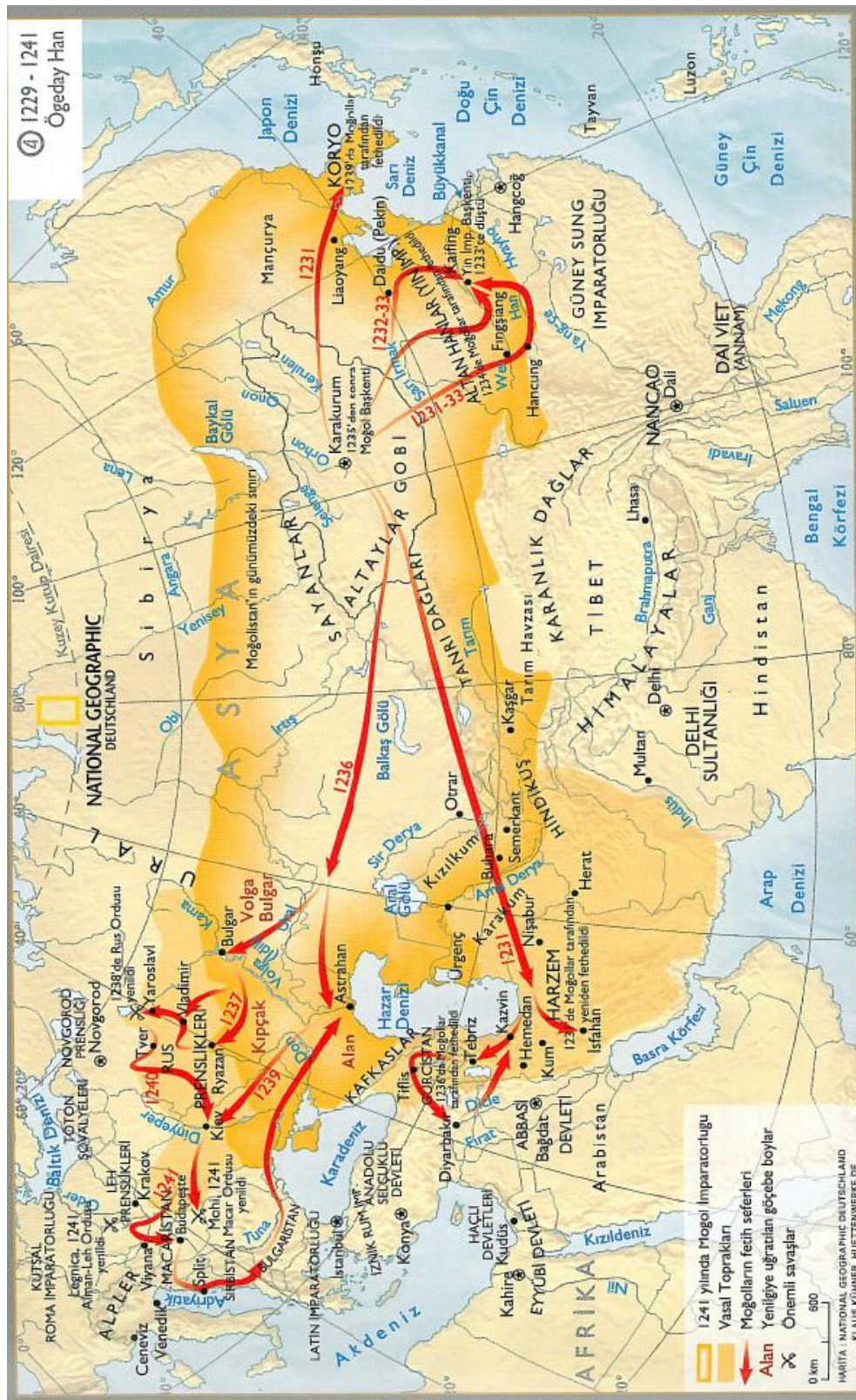
3.4 Bir Moğol hükümdarının tahta çıkış töreni¹⁸⁹

¹⁸⁹ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 358.

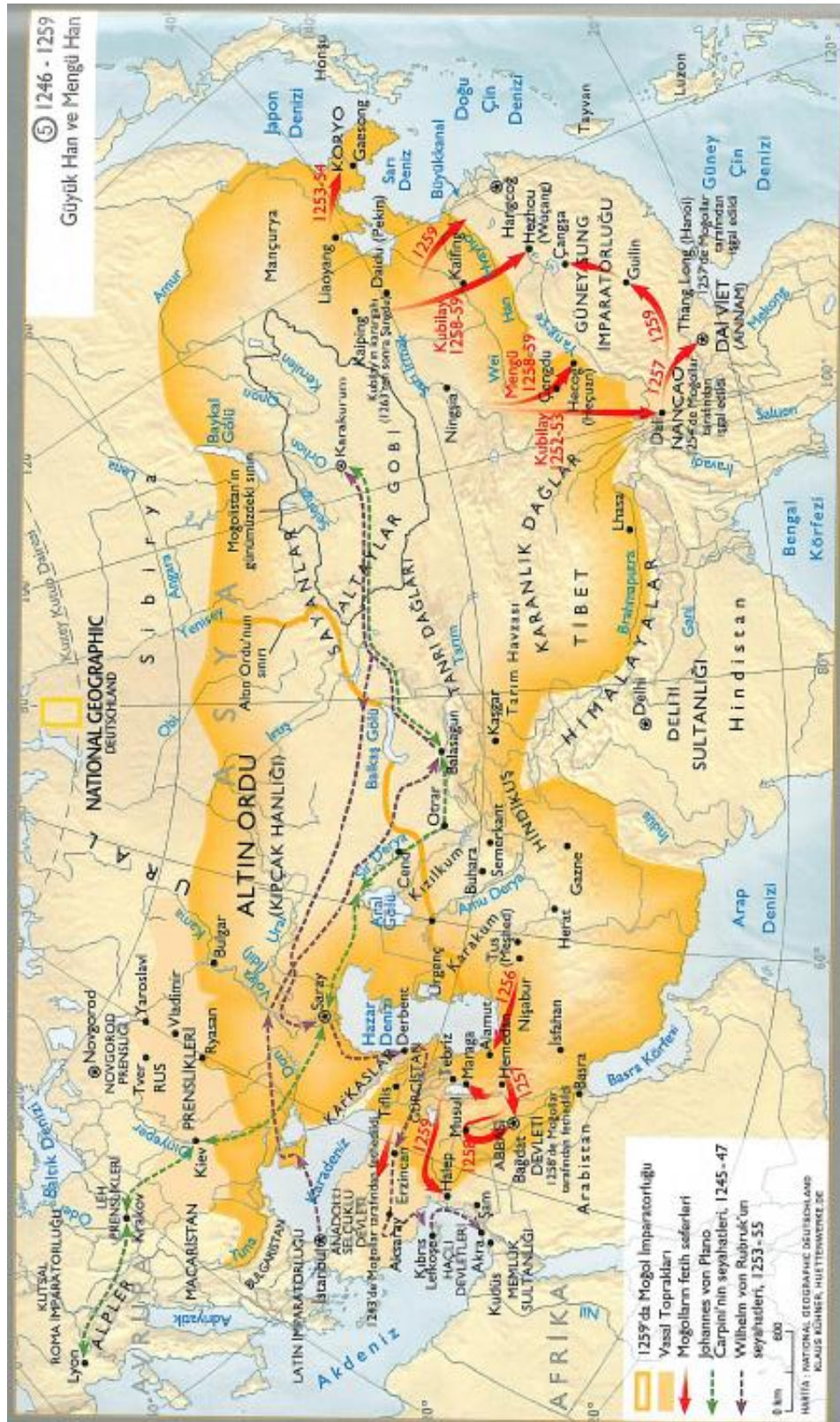
1.2 1206-1227 Cengiz Han

¹⁹⁰ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

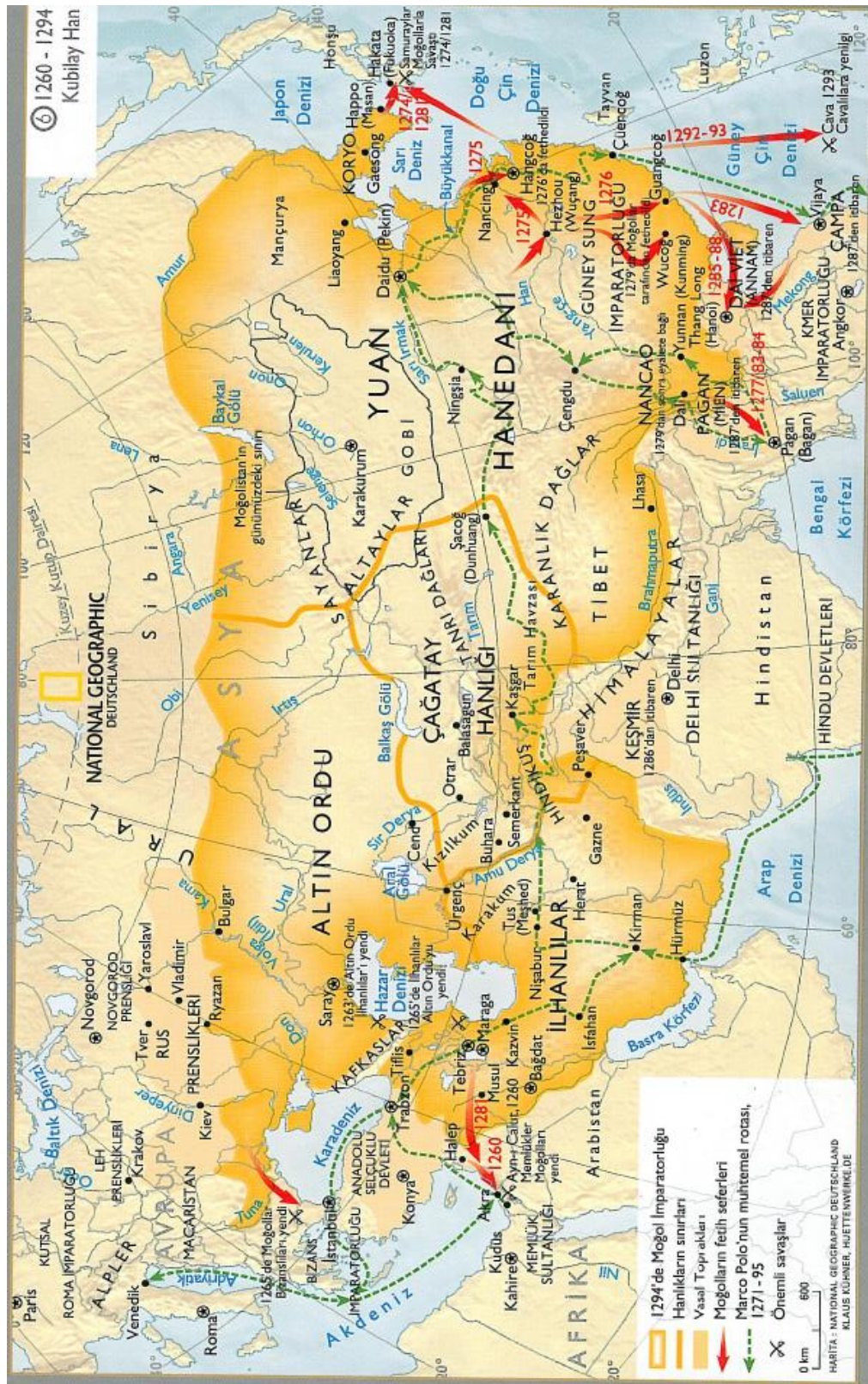
2.1 1229-1241 Ögedey Han

¹⁹¹Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

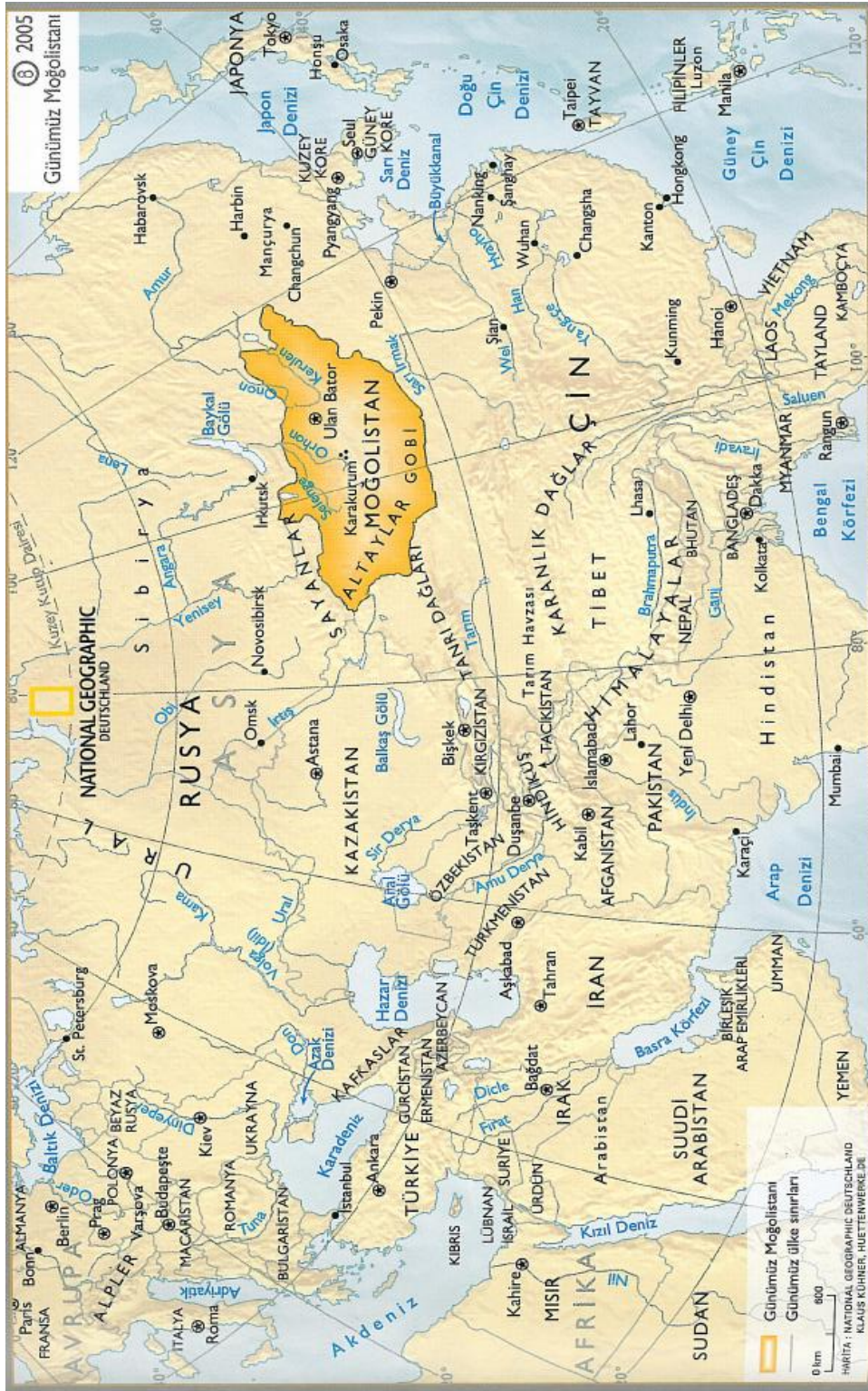
2.2 1246-1259 Güyük Han ve Mengü Han

¹⁹² Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

2.3 1260-1294 Kubilay Han

¹⁹³Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

2.4 2005 Günümüz Moğolistan

¹⁹⁴ Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay.

8. KAYNAKLAR

ABBASLI, Nazile (2001), **Cengiz Han**, IQ Kùltür Sanat Yayınları, İstanbul.

Adliye Vekilliğı (1935), **Türk Hukuk Tarihi: Araştırmalar ve Düşünceler**, Köyhocası Matbaası, Ankara.

ALAN, Hayrunnisa (2007), **Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

AKA, İsmail (1994), **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)**, TTK, Ankara.

ALINGE, Curt (1967), **Moğol Kanunları**, çev. Coşkun Üçok, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Yayınları, Ankara.

ASLAN, Mahmut (1984), **Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, İÜEF Yay., İstanbul.

AYDIN, M. AKİF (1995), **Türk Hukuk Tarihi**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakùltesi Yay., İstanbul.

BARON, M.-D'OHSSON, C. (2006), **Moğol Tarihi**, çev. Ekrem Kalan-Qiyas Şükürov, IQ Kùltür Sanat yay., İstanbul.

BARTHOLD, V. V. (1981), **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Kervan yay., İstanbul.

BARTHOLD, V.V. (1975), **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, haz. Kazım Yaşar Koprıman- Afşar İsmail Aka, Kùltür Bakanlığı yay., Ankara.

BARTHOLD, Wilhelm (2006), **Türk-Moğol Ulusları Tarihi**, çev. Hasan Eren, TTK, Ankara.

BARTHOLD, Wilhelm (1997), **Uluğ Beg ve Zamanı**, çev. İsmail Aka, Ankara.

CARPİNİ, Johann de Plano, **Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247**, Derya yay., Trabzon.

CİN, H.-AKGÜNDÜZ, A. (1989), **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.

CİN, H.-AKYILMAZ, G. (2003), **İslamiyet Öncesi Türk Hukuku**, Sayram yay., Konya.

CUVEYNİ, Alaaddin Ata Melik (1988), **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara.

CUVEYNİ, Alaaddin Ata Melik (1998), **Tarih-i Cihangüşa**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara.

ÇAĞATAY, Aykut (2005), **Cengiz Han'ın Liderlik Sırları**, Okumuş Adam yay., İstanbul.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin (2004), **Uygur Devletleri Kültür Tarihi**, TDAV, İstanbul.

DİNÇ, İhsan (2002), **Cengiz Han**, Kastaş yay., İstanbul.

EBERHARD, Wolfram (1947), **Çin Tarihi**, XIII. Seri No:3, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

FAHREDDİN, Rızaeddin (2003), **Altın Ordu ve Kazan Hanları**, çev. İlyas Kamalov, Kaknüs yay., İstanbul.

FOX, Ralph (1939), **Cengiz Han**, çev. Rasim Göknel, Seyhan Yayınları, Adana.

GROUSSET, Rene (1980), **Bozkır İmparatorluğu Attila\ Cengiz Han\ Timur**, çev. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

GUMİLEV, L. N. (2003), **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları**, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul.

HARA-DAVAN (2002), **Moğol Rusya'sı**, Moskova.

HARTOG, Leo De (2003), **Cengiz Han Dünya'nın Fatihi**, çev. Serkan Uzun, Dost Kitabevi, Ankara.

HASAN, İ. Hasan (1986), **İslam Tarihi**, Kayıhan Yay., İstanbul.

KAFALI, Mustafa (2005), **Çağatay Hanlığı**, Berikan yay., Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim (1998), **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

KOTAN, Necati (1976), **Cengiz Han**, Kalite yay., Ankara.

KUBAN, B.- GÖKÇAYLI, S.F. (1953), **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harb Sanatı ve Fütühatı**, E.U.Rs. yay., Ankara.

KURAT, Akdes Nimet (1999), **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara.

LAMB, Harold (1992), **Cengiz Han'ın Liderlik Sırları**, çev. Cem Erçin, Alkım yay., Ankara.

MARSHALL, Robert (1996), **Doğudan Yükselen Güç: Moğollar**, çev. Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul.

MONGHOL-UN NİUÇA TOBÇA'AN (Moğolların Gizli Tarihi) (1995), çev. Ahmet Temir, TTK, Ankara.

NEAGOE, Manole (1976), **Üç Bozkırlı Atilla- Cengiz Han- Timur**, çev. Müstecip Ülküsal, Türk Kültürü yay., İstanbul.

ROUX, Jean Paul (2001), **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı yay., İstanbul.

RUBRUK, Wilhelm Von (2001), **Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255**, çev. Ergin Ayan, Ayışık Kitapları, İstanbul.

SPULER, Bertold (1957), **İran Moğolları**, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

STEWART, Ethel G. (2000), **Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler 1233 M.S.**, çev. Eşref Bengi Özbilen, TDAV, İstanbul.

TAŞAĞIL, Ahmet (2003), **Gök-Türkler-I**, TTK, Ankara.

TOGAN, Zeki Velidi (1969), **Cengiz Han (1155-1227): 1969-1970 Kış Sömestresi**.

TOGAN, Zeki Velidi (1981), **Umumi Türk Tarihine Giriş, I**, İÜEF Yay., İstanbul.

ÜÇÖK, Coşkun (1972), **Türk Hukuk Tarihi Dersleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara.

VLADİMİRTSOV, Boris Y. (1950), **Cengiz Han**, çev. Hasan Ali Ediz, İstanbul.

VLADİMİRTSOV, Boris Y. (1995), **Moğolların İçtimai Teşkilatı**, çev. Abdulkadir İnan, TTK, Ankara.

YAKUBOVSKIY, A.Y. (1955), **Altın Ordu ve İnhitatu**, çev. Hasan Eren, Maarif Basımevi, İstanbul.

YUVALI, Abdulkadir (1994), **İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri.

MAKALELER

AKGÜL, Urungu (1997), “Bin Yılın İmparatoru Cengiz Han”, **Bilim ve Teknik**, 352, Mart.

CONANT, Hollyn (1995), “Cengiz Han'ın Muharebe Ağı”, çev. İrfan Paksoy, **Askeri Tarih Bülteni**, c.20, Sa:39, Ağustos.

DALAI, Chuluun (2006), “Büyük Moğol İmparatorluğu'nun Kurucusu Olarak Cengiz Han'ın Tarihsel Rolü”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., İstanbul.

DAREGENLİ, Hilmi (1973), “Cengiz Han ve Büyük Moğol İmparatorluğu”, **Hayat Tarih Mecmuası**, I, 5, 35-40.

KAFALI, Mustafa, “Cengiz Han”, **DİA**, VII.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1983), “Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Âzâsının İdamında Kan Dökme Memnûiyeti”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ötüken Yay., İstanbul.

LEWIS, Bernard (1958), “İslam Devlet Müessesesi ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri”, çev. Salih Tuğ, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., II, 2-4, İstanbul.

ÖZERDİM, Muhaddere N. (1951), “Bazı Çin Kaynaklarına Göre Bugün Çin Türkistan’ında Yaşayan Halklardan Moğolların Örf ve Âdetleri”, **DTCFD**, IX:3, Ankara.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2005), “Moğollar”, **DİA**, XXX, İstanbul.

SAGASTER, Klaus (2006), “Ölümsüz Cengiz: Cengiz Han ve Tarihe Vurduğu Damga” **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., İstanbul.

TURAN, Osman (1941), “Çingiz Han Adı Hakkında”, **Bellekten**. V/19-20.

TÜRKMEN, Fikret (1994), “Yeni Bir Oğuznâme Yazmasındaki Cengiz Han’la İlgili Rivayetler”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, XXXII, 1-2.

WEIERS, Michael (2006), “Bağlılık ve Koruma: Cengiz Han, Ardılları ve 1260’a Kadar İmparatorluğun Öyküsü”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., İstanbul.

VERNADSKY, George (1944), “Cengiz Han Yasası”, **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I

YUVALI, Abdulkadir (1988), “Cengiz Han ve Halefleri Devrinde Horasan’ın İdari Statüsü (Ögedey, Güyük, Mengü)”, **Fırat Üniversitesi Dergisi**, II, 1, 227-236.

9. ÖZGEÇMİŞ

2 Ağustos 1977'de İstanbul'da doğdu. İlkokulu 1984-1989 yılları arasında Bağcılar Güneşlitepe İlkokulu'nda, orta ve Lise öğrenimini 1989-1994 yıllarında Bahçelievler Lisesi'nde tamamladı. 1995 yılında Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. Fakat bir sene dondurduğu için, üniversite eğitimine 1996 yılında başladı. 1998 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne yatay geçiş yaptı. Üniversite öğrenimini 2000 yılında başarıyla tamamladı.

2002 yılında Sarıyer ilçesi Atatürk İlköğretim Okulu'na öğretmen olarak atandı. 2006 yılında Bağcılar ilçesi Cumhuriyet İlköğretim Okulu'na tayin oldu. Hâlâ bu okulda görev yapmaktadır.

2007-2008 eğitim-öğretim yılında başlamış olduğu, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimi görmektedir.